

צמחה להם הישועה, כי אם מקרב הארץ ההיא ומקרב בני בית מלכותה; כי
הקים ה' לנו רועה נאמן מלך שש לעשות צדק ולתקן תקונים נכונים — הלא הוא
מלכנו מחוננו הקיסר אלכסנדר השני, אשר בעלותו על כסא אביו באו
לכל יושבי רוסיא ולכל בני ישראל עמהם — ימים חדשים!

לדרוש ברבים ולהוכיח את התלמידים ומוריהם להנות וללמוד שפת רוסיה, אשר בלעדיה לא יסבנו היהודים ברוסיה; גם את פני גאון ישראל לא נשא בדבר הזה ויוכח דרכו על פניו. בימים ההם באו אנשי הישובים המגזשים ויתנפלו לרגלי משה ויצעקו: הושיעה אדונינו!". וישקף עליהם השר בעין רחמים ויהמו מעיו עליהם; דמע נדבות שטפו מעיניו, וינחמם לאמר: "האמינו בה' כי לו התשועה, וגם אנחנו בעזרו בל נחשה מעשות כפי אשר יהיה לאל ידינו". — במלאך אלהים כברו היהודים את האורח הנעלה הזה ואת חֲבֵרְתוֹ התומכת בימינו, וישימו להם זכרון נצח, כי קראו את הילדים הילודים בימים האלה על שמם: הזכרים בשם משה והנקבות בשם יהודית, בבית אֶקֶף ילדי עניי ישראל התפללו הילדים מרי יום ביום תפלה בעד שלום השר. גם הנוצרים ידעו לכבד את מאַנְטִיפִיאָרי ויתפללו בעדו בהיכלי-תפלותיהם. וירי משה היו פתוחות תמיד לתת משאות לבתי חסד, למחברים יהודים ונוצרים ולכל שואל גם מן הנוצרים ("אשר קדמו פניו במכתבי בקשות לאלפים") וכל דורשיו לא שבו ריקם. ויעל כסף הנדבות יותר משלשת אלפים לישראל שטערלינג (יותר מתשעה עשר אלף ר"כ). בשבת השנית נרצה החכם הלוי לבקשת כל גדולי ווילנא וגדולי הערים הרחוקות אשר נאספו שמה, ויעל על מעלות הקדש וידרוש ברבים בשפת אשכנז, תכן הדרוש היה נוסד על מוסרי היראה אהבת המלאכה ושנאת הבטלה, למען לא ישאו עוד בני ישראל את חרפת הנוצרים האומרים כי אך עצלים הם ולא יצליחו לחברת המדינה, ויוסף עוד להוכיחם על אשר יבלו את ימי השבתות בטוילים ובשוטטם בחוצות. סוף דבריו — עלינו היהודים עם ה' להיות אנשי מופת אל כל העמים בצדקה ובישר לבב*). — במוצאי השבת השנית נאספו כל נכבדי ווילנא ושאר הערים לברך את האורחים היקרים בטרם יעברו מאתם. בלילה ההוא לא נתן משה שנה לעיניו ותנומה לעפעפיו, כי קראו לפניו את דברי ההתנצלות אשר הכינו המשכילים לתת בידו, אך לא השפיקו לקרוא אותם עד כלה. ויקבלם מאַנְטִיפִיאָרי ויאמר: "בכלי נשק האלה לחום אלחום בעדכם, ונצדק קדש ואתם תחרישון". ויבכו לפני הנכבדים ויאמרו: אהה אדונינו! אל תשכח נא את ענינו ולחצנו!". ויקם משה וירם את ימינו ויאמר: "עמכם אנכי בצרה ובכל צרתכם לי צר; אנכי אסע לדרכי, אך לבי ורוחי עומדים בתוכם ועתה אל תעצבו". בלילה הוא הוסיף להאיר כשמש צדקתו ליקירי אביוני העיר, ולפנות בקר עבר לדרכו לווארשא להתראות גם שמה את אחיו

בהיות מאַנְטִיפִיאָרי בווארשא שלחו בני עדת ווילנא אליו עוד מכתב מלא קינים הגה והי, להזכירו לבל יתן דְּמִי לוֹ עד אשר יוציא לאור צדקתם, ויערכו עוד הפעם לפניו את דבר יושבי הכפרים, הנטושים בשדות וביערים, עטופי עמקים ומחבקי הרים, נאספים חמרים חמרים, ויקראו אליו: "קומה נא אח לצרה וקרא לאחינו ממזרח שמש עד מבואו לחוש ולמהר לישועתנו!". — אולם לא ממזרח ולא ממערב הרים ה' את קרן בני ישראל ברוסיה, לא מארץ אחרת

*) ויתר דברי הדרשה הנה הנם כתובים על ספר "משא אליעזר" מאת החי שמואל יוסף פין.

ומליץ אחד נכבד היודע לכלכל דבריו במשפט היה המאסף לכל דבריהם, ועל פיו חברו כל הכתובים יחד והיו למגלה גדולה המכלכלת בתוכה תשובות נכונות בטוב טעם ודעת. — ביום השבת באו האורחים אל בית-התפלה לשפוך שיחם עם אחיהם בבית-התפלה, ורבים מעמי הארץ שרים גדולים ונכבדים באו אל בית ה' לראות את משה קדוש ה' גם בעמרו במקום הקדש. נכבדי יהודי ווילנא הראו לדעת את בינת לבבם וטוב טעמם, בהשבילם לכבוד כבוד אין-קץ את מונ' טיפארי ורעיתו (*), והם גם הם שקרו בכל עז להשיב כבוד לכל העם הרב אנשים ונשים אשר באו לבקר את משכנם, עד כי השתוממו והשתאו כל הרואים את ענות צדקתם ורוח נדיבתם: „עשירים ראו וידעו כי מהבל עשרם, חסידים ראו ויבינו כי כבגר עדים כל צדקותיהם, משיכילים — והשכילים כי כל תבונתם תהיו וכל חכמתם מאפע, כי מימיהם לא שמעו ולא ראו עשר, גדולה, יראת שמים וצדקת לב, במדה רבה כזאת במקום אחד“. גם שרים גדולים ונכבדים באו ביום ההוא לשחר את פני השר; אפס לא קבלם, באמרו „את היום הקדוש הזה הקדשתי להתרועע אך את אחי ועמי“. בליל מוצאי שבת קרא אליו יחידי סגולה מהנכבדים, ויחג עמהם התחלת ספר תורה, ויכתוב משה בידו בספר מעשי ידי אמן, ויקדש כל שם בחרדת קדש וביראה טהורה. והרב המגיד דרש לפני הנועדים לפי הענין וישיבו לבם כל הלילה, וישמח גם משה עד מאד. בהיות מאנטיפיארי בוילנא הלך לבקר את בתי הכנסיות, הקלויזען, בתי הישיבות, בתי הספר לנערים ובתי החנוך לנערות, בית הרפוס (**), בית החולים, בתי האסף והמקלט, בית תלמוד תורה וגם את בית-הקברות הישן. בכל מקום בואו נתן פזר לאביונים והרים נדבות ביד רחבה ומלאה, והחכם אליעזר הלוי לא חשך את פיו לעת מצוא

(סוף דבר) לגלות דבר אמת וצדק, לפקוח עיני השר ולהראות לו כי משחתם בם וכי מקור מוצא הרעה יוצאת ממעי ישראל, והם לבדם היו בעוברים. במכתבו אשר ערך להשר (יתר שירי אדם 67) הולך ומספר ארבעה אבות נזיקין אשר אכלו ובערו ולחכו את שאר ישראל עד לכלה. וזה תכן ענינם: א) חסרון השכלה וידעת לשון וספר וחכמה ומדע, כולאכת מחשבת ומסחר לכל משפטיהם ודרכיהם. ב) נשואי הבנים והבנות בעודם ילדים וילדות. ג) אי-דעת המורים והרבנים בעניני עם ומדינה, והנם מתאמצים להכביר על העם מנהגים ואסורים. ד) בקשת המותרות במאכלים, בבגדים ובבתי חמדה. ולרפאות את ארבעת הנגעים האלה עצתו ליסד בתי ספר ללשון לחכמה ולתורה, ובתי חנוך למלאכות שונות ולמודי סופרי המסחרים.

(*) מכל מרבית אותות הכבוד אשר הראו בני ווילנא למאנטיפיארי ויהודית, נציגה נא פה חזון אחד מאד נעלה: בשבת הראשונה כצאת משה ויהודית מבית הכנסת נהרו אחריהם המון רב מאד עד בואם אל ביתם לשלום; והי כעלותם על מעלות הבית והנה עשר נערות קטנות, בנות גדולי העיר מלבשות שש לבן, על ראשיהן מקלעות פרחים ובדיהן סלים קטנים מעשי ידי אמן מלאים שושנים, עומדות מזה ומזה; ותגשנה שתיים מהנה ותמחינה את אבק רגלי השר במשפחות לבנות, ותאמרנה: בוא ברוך ה'! נוסע נכבד! ממקום קדוש מהלכך, על הר ציון דרכו רגליך אלה, ואנחנו מבנות ישראל אשר עפרה תחוננה ואת אבניה כאבני נזר תרצינה, והשמונה הנותרות קדמו פני הגבירה בשיר אשכנזי (מעשי ידי החכם וואלף טוגענדהאלד), ותוכן ענינו היה בדבר מסע הקדש אשר נסע משה לדמשק לעזרת היהודים האמללים; בפיהן שרו ובדיהן פזרו שושנים לרגלי הגבירה (האורח).

(**) והי היום כאשר נסע השר בלוית הגובערנאטאר עם לוי מליצו, והמון רבה מדלת העם רצו אחריהם כדרכם, ויחר זאת להגובערנאטאר ויאמר אל משה: „מה נעשה לעם המקילים בכבודך בשטף מרוצתם השובבה?“ ויען משה ויאמר: „את האמללים האלה אנכי אכבדה, כי אך למענם הדרתי מים, וכל קרבתם ערבה לי מכל שעשועי ענג וכל יקר אשר שבעתי בבדת מלכות בריטאניא ובשאר ארצות אירופא (שם).“

בל היום וישיחו בכבוד מאנטיפיורי, בתפארת עזו ובמחרת חפצו במסעו זה.
 ממחרת היום ההוא בקבלו את פני נכבדי העיר, פתח ה' לוי את פיו וידבר
 בשם השר לאמר: "למענכם, אחי, עניתי בדרך הרב הזה, למענכם, אחי
 שמתי את נפשי בכפי לעבור ימים ונהרות. הדרך ירש לנגדי ואחר את יום
 המועד אשר קויתי לבוא בו אל עיר המלוכה, אך האלהים הרועה אותי מעודי
 הוא היה עמדי גם במסע הזה, ותיקר נפשי בעיניו להביאני למחוז חפצי בעת
 טובה ונכונה למגמת פני. כי ביום בואי שמה שב גם הקיסר יר"ה ממאסקווא
 לעיר ממלכתו, וזכיתי לראותו פנים אל פנים וירצני; כבדני בכל-עז כן בביתי
 וכן בצאתי מאתו — בשלחו אלי את שלשת היועצים (*), גם הבטיחני להתהלך
 עמכם במדת טובו. אפס כי לראבון לבבי שבעתי גם חרפה וכלמה בשמעו
 את תלונותיו עליכם, באמרו כי נרפים אתם נרפים ואינכם אובים לעשות מלאכה
 ולעבוד אדמה, וכבר נטה עליכם קו חסרו בתתו לכם אחוזות שדה בגלילות
 הערסאן, ויפור על זאת בסף למרבה, ורק אתם ברפיון ידיכם נששתם את
 האדמה, את השורים מברתם ואת הכסף סחרתם. ועוד שנית מצא את עונכם,
 כי כל העברת מכם וכל סחורה האסורה על פי דתי המדינה הוא משלח ידכם,
 ואנכי נאלמתי ולא מצאתי מענה". ככה הוכיח המליך את הנכבדים בשם
 משה, גם שם לפניהם את יתר השאלות אשר נשאלו מאת שרי הממשלה על
 דבר היהודים, למען יצדיקו את נפשם בכתב ויסירו מעליהם את תלונות הממשלה.
 כאשר כלה הלוי לדבר במצות מאנטיפיורי, הוסיף למלאות את פיו בתוכחת
 מגלה מאהבה מסתרת, וישחרם מוסר מלבו על אשר בחלה נפשם בעבורת
 האדמה המכבדת והמעשרת את בעליה, ויעזבו את המקור הנאמן הזה אשר לא
 יכזבו מימיו וישימו פניהם אל המסחר האכזב אבי כל רשע ותוך ומרמה;
 ועל דבר אשר רוחם זרה את החכמות והלשונות הנחוצות לעתות כאלה לכל
 איש באשר הוא איש, ובשגם אל עם בעל כשרונות אל גוי גדול כישראל וישרון.
 במתק שפתיו הראה אותם לדעת כי חסרון ידיעה לשון ערבי הוא הסב את עלילת
 הדם בדמשק, והוא היה בעוכרי האמללים; כי האמנם תושביה אנשים מלמדי
 תורה ויודעים בעל פה כל ש"ס בבלי וירושלמי, אך לשונם קצרה מהצטרק
 לפני ממשלתם ולהראות למו כי אין כל זכר לדברי התואנה הנוראה הזאת בכל
 ספרי ישראל. ויוסף המליך לדבר על לבם בדבר הזה, וישא על שפתיו לפניהם
 את שמות גדולי ישראל אנשי המופת אשר קמו בכל דור ודור, ובאשר היתה
 רוחם נאמנה את ההשכלה ושפת המדינה איתם. הנה הצליחו לעמוד בפרץ עמם
 לעתות בצרה. משבילי עיר ווילנא הדורשים שלום עמם באמת, נאספו יחד
 וימלאו את ידיהם לכתוב על הגליון איש איש כרוח מבינתו הטובה עליו, מענות
 נכוחות על כל השאלות אשר הגיש השר בשם הממשלה לפני הנכבדים (**).

(*) הלא המה השרים היועצים הנקובים בשמותם: אווואראו שר ההשכלה, נעם-
 סעלר אדע יועץ המלכות (שטאטסמיניסטער) וקיססעלעוו היושב בראש שרי בית הועד
 לתקן תקונים בקרב היהודים.
 (**) בעת אשר רבים מן העם הרבו להביא אל משה את דבריהם ועצומותיהם להרבות את
 צדקותיהם ולהגדיל את צרותיהם, בא חרש איש דובר מישרים (אשר הרבה תאניה ואניה במאמר

אז התעורר השר הנכבד האוהב צדקות סיר משה מאַנטיפֿיאָרי, אשר זה פעמים רבות הפליא חסדיו הנאמנים לבני ישראל הנענים והנגשים בארץ הקדם, בלכתו בַּמִּשְׁקָה להציל לקוחים למות ולהחיש פדות להעשוקים והרצוצים חנם, ויגמר אִמְרָ לְבּוֹא גַם ארצה רוסיא, להפיל תַּחֲנָתוֹ לפני האִי־פּערצטָאר, כי יחוס לחמלה על היהודים המרודים ויטה להם חסדו וטובו כל הימים. בשנת תר"ו 1846 בא מאַנטיפֿיאָרי פעטרבורגה ואתו אשת חברתו ורעותו לֵאדִייהוּדִית (אשר העירה את רוחו ללכת להושיע לבני דמשק ותלבישהו עז גם להמסע הזה), ועמהם המליץ החכם אליעזר הלוי, גבר מלא רוח דעת ויראת ה'. בחמשה בשבת בשנים עשר לחדש ניסן (כ"ז מארט) בא מאַנטיפֿיאָרי הארמונה להִרְאוֹת פני הקיסר ניקאלאי הראשון, אשר קבל אותו בכבוד וברצון, וידבר אתו טובות ויבטיחוהו לחונן את היהודים ולהיטיב מצבם באמת, גם יעצהו לנסוע לבקר את קהלות ישראל בערים הגדולות, למען תראינה עיניו את העם ואת מחסוריו (*). ויואל משה לשבת ימי חג הפסח בקרית מלך־רב, והוכיח לעין השמש את אהבתו לעמו ויראתו מפני האלהים, כי בא להתפלל אל המקדש־המעט אשר לבני החיל מן היהודים ולעלות לתורה; וגם הוא נחל כבוד והוד על כל מדרך כף רגלו משרי המלוכה ומפקידי הצבא. מפעמם־בורג הרים מאַנטיפֿיאָרי פעמיו לוויילנא, העיר הגדולה לאלהים, ולשרי הפקודות שמה שלח הקיסר צו לתת כבוד ותפארת להאורת היקר הזה כחין עָרְפוֹ הגדול והָרָם. יהודי וויילנא חגרו שמחה וגיל ותחי רוחם בהגיע אליהם הבשורה, כי בוא יבוא משה צבי גאון ישראל להתהלך בקרבם. גדולי העיר ונכבדיה נועצו לב יחדו והמתיקו סוד איך לקדם פני כבודו. כשלשה ימים חבו לקראת בואו מחוץ לעיר על אֵם הדרך. בעשור לחדש אייר ביום הרביעי בשבת באו מרכבות האדון אשר הם מבקשים ומיחלים לו, ויקרמו פניו בתרועת ששון, בדי ברכות ובשיר נפלא, המלא רגשות קדש:

שִׁאלִי בַת־יַעֲקֹב יוֹשֶׁבֶת צְפּוֹנָה
לְשָׁלוֹם הֵבֵא לְשָׁאוֹל לְשְׁלוֹמֶךָ הִנֵּה (**)

ותהום כל הקריה בבואו לשכון כבוד בתוכה, וכל העם מקצהו נרברו יחד ויהגו

(*) ואלה דברי מכתב מאנטיפיארי אל אחד מירדיו בלאנדאן: „איך האבע דאס פֿערגריגען זיך דאסאן מין קענטליס לו זעטלען, דאסס איך דורך דען זעגטן דעם העררן דיא געלעגנע הייט האטטע, דיא זאכע אונזערער ברידער מין דיעזען רייכע פֿאר דעסמען האַלטיגען הערטער לו פֿערטרעטען; פֿאריגען דאנערסטאג האטטע איך דיא עהרע מיינע פֿארטעלונג בייסן קיינער, דער מייך זעהר גנאדיג אויפֿנאחקן אונד אלע מיינע אנגאבען זעהר געדולדיג מנהאָרטע. זיינע מאיעסטאָטס זאגטע, איך זאל דיא גענוגטוהונג האבען זיינע אונד זיינער מיינטער פֿערזיכערונג מיט לו נעהמען, דאסס ער זעהר אויפֿפֿריג פֿיר דיא פֿערבעסערונג מיינער גלויבענאטמען מין זיינען רייכע שטרעבע, אונד דיעזער געגענטמאנד גראדע יעלט זיינע אויפֿהערקוואקייט מין אנטפֿרוך נעהמען; זיינע מאיעסטאָטס דריקטע דען וואונט מויס, דאסס איך מיינע ברידער מין דען שטאָרטען בעזוכען מאַגע, ווא זיך אונזלעהררייכטען זיינען, אונד וואלע ער מייך מיט זיינען מיינטער מין פֿערבינדונג זעטלען“.

(**) הלא הוא בכפר האורח (N. 1) ובספר „יתר שירי אדם“ (צד 33).

בל היום וישיחו בכבוד מאנטיפיורי, בתפארת עזו ובמטרת חפצו במסעו זה. ממחרת היום ההוא בקבלו את פני נכבדי העיר, פתח הלווי את פיו וידבר בשם השר לאמר: "למענכם, אחי, עניתי בדרך הרב הזה, למענכם, אחי שמתי את נפשי בכפי לעבור ימים ונהרות. הדרך ירט לנגדי ואחר את יום המועד אשר קויתי לבוא בו אל עיר המלוכה, אך האלהים הרועה אותי מעודי הוא היה עמדי גם במסע הזה, ותיקר נפשי בעיניו להביאני למחוז חפצי בעת טובה ונכונה למגמת פני. כי ביום בואי שמה שב גם הקיסר יר"ה ממאסקווא לעיר ממלכתו, וזכיתי לראותו פנים אל פנים וירצני; כבדני בכל-עו כן בביתי וכן בצאתי מאתו — בשלחו אלי את שלשת היועצים (*), גם הבטיחני להתהלך עמכם במדת טובו. אפס כי לראבון לבבי שבעתי גם חרפה וכלמה בשמעו את תלונותיו עליכם, באמרו כי נרפים אתם נרפים ואינכם אובים לעשות מלאכה ולעבוד אדמה, וכבר נטה עליכם קו חסרו בתתו לכם אחוזות שדה בגלילות הערסאן, ויפור על זאת כסף למרבה, ורק אתם ברפיון ידיכם נטשתם את האדמה, את השורים מבתם ואת הכסף סחרתם. ועוד שנית מצא את עונכם, כי כל העברת מבם וכל סחורה האסורה על פי דתי המדינה הוא משלח ידכם, ואנכי נאלמתי ולא מצאתי מענה". ככה הוכיח המליך את הנכבדים בשם משה, גם שם לפניהם את יתר השאלות אשר נשאלו מאת שרי הממשלה על דבר היהודים, למען יצדיקו את נפשם בכתב ויסירו מעליהם את תלונות הממשלה. באשר כלה הלוי לדבר במצות מאנטיפיורי, הוסיף למלאות את פיו בתוכחת מגלה מאהבה מסתרת, וישחרם מוסר מלבו על אשר בחלה נפשם בעבורת האדמה המכבדת והמעשרת את בעליה, ויעזבו את המקור הנאמן הזה אשר לא יכזבו מימיו וישימו פניהם אל המסחר האבוב אבי כל רשע ותוך ומרמה; ועל דבר אשר רוחם זרה את החכמות והלשונות הנחוצות לעתות כאלה לכל איש באשר הוא איש, ובשגם אל עם בעל כשרונות אל גוי גדול כישראל וישרון. במתק שפתיו הראה אותם לדעת כי חסרון ידיעה לשון ערבי הוא הסב את עלילת הדם בדמשק, והוא היה בעוכרי האמללים; בי האמנם תושביה אנשים מלמדי תורה ויודעים בעל פה כל ש"ס בבלי וירושלמי, אך לשונם קצרה מהצטרך לפני ממשלתם ולהראות למו כי אין כל זכר לדברי התואנה הנוראה הזאת בכל ספרי ישראל. ויוסף המליך לדבר על לבם בדבר הזה, וישא על שפתיו לפניהם את שמות גדולי ישראל אנשי המופת אשר קמו בכל דור ודור, ובאשר היתה רוחם נאמנה את ההשכלה ושפת המדינה איתם. הנה הצליחו לעמוד בפרץ עמם לעתות בצרה. משכילי עיר ווילנא הדורשים שלום עמם באמת, נאספו יחד וימלאו את ידיהם לכתוב על הגליון איש איש כרוח מבינתו הטובה עליו, מענות בכוחות על כל השאלות אשר הגיש השר בשם הממשלה לפני הנכבדים (**).

(*) הלא כמה השרים היועצים הנקובים בשמותם: אווואראו שר ההשכלה, נעם-סעלר אדע יועץ המלכות (שטאאטסמיניסטער) וקיססעלעוו היושב בראש שרי בית הועד לתקן תקונים בקרב היהודים.
(**) בעת אשר רבים מן העם הרבו להביא אל משה את דבריהם ועצומותיהם להרבות את צדקותיהם ולהגדיל את צרותיהם, באחר ש איש דובר מישרים (אשר הרבה תאניה ואניה במאמר

אז התעורר השר הנכבד האוהב צדקות סיר משה מאַנטיפּיאָרי, אשר זה פעמים רבות הפליא חסדיו הנאמנים לבני ישראל הנענים והנגשים בארץ הקדם, בלכתו דַּמְשֶׁק להציל לקוחים למות ולהחיש פדות להעשוקים והרצוצים חנם, ויגמר אִמְרָ לְבּוֹא גַם אֶרְצָה רוֹסְיָא, להפיל תַּחֲנֻתוֹ לִפְנֵי הָאִיִּם פֶּעֶרְצִיטְסָר, כי יחוס לַחֲמִלָה עַל הַיְּהוּדִים הַמְּרֻדִים ויִשֶּׂה לָהֶם חֲסֵדוֹ וטוֹבוֹ כֹּל הַיָּמִים. בשנת תר"ו 1846 בא מאַנטיפּיאָרי פֶּעֶרְבּוֹרְגָה ואתו אשת חברתו ורעותו לֵאדִי יֵהוּדִית (אשר העירה את רוחו ללכת להושיע לבני דַּמְשֶׁק ותלבישהו עו גם להמסע הזה), ועמהם המליץ החכם אֶלִיעֶזֶר הַלּוֹוִי, גִּבּוֹר מֵלֵא רֹחַ דַּעַת וִירָאָת ה'. בחמשה בשבת בשנים עשר לחדש ניסן (כ"ז מארט) בא מאַנטיפּיאָרי הארמונה לְהִרְאוֹת פְּנֵי הַקִּיסָר נִיקֶאָלַאי הָרִאשׁוֹן, אשר קבל אותו בכבוד וברצון, וידבר אתו מִטּוֹבוֹת ויבטיחהו לחונן את היהודים ולהיטיב מצבם באמת, גם יעצהו לנסוע לבקר את קהלות ישראל בערים הגדולות, למען תראינה עֵינָיו אֶת הָעָם ואת מחסוריו (*). ויואל משה לשבת ימי חג הפסח בקרית מלך-רב, והוכיח לעין השמש את אהבתו לעמו ויראתו מפני האלהים, כי בא להתפלל אל המקדש-המעט אשר לבני החיל מן היהודים ולעלות לתורה; וגם הוא נחל כבוד והוד על כל מדרך כף רגלו משרי המלוכה ומפקידי הצבא. מפעמים בורג הרים מאַנטיפּיאָרי פֶּעֶמְיוֹ לוֹוִילְנָא, העיר הגדולה לאלהים, ולשרי הפקודות שמה שלח הקיסר צו לתת כבוד ותפארת להאורח היקר הזה כחין עֲרֻפּוֹ הַגְּדוֹל וְהָרִם. יהודי ווילנא חגרו שמחה וגיל ותחי רוחם בהגיע אליהם הבשורה, כי בוא יבוא משה צבי גאון ישראל להתהלך בקרבם. גדולי העיר ונכבדיה נועצו לב יחדו והמתיקו סוד איך לקדם פני כבודו. בשלשה ימים חבו לקראת בואו מחוץ לעיר על אֶם הדרך. בעשור לחדש אייר ביום הרביעי בשבת באו מרכבות הארון אשר הם מבקשים ומיחלים לו, ויקרמו פניו בתרועת ששון, בדי ברכות ובשיר נפלא, המלא רגשות קדש:

שְׂאֵלִי בַת־יַעֲקֹב יוֹשֶׁבֶת צְפּוֹנָה
לְשָׁלוֹם הִבָּא לְשָׁאוֹל לְשָׁלוֹמְךָ הַנָּה (*).

ותהום כל הקריה בבואו לשכון כבוד בתוכה, וכל העם מקצהו נרברו יחד ויהגו

(*) ואלה דברי מכתב מאנטיפיארי אל אחד מירדיו בלאנדאן: „איך האבע דאס פֶּעֶרְגִּיגֶען זיך דאָפֿאָן מִין קעננטיס לוֹ זעטלען, דאָסס מִיך דורך דען זעגטן דעם העררן דיא געלעגנעהייט האטטע, דיא זאכע אונזערער ברידער מִין דיעזעס רייכע פֿאר דעססען מאַכטיגטן הערטער לוֹ פֶּעֶרְטֶרעטען; פֿאַריגטן דאָנערסטאָג האטטע מִיך דיא עהרע מיינע פֿאַרשטעלונג בייסן קיינער, דער מִיך זעהר גאָרדיג אויפֿגאָהקן אונד אַללע מיינע אנגאָבען זעהר געדולדיג אנהערטע. זיינע מאַיעסטאַט זאָגטע, מִיך זאלוֹ דיא געזונטהונג האבען זיינע אונד זיינער מיינסטער פֿערזיכערונג מיט לוֹ נעהמען, דאָסס ער זעהר מייפֿריג פֿיר דיא פֿערבעסערונג מיינער גלויבענסגעמאסען מִין זיינעס רייכע שטרעבע, אונד דיעזער געגענטמאנד גראַדע יעלט זיינע אויפֿהערקומאָקייט מִין אַנטפֿרוך נעהמען; זיינע מאַיעסטאַט דריקטע דען וואונט מוֹיס, דאָסס מִיך מיינע ברידער מִין דען שטאַרטען בעזוכען מאָגע, וואָ זיך אַוואָהלרייכסטען זיינען, אונד וואָלע ער מִיך מיט זיינעס מיינסטער מִין פֿערבינדונג זעטלען“.

(**) הלא הוא בכפר האורח (N. 1) ובספר „יתר שירי אדם“ (ער 33).

זתשעה תלמידים 1854. — בימי מלכות ניקאלאי, משנת 1837 החלו היהודים להתישב המונים הסונים בחבל רוסיא החדשה ולתקוע שם יתר במקום נאמן, ומשנת 1841 נאחזו גם בחבל יעקאטערינאסלאוול. בשנת 1841 היו בתוך הקאָלאָניות האלה אלף שש מאות ושבעים וחמש משפחות (או אחד עשר אלף תשע מאות ואחד עשר נפש זכר ונקבה), ויהי להם עשתרות צאן ובקר ועדרי סוסים (שמונת אלפים וחמש מאות ושמונה עשר במספר). — זאת תורת היהודים בימי ניקאלאי!

§ 7 מונטיפיורי ברוסיא. בימי מלכות ניקאלאי הרבו הסופרים להתלונן על היהודים ולתפאות עליהם דברים אשר לא כן; הם כתבו ששנה והתאמצו להוכיח כי בני ישראל ירעו וישחיתו להממלכה, כי יאהבו את העצלות ואת הבטלה וישנאו את המלאכה ואת ההשכלה; הם חפשו חפש אחרי מומי קהלות היהודים ויגדילו עליהם אלף פעמים. תלונות השנונות והדבקות הרבות עם כל החקים אשר יצאו בעקבותיהן, הכאיבו את לבב היהודים. פקודות שונות יצאו חרשים לבקרים, "לבעבור היטיב מצב היהודים", "להעלותם אל הר מעלת האדם ולהשוותם אל יתר תושבי עם הארץ", "לתת ביד היהודים מעשים חרשים הכשרים לחיות בהם ולקחת מידם את האסורים אשר חיו בהם עד כה". אפס אם היה לאל יד פקירי הממשלה לשבור על-נקלה ליהודים את מטה לחמם, לא הצליחו חיש קל לנטוע תחתיו עץ-חיים אחר, ובעוד הם חושבים תחבולות ומעמיקים עצה כרת מה לעשות, נשארו אלפי משפחות ישראל בעני ובחסר כל. בעת ההיא יעצו הסופרים הרוסים והיהודים פה אחד, כי רק עבודת האדמה תוכל להביא רוח והצלה לבני ישראל, ורק היא תחלצם ממצוקותיהם. אכן גם לרגלי התחבולה הזאת לא באה הברכה, ותהי לא לעזר ולא להועיל. החק על אדות היהודים האכרים 1836 הבטיח לתת להם חמשה ועשרים שנה חפשה מלהרים אנשים לצבא; ועשירי היהודים אשר יזילו בסף מכיסם לכוון מושבות (קאָלאָניות) יכבדו בשם הכבוד "אזרחים נכבדים" או גם "לדורותיהם אחריהם". אמנם ההצליחו החקים האלה להגיע אל המטרה אשר שדחו אליהם? המונים המונים מן היהודים השליכו את ערי מולדותיהם ואת משכנותיהם, ויצאו ויסעו לפאת סיביר, להושיב את הנשמות ולכוון שמה מושבות. אך סבות מסבות שונות באו לפתע פתאם להיות לשטן להם על דרכם ולהשבית את ראשית מעשה יריהם, ובכן עלתה מגמתם ותקותם בתהו לא באשמתם וברוע לבבם, גם אחרי כן כאשר קמו בני משפחות אחרות מקורלאנדיא ויגלו את אזני הממשלה כי חפצם להקדיש כחם ועמלם לעבודת האדמה, והיא גם היא תמכה בידם ותשלח אותם לחערסאן, גם הם לא ראו נחת בפשאלתם אשר שאלו. רבים מהם גועו בימי מסעיהם בדרכים הנשחתים, וגם הבאים אל הנחלה שִׁבְעָה ברעות נפשם וישאו כל יד עמל ותלאה, עד כי לא יכלו להיות מופת לרבים לעשות גם הם כמעשיהם. ביתר שאת הציקו ליהודים וימררו חייהם החקים הַשְׁנִים על אדות יושבי הכפרים ויושבי הגבולות, אשר גרשו בחפזון ממשכנות מְבִטָּתָם ויהיו נודדים ללחם בְּעָרִים, כי בצאתם כמוצאי גולה אבד רכושם וקנינם בענין רע (*).

(*) ככל הכתוב במאמר, סוף דבר אשר בספר, האורח (צד 44) מאת הח' מו"ה אייזיק מאיר דיק.

המתנרבים לצאת להתישב בסיביר (ה' יאנואר) . בשנת 1839 (כ"ה אקטאבר) יצא ספר החקים על דבר מכס בשר כשר לטובת חפצי היהודים („Коробочный сборъ“, בשנת 1840 העבירה הממשלה את החק מלפנים : להושיב את היהודים המגלים ביד-פשעם לסיביר — ותצו להושיב אותם לברם בקרב המושבות אשר מעבר ליאור בייקאל (י"ב יולי) . בשנת 1842 יצא החק כי אם בוא יבוא האב בברית הנוצרית אז יבואו עמו גם הבנים במסורת הברית ההיא, ובבוא האם בברית תבואנה גם הבנות אתה (ו' יאנואר); ולבית-המועצה אשר להשכלת העם צוה לפקוח עין על החרדים ובתי הישיבות (כ"ב יוני) . בשנת 1847 הכינה הממשלה בתי-פקודות („приказы“) בקרב מושבות היהודים אשר ברוסיא החדשה, כתבנית בתי הפקודות הערוכות זה כבר בתוך הקאלאניות האשכנזיות (כ"ז מאי) . בשנת 1848 נוסד בפעטרסבורג בית-ועד רבנים ונכבדי ישראל (Раввинская комиссия) על יד בית-המועצה לעניני פנים-המלכות (י"ח מאי) . על פי חקי ניקאלאי יכלו היהודים לעבוד את אלהי אבותיהם ולערוך רנה ותפלה ככל העולה על רוחם בחצרות בתי הכנסיות ובתי המדרשים „ולא היה לכל איש המשפט להפריעם באמר או בפעל“. חקים טובים וצדיקים יצאו על דבר עניני ירושה ונחלה ומשפטי אחזה וקנין כסף, ורשות היה להם לעסוק במסחר, להיות קבלנים, וחוכרי בתי-היין ומכס הממשלה (откупы), להעתיק מושבם ממקום למקום, ללמוד כל מלאכת מחשבת, לשבת ימים מספר גם בתוך הערים הסגורות לפני בני ישראל, והסוחרים יכלו להתגורר גם בעיר המלוכה. החפשה מעבודת הצבא נתנה, לסוחרי המדרגות (גילדיא), להרבנים ולהמשיגים אשר בבתי מדרשי הרבנים; לכל המורים והנושאים איזה משרה בבית-המועצה להשכלת העם, או העומדים על יד הקוראטארים, המפקחים על גלילות בתי-הספר; לתלמידי בתי מדרשי הרבנים אשר התנוססו בהשלימם למודם בהם ואשר הצטיינו בדעת שפת רוסיא. הממשלה חדלה מלהעביר יהודים ממדינות פולין לרוסיא, וגם אסרה אפר על יהודי חוץ לארץ מקבל עליהם על מלכות רוסיא; אם ערב לב איש רוסי ללכת חוצה לארץ ואת פי הממשלה לא שאל, מכה נמחה מספר עבדי קיסר רוסיא, ואם הואילה ממשלת נבר הארץ להסגיר את האיש הזה בידי ממשלת רוסיא נשפט כריק ופוחז (бродяга), כדבר האמור בחקי שנות 1835, 1844. היהודי אשר יעזז להסית את איש פראוואסלאווי מאחרי אמונתו אל אמונת ישראל, אחת דתו להחרים את כל רכושו לאוצר המלכות, לרוש את בשרו לעין כל הקהל (במקום חואים) ולשלחו לעבוד עבודה קשה בהרי המחצב ומכרי המתכות. על פי ספרי החשבון אשר הוציאו יועצי הממשלה, היה בימים האחרונים למלכות ניקאלאי מספר היהודים בתשעה עשר הנפות ובחבל בעססאראביא עד 1,150,264 נפש זכר ונקבה (ושומרי משמרת הקדש—דוחאונאיע—בחמשת אלפים ומאתים איש); שש מאות בתי כנסיות, חמשת אלפים שלש מאות עשרים ואחד בתי מדרשים 1852, שני בתי מדרשי רבנים עם מאה ושבעה תלמידים, חמשים בתי ספר לראשית הלמודים ובהם חמש מאות ועשרים וששה תלמידים; ובקרב הקאלאניות העבריות נמצאו שלשה ותשעים מורים וחמש מאות וששים

ואלה החקים, אשר הציב ניקאָלאי לחק. בשנת 1827 — לבל יתחתנו עם הנוצרים הפראָוואַסלאָוים והקאטוליקים (י"ט יאנואר). בשנת 1831 — לבל יבואו אל תוך גבולות פֵּינלאַנדיא (ט"ו דעקאבר). בשנת 1833 — לבל יוסיפו לבנות להם בתים חדשים בקאמענעץ פּאָדאָלסק (י"ג יאנואר). בשנת 1836 — לבל תנתן על שכם יהודי כל משרה ופקודה על פי הבחירה בהטאגיסטראטים אשר בוילנא ובקיעוו (כ"ז מאי). בשנת 1837 — לבל יוסיפו להאחז בקאווקאז ובנחלות רוסיא אשר מעבר להררי קאווקאז (י"ב מאי); לבל יתעסקו בהובלת משא בעגלות אל מחוץ לגבולות הנפות אשר יכולים היהודים לגור בהן (ט"ו מארט); לבל יאָחזו בערי קורלאנד שעל חף הים (כ"ה מארט), ולבל תדרוך כף רגלם על ארמט הגלילות, אשר שם מושבות בניהחיל עובדי האדמה (военное поселение); יעקאטערינאָסלאוול, חערסאָן, חארקאָו ומאָהילעוו (י"ז יולי). בשנת 1839 — לבל יוסיפו להאָחז עוד בבעססאראביא (ד' אפריל), לבל יהיו כאדונים ומצוים בעניני עושי המלאכה על אניות הנוצרים (ט' נאיאבר), ולבל ישבו בערים החדשות הרחוקות רק מאה ווערסט מקצה גבולות רוסיא (י' דעקאבר). בשנת 1841 — לבל יוסיפו להאחז בריגא ולבל ירכשו להם בתים או קרקעות (י"ז דעקאבר). בשנת 1843 לבל יתגוררו במושבות שעל יד ים השחור הנתונים תחת יד פקודת שר־הים (אדמיראל פייסטוואָ), לבל תנתן להם כל משרה בבתי פקודות הממשלה או גם פקודת מעריכים (оцѣнщики) נשבעים (כ"ז אפריל). בשנת 1845 לבל יבואו בגבולות הגלילות אשר לחיל קאזאקי אזאָו (ב' פעווראל), ולבל יבנו להם בתי כנסיות לתפלה (סינאגאגות) בקרבת מאה חבלים (סאזשען) להיכלי הפראָוואַסלאָוים (כ"י יוני). בשנת 1846 לבל יבנו להם בתים בקאָוונאָ, ועוד חקים מגבילים שונים (י' דעקאבר). — יִשְׁנָם עוד חקים ומשפטים מימי מלכות ניקאָלאי הראוים להכתב בספר הזכרון לפי סדר השנים שיצאו לאור עולם: בשנת 1830 נתן רשיום ליהודים המגלים סיבירה אשר ישבו שמה ארבעים שנה, להשאר לשבת שם ככל אֹת נפשם (ג' מארט), וליהודים היושבים בבעססאראביא בבואם בברית נתן הנוצרית חפשה ממסי מלך ושרים כל ימי חייהם (כ"ח נאיאבר). בשנת 1831 יצא חק כי איש איש מן היהודים הבא בברית הדת הפראָוואַסלאָוית חפשי הוא מכל מס שלש שנים (כ"ט מארט). בשנת 1837 חדלו מלתת עזרה ואדמה ליהודים

ויאחזום בחזקת ידים ויאסרו בחבלים ידיהם ורגליהם ויביאום למקום סתר, למערת פריצים; ולא לבר האיש אשר לא היה לו מכתב תעודה ירא להראות את פני אחיו העברים פן יבלע לו, כי אם גם האיש אשר תעודתו באמתחתו; יען כי עוד העמיקו הרע לשרוף באש מכתבי תעודה אשר מצאו באמתחות שבויהם, האומללים האלה נמכרו במחיר שלשים או ארבעים רובל כל אחד — לבתי אבות אשר היה גורלם להעמיד איש לצבא — את הבריאים והחזקים בהם קבלו השופטים לשלום חוב משפחות קוניהם, והחלשים או אשר מום במ אבדו בענין רע לא לעזר ולא להועיל לשוביהם, כי אף אם לא ירצו לעבודת הצבא בכל זאת לא קראו למו דרור. — נערי בני ישראל נתנו בעת הזאת למשסה ככושים במדבר, אשר נותני מערבם בנפש אדם יריעו עלימו כגנב, כרמש לא מושל בו יאספום במכירתם ואין אומר השב. בימי עברות האלה (יאמר ה' בערמאן במאמרו משנות ראינו רעה המליץ שנה א', גליון 15 —) ראיתי בעינים פקוחות כי עמי ירד פלאים, סר מן הדרך הטובה, בה התהלכו אבותינו וכו', גם הקדושים אשר בארץ המה כף שמו לפיהם ולא היה בהם מתעורר להגיד ליעקב על פניו דרכו.

(окружные начальники) בחמישי לחדש מארט שנת 1847 יצאו לאור נוספות ומלואים לספר חקי-היהודים: הנהגת היהודים בנפות המערב נתנה תחת השגחת שרי הגלילות והנהגת יהודי רוסיא-החדשה תחת השגחת בית-הועד אשר על המתגוררים שמה מארצות הנכר (Комитетъ иностранныхъ поселенцевъ). מלבד זאת יצאו בימי ניקאלאי חקים רבים מאד על דבר היהודים, ונציגה פה רק מעט מהרבה, בשנת 1825 נצב לחק, כי אם יואיל אחד מן הזוג (הבעל או האשה) לעבור בברית הנוצרים, לא תופר בעבור זאת ברית-הנשואים (י' דעקאבר). בשנת 1826 נתן ליהודים רשות להתחתן עם נוצרי הדת העוואנגעלית-הללוטהעריית (כ"ז יוני), בשנת 1832 היה לחק כי גם לילדים אשר לא מלאו ימי נעוריהם (малолѣтныя) הרשות לקבל עליהם את על הדת הנוצרית אף גם למרות חפץ אבותיהם, (כ"ט מארט). בשנת 1834 הותר ליהודי ווילנא להכין שכר מיערות-הדבש (מער) ויין לחג הפסח בכל מדינות רוסיא (ו' מארט). בשנת 1837 נתן רשיון להאמות הזקנות של היהודים העוברים בעבודת חיל הים (מאטראסים) לגור בסעוואסמאפאל (י' דעקאבר). בשנת 1838 נתן רשיון לאנשי הצבא מן היהודים להושיב את צאצאיהם גם במקומות האסורים לשאר היהודים, הבנים בהיותם בתר קאנטאניסטים, והבנות עד מלאות ימי נעוריהן (ח' מארט). בשנת 1839 נתן ליהודים המשפט להפחד לשבת בסוד יועצי הדוממא, המאגיסטראט והראטוש, ולהתיעץ על צרכי אחיהם לבר (כ"ט יוני), גם לשכור ולהחזיק בתי — הרצים אשר על דרך המלך (כ"ז דעקאבר). בשנת 1840 הותר להאחו במושבות הממשלה והקאזאקים בנפות טשערניגאוו ופאלטאוו (כ"ז מארט). בשנת 1841 נתן רשיון להאחו בערי בעססאראביא הגדולות והקטנות ובכפרים (י"ז דעקאבר). בשנת 1842 נתן המשפט לכל איש יהודי לשבת בסעוואסמאפאל ירח ימים (כ"ט אפריל). בשנת 1843 נתן רשיון לבוא לבקר את קיעוו לעתים מזמנים (כ"ג נאיאבר). בשנת 1844 נתן רשיון לבעלי מלאכות להתגורר זמן קצוב בתוך ערי המצודות והמבצרים שעל שפת ים-השחור לפאת קרמה (כ' סענטיאבר). בשנת 1845 נתן רשיון לעשות להם מיני משקים מיוחדים (ט"ז אויגוסט). בשנת 1846 נתן רשיון להקפלתנים העושים את מסלות אבני-החצץ (שאססע) לגור זמן ידוע במושבות האכרים אשר בנפות וויטעבסק ומאהילעוו (ה' נאיאבר); בעלי המלאכות יכולים להאחו באנאפא, ברוסיא-החדשה ובסובווסקאלע (ט"ז דעקאבר), והרשות לנשים ולבנים ללכת אחרי בעליהן ואבותיהם המגלים ביד פשעם לארץ גזרה: הזכרים בני חמש שנה והנקבות בנגת עשר שנה (כ"ג דעקאבר). בשנת 1848 נתן רשיון להמובילים משא בעגלות לבוא אל תוך מדינות רוסיא הפנימיות הסגורות לפני היהודים (ה' אפריל). בשנת 1853 נתנה הדת כי היהודים אשר אין להם מכתב-תעודה (פאספארט) הנם כהפקר, וכל יהודי יוכל להחזיק באיש כזה ולהעמידהו לעבודת הצבא חלף בנו או שארו הקרוב אליו ממשפחתו. הפקודה הנמרצה הזאת סבסכה את היהודים ביהודים, ותהי יד איש ברעהו לעשות מעשים אשר לא יעשו ולהשחית את החמלה והחנינה הנמועה בלבב בן ישראל מאז מעולם (*).

(*) יהודים ריקים ופוחזים כזאבי ערבות שחרו למרף וכשודרי ליל נפלו על הולכי דרך

פאָלאַצק העפיסקאָפּים האוניאַטיים ועמיהם רבי הכהנים הרודים על ידם לאספה (Собрать), ויתיעצו על צפונייהם ויחרצו משפּט כי אין טוב להם כי אם להעביר את האוניה ולהשבית מאנוש זכרה. אז כתבו מכתב בקשה אל האימפּערצטאָר ניקאָלאי ויחלו פניו לתת להם רשיון לשוב אל הכנסיה היונית, ועל החתום באו יותר מאלף ושלש מאות מנכבדיהם. ניקאָלאי שמח לקראת בקשתם וירצה לתת להם חפצם, והסינאָד קים ואשר את הדבר לחק עולם. ובכן חֲפָרָה הכנסיה האוניאַטית אל הפראָוואַסלאַווית ותהיינה לכנסיה אחת עד היום הזה, ושם האוניה נשכח מעט מעט מקרב בני העם.

§ 6 על דבר היהודים. ימים לא כבירים אחרי עדות ניקאָלאי על הכסא יסר בית-נער לחֲפָר ספר חקים ומשפטים ליהודים לברם. מלאכת ספר החקים הזה נשלמה בשנת 1835, ויצא לאור בי"ג לחדש אפריל. על פיו נחלקו כל בני ישראל למפלגות שונות: סוחרים, אורחים, בעלי מלאכות ועובדי אדמה; לכלם יש המשפּט והצדקה לחסות בצל חקי הממלכה ככל יתר יושבי הארץ; לכלם חפּש הגוף והזכות לעשות מקנה וקנין, לעבוד בכל מלאכת מחשבת ובחרשת המעשה, לעלות במעלות החכמה והמדעים (ученые степени), ולבוא לשרת בבתי המלכות; להתנהל על פי פקודות בתי-השוטרים ומשמרותיהם (פאָליציא), לכתוב כל ספרי ממכר ודין ודברים בין איש לרעהו בשפת רוסיא, ולהרים מקרב בני הנעורים אנשים לעבוד בחיל הצבא, כמספר אשר יושת עליהם מאת הממשלה (ורק מעטים היו היוצאים מן הכלל). כל היהודים כלם יכתבי בכתב יושבי-הערים (мѣщане), גם אם יבחרו לשבת בכפרים. אז נתן להם רשיון להאָחו באזרחים בנפות הוראָדנא, ווילנא, וואָלין, פאָדאָלסק, מינסק יעקאטער-רינאסלאוו, ביעלאָסטאָק, קיעוו (מלבר עיר הבירה), חערסאָן (מלבר ניקאָלאיעוו) טאָוורי (מלבר סעבאסטאָפאָל), מאָהילעוו, וויטעבסק ופאָלסאָוו (מלבר הכפרים אשר בשלש הנפות האחרונות האלה), טשערניגאָוו (מלבר נחלות הממשלה ומושבות הקאזאקים), חבל בעססאראביא, קורלאנדיא, ריגא ושלאָק, בשלשה המקומות האחרונים נאסר ליהודים להוסיף להאָחו שמה מחדש.

ספר החקים על אדות היהודים אשר יצא לאור שנית בי"ט דעקאבר שנת 1844 (ואשר לא חָדַש מאומה ולא נגע, ביהודי ריגא, בנשלחים לסיביר, ובעובדי האדמה ברוסיא החרשה) ערך וקצב את תכן מצב היהודים ברוסיא, דָּבָר דָּבָר על אָפניו. כל הענינים אשר להפאָליציא הִפְקְדוּ בידי הפאָליציות והשוטרים אשר בערים ובכפרים, ורק עניני המפלגות השונות, כלכלת צרכי העם, והכסים והתרומות נָתְנוּ בידי בתי-המועצה בערים (הדומא והראטוש). בעת ההיא עָבְרוּ וּבָטְלוּ שומרי משמרת הקהל, אשר היו לפניו מנהיגי העדות ומנהלי הקהלות הקטנות עם הגדולות, וכל דברי קהלות היהודים נָתְנוּ בידי פקידים המיניסטֶרסֶטוואָ לנכסי-הממשלה, ונקראו בשם "המשגיחים על עדת בני ישראל" (Смотрители надъ евр. населеніями), ולהם היה המשפּט ותר המעלה כאשר לשרי הגלילות

עיניהם לראות כי רק לבעבור הדיחם מעל אמונת אבותיהם הרו והגו הפאליאקים את האוניא, ויקוו למצוא להם מועד נכון וטוב לשוב אל דתם הראשונה. והנה עוד בימי יעקאטערינא, בשוב לרוסיא נפות-המערב, התעוררו האוניאטים וינצו אל הכנסיה היונית, ורבים מהם עברו בבריתה ובאליה. אך מקץ מאת שמונת העשרה רפתה רוח האוניאטים ולא חוסיפו לאחוז דרכם זה; וכל דברי הכנסיה האוניאטית נתנה הממשלה בידי קאטלעגיא רומאית-קאטולית (Римско-католическая коллегія) הנוסדה בפעטרבורג בגלל הקאטולים אשר בתוך האימפעריא. כשני טיליאן נפש נשארו עוד אמונים להאוניא ודבקים בארתותיה, והפאליאקים התאזרו עז עוד הפעם לפתות אחרי דתם את האוניאטים, אשר היו אז שערוריות ומריבות בין כהניהם תופשי הכנסיה: הכהנים-הלכנים (בעלי-נשים) התלוננו תמיד וינגנו על העשק והמרוצה אשר יעשו להם הכהנים-השחורים (המאנאכים, היושבים גלמוד ואשה עצורה להם) והמה בעלי ברית החברה הבאזיליאנית (Базильянский орденъ). הנזירים האלה הנברלים מעל העם לשקת לאלהיהם ולהגות בקדשי שמים, לא שכחו גם את דברי חזל וחפצי הארץ, כי לקחו להם בחזקה את נכסי-הכנסיה הטובים לאכול מפרים ולשבוע מטובם, וגם הם נתנו ידם אל הקאטליקים למלאות את משאלתם ולהטות את לב העם אחרי דתם הרומאית.

והנה הקיסר ניקאלאי אשר אחת מתשוקותיו ומאניו לבו היתה להרים קן הדת הפראנצואסלאווית ולתתה עליון על כל אמונה ודת במלוא רחב האימפעריא, מיום עלותו על כסאו שם עינו ולבו אל הכנסיה האוניאטית והרבה להיטיב עמה ולקנות לבב כהניה העומדים בראשה. על פיו נוסד בית-ועד יוני-אוניאטי (Греко-униатская коллегія) ועליו הפקד מיטראפאליט יוני-אוניאטי, להוציא ולהביא את כל עניני הכנסיה האוניאטית ולסך באברתו על בני עדתו מהמס ידו הקאטולים המתנכלים להרע להם; הוא הזיל כסף מאוצרות הממשלה לבנות בתי ספר לכהנים האוניאטים, צוה לטהר את עבודת אלהיהם מכל תערובות סתים ומנהגים קאטוליים, וכאלה רבות. בעצם העת ההיא סגר על מסגר רבים מבתי הנזירים והנזירות הבאזיליאנים, על אשר היו אחרי הפאליאקים ודתם—על ידי התחבולות האלה קנה להכין את לבב האוניאטים מעט מעט, עד אשר יתרו לשוב אל הפראנצואסלאוויע. ויחל הקיסר להחיש את מעשהו אחרי מרות הפאליאקים בשנת 1831. בעלי המפלגה הנוטה אחרי האמונה הקאטולית לא חדלו מלהפריע את פעלו, ואדוני השדות התאמצו להסיר את לב עבדיהם האחרים ולהניאם משוב אל אמונת אבותיהם; אפס כל עלילותיהם היו מאפפע: בין הכהנים הגדולים אבירי הכנסיה האוניאטית, נמצאו רבים אשר הואילו לשקוד על משרת הממשלה, והתעוררו לצאת לעזרת הקיסר להפיק את זממו; וביתר שאת נודע לשם ולתהלה העפסקאפ יוסף סיעמאשקא (Іосифъ Сѣмашко) אשר הורם אחרי כן למיטראפאליט בליטא; הוא לא חשך את נפשו מכל עמל ויגיעה להוציא את מחשבת ניקאלאי לפעלות אדם. הכהנים-הקטנים סרו למשמעת הגדולים והגיוח חפצם פה אחד לשוב אל הכנסיה הפראנצואסלאווית. בשנת 1839 התאספו בעיר

גם החלו לסל מסלות הברזל ברוסיה. רבים היו בין משכילי העם אשר אמרו: כי מסלות הברזל הן לא לעז ולא להועיל, ויש אשר כתבו מחברות להוכיח כי אין תועלתן שנה בגזק הבא ברגליהן, גם קאנקרין שר-האוצרות מאס בהן. אפס ניקאלאי ראה מראש כי ברכה ורב טוב צפון בהן ויואל לתת לתן מהלכים גם בארץ ממשלתו. בשנת 1837 בנו מסלת ברזל בתוך נסיון בין פעטרבורג וצארסקאע סעלא, ובשנת 1851 גם בין פעטרבורג ובין מאסקווא, הלא היא המסלה הנקראת בשם: „ניקאלאיעווסקאיע“. אפס יען וביען אשר לא השכיל יועץ-האוצרות אז אל טוב המסלות החדשות, נהנה המלאכה בידי זרים, והממשלה הזילה עליה מאוצרה מאה ועשרים מיליאן רובל כסף! — הבונה היה איש אמעריקא (מילירי מדינות-הברית) עם תבריו; כי ניקאלאי נטה תמיד את חנו לבני אמעריקא ויבקר אותם על פני בני ארצות אירופא, וגם הם הראו לו אותות אהבה, כבוד ויקר. — בימי מלכות ניקאלאי עלתה פעטרבורג הבירה בחדר תפארתה ופעד ככלה כליה, כי האימפערטאר הזה שקד לכלול יפיה ולהאריך חין ערכה. הוא בנה את הבית הגדול והנשגב למושב שרי הצבא וחכמי הקרב (גענעראל-שטאב), הציב את העמוד הנפלא לזכרון שם אחיו אלכסנדר המבקר, עשה את הגשר היקר והנחמד הנטוי על פני הנוצ (ניקאלאיעווסקי מאסט), בנה את בית יועצי העיר (דוממא), בתי חפשיית ובתי מעון לאנשי החיל, היכלי תפלה לרב, וביפעת הוד ושכיות חמדה ובכל מחמדי בתי עין חפש את חררי היכל החרף, אשר אכלה בהם תבערה גדולה (בשנת 1837) ותלהש את כל הסן תפארתם וצבי עדיים. גם בערי המדינות הרבה ניקאלאי לבנות בנינים שונים ומצבות עז ולא קפץ ידיו מלפז עליהם הון רב; על כן מרבית הקבלנים (הפאדריצטשיקים) מן היהודים עשו אז עשר וכבוד.

§ 5 הכחד האוניא מארץ רוסיה. כמעט השביח ניקאלאי את שאון המרד בפולין וסערת המתפרצים שככה, חשב מחשבות להחליש את רוח הפאליאקים והדת הקאטולית אשר השתררה בכל נפות-המערב. בין התחבולות הרבות אשר עשה להגיע למטרה הזאת יתר שאת לדבר השביתו את האוניא (התחברות הדת היונית עם הרומית) מקרב הארץ, והשיבו את האוניאטים אל חיק הדת הפראנצואלווית, כימי קדם קדמם. כי הנה זאת האוניא הנוסדה למרות חפץ העם ועל אפז ועל חמתו, הוסיפה מעת לעת להכות שרשיה ולהתערה בליטא הרוסית ובשאר נפות-המערב, יען כי שליטי פולין עם הכהנים הקאטולים יחד חתרו בכל עז לצודר נפשות רבות מן הרוסים ולהרבות מספר האוניאטים. הפאליאקים עזמו את האוניא רק באחד משלבי הסלם להעלות אחרי כן את הבאים בבריתה אל עצם הדת הקאטולית, ובחצי מאת שמונה-העשרה התאמצו בכל מאמצי כח לבוא אל מחוז-חפצם זה — לקרב את האוניאטים אל הכנסייה הרומאית: הרפסו בגללם סדורי-תפלה עם נוסחאות כמנהג פולין, כוננו בהיכלי-תפלתם בלי-מנגינות (ארגאנים), וכאלה דברים חדשים וזרים להפראנצואלוויע; והאנשים אשר זרזו להוציא רוחם ולפצות פיהם נגד החדשות האלה, נרדפו על צואריהם והיו נענים ונגזשים. על כן חרה אף האוניאטים וחמתם בערה בם, מדי נפקדו

ארבע מלאכות-חכמים וארחות נבונים (ученые экспедиции) שלח הקיסר
ניקאנלאי: החכם המפאז אלכסנדר הומבאלד ואחות מרעיו הלכו לתור את קרמ
רוסיא עד סיביר—לאסוף ולכנוס את כל דברי חפץ אשר יסכנו להועיל לידיעת
חכמת הטבע וקדמוניותיה, וביתר שאת לדרוש ולחקור על אדות תבואות הארמה,
תולדות הארץ ומוג האויר השורר שמה; החכם עמנואל (אחד משרי הצבא) ואנשי
חברתו, הלכו לתור את תועפות הררי קאווקאז ואת העמים היושבים בהם; לרגלי
פאסקעוויטש הלכה אגודת חכמים ונבונים ארצה פרס, לחקור ולכתוב את תכונת
המדינות החדשות הנכבשות לפני חיל הגבור ושר-מלחמה הזה, ועוד מלאכות
אנשי מדע אל-טורציא האירופית, ללקוט ולקבץ זכרונות עתיקים וסגולות ימי קדם
הנמצאות בה במקומות שונים. מלבד זאת יצאו מטעם הממשלה חכמים יחידים
להתגורר במדינות ירכתי רוסיא, להתבונן אל צאצאי אדמתן ויבולן, למוד את
מדת המעלות ולשום עין אל המחזות הדרושים לחכמת התכונה.—בימי ניקאנלאי
החלו בראשונה למצוא את אבני היקר ומכרי הזהב והפלאטינא בהררי אוראל,

וכל גליל לחבלים (וואלאסמיות) וכל חבל לקהלות ("Сельскія общества"), בדבר האכרים עבדי-צמיתות הוציא ניקאלאי מכתב-גלוי (מאניפֶסט), ימים לא-כבירים אחרי עלותו על הכסא (כ"ז מאי 1826), להכזיב את השמועה אשר נפצה בעם, כי עתידה הממשלה לעשות חרשות בדבר משפטי קהלות יושבי הכפרים, והבטיח לשמור את דרכי הסדר הישן באין נגרע דבר. אולם הרעיון על דבר חפש האכרים לא נשכח מלב תופשי הממשלה, ויתאמצו לחוקק חקים טובים להיות להם כמרימי על. הנכבדים בין החקים האלה, הלא הם: בשנת 1827 הגבילה הממשלה והמעיישה את המשפט אשר היה לאדוני השדות לשלח מפניהם את אבריהם לשבת בסיביר; גם נאסר על האדונים למכור אכרים בלא בני-ביתם אִתָּם. בשנת 1830 נתנו הנחות רבות לאֶפְרִי רוסיא החרשה להקל עלם מעליהם, ובשנת 1837 בא הגראף באָברִינסקי בראש מלאכות אצילי טווער, ויחלו את פני ניקאלאי לקרוא דרור להאכרים, ויגידו כי נבונים הם לנער כפס מזכיותיהם לטובת עבדי העולם (*). בשנת 1842 נתן הקיסר רשיון לכל אדוני השדות לחלק נחלות לאכריהם לעבדן ולשמרן ולאכול כפרין חלף שכר קצוב, והאכרים האלה נקראו בשם "מחִיבִים" ("Обязанные"), וגם נתן המשפט להאכרים לקנות להם שדות לאחוזת עולם ברשיון אדוניהם, ובשנת 1846 עמל ויגע הגראף קיסעלעוו לערוך דברי מערכת ההפשה והדרור לכל אכרי רוסיא.

§ 4 ההשכלה ושאר ענינים שונים. הקיסר ניקאלאי היה אוהב חכמים ומוקיר נבונים, ויט אליהם חסדו ויעניק להם כידו הטובה המלאה והרחבה. עם קאראמזין השתעשע פעמים רבות בשיחות חכמה ומדע, ויתן לו מִכּוֹן לשבתו בהיכל טאוורי; למען יוכל להשיב את נפשו ולהתערן בגן-הערן הגדול אשר על יד ההיכל ההוא. את המשורר פושקין פָּבֶר ונשא פניו (**). ובנפלו שרוד במלחמת-הבינים (דועל) קצב לאשתו ולבניו כסף חקם כיד המלך; וגם נתן כסף מאוצרו להוציא לאור את קהלת ספריו ומאמריו כלם. הסופר גאָגאָל נשא משאות מאת פניו (***) , ושוקאָווסקי היה יוצאובא בהיכל המלכות. החכם העברי פינגער

(*) ויהי כאשר קנתה הממשלה בכסף מספר אכרים מאת אדוני השדות במחוז וואלאגרא, שלחו האכרים גם משאר מקומות שונים ויבקשו לקנות גם אותם, מדעתם כי אצל הממשלה ישכנו לבטח ולא יעשקום אדונים קשים, אז ענה ניקאלאי ויאמר: "אם כה אפוא הלא המצוה על הממשלה לקנות לה את אכרי כל ארץ רוסיא כלה; אמנם כל הפצי וחשק לבבי לראות את האכרים בני חפש ודרור, ואת הפצי זה אתאמץ להוציא לאור (Christmas '96)".

(**) כאשר נתן הכתר על ראש ניקאלאי במאסקווא בהיכל הקרעמל, שלח רץ ממהר להביא שמה את פושקין מעיר גלותו לשמוח בשמחת החג. ויפן אליו ניקאלאי בבואו להתיצב לפניו וישאלהו: הגידה נא לי, פושקין, לו היית בפעטרבורג ביד דעקאבר האם הוואלת לקחת חלק בקשר המורדים? בלי כל תפונה ושפק, "הור מלכות! ענה המשורר, הן כל אוהבי ומיודעי היו בין טורי המתקוממים, ואיככה יכלתי אפוא להתאפק לבלתי הלוות אליהם גם אני? אולם הודות לאל כי שולחתי כבר מעיר הבירה במצות הממשלה, ובזה נמלשתי מן המצר והרעה". ויוסף ניקאלאי, רב לך פושקין להתלהלה! כבר באה לך העת להיות לאיש-מנוחות. למן היום הזה והלאה אנכי לברי אהיה הטבקר שיריך, והואל נא לשלוח אלי את כל אשר תכתוב". למני אז נהפך פושקין לאיש אחר ולא הוסיף להכאות את לב הממשלה בחצי שיריו השנונים מאד.

(***) רבים מספרים כי כשלוח לו גאגאל למנחה את החלק הראשון מספרו "הנפשות המתות" (Мертвые души), שלח אליו ניקאלאי תשורה גם את "ספרו אשר חבר הוא בכבודו" הלא הוא—אגודת שטרי הממשלה ערוכים וכרוכים כספר, אז ענה לו גאגאל במכתב כדברים האלה: "את-ספרך בכבוד מאת פניך נשאתי, מאד נפלאתי מדי בו קראתי, ולצאת החלק השני אצפה בצפיתי".

הזאת נודעת בשם ("Полное Собрание Законовъ"), אשר יצאו לאור בדפוס שנת 1830 בארבעים וחמשה חלקים. מן הספרים האלה הרים ספער אנסקי אחרי כן את החקים אשר נשארו בעצם תקפם, ויצברם לאחרים בספר הנקרא ("Сводъ законовъ Россійской Имперіи"), אשר נדפס בשנת 1833, והכיל בראשונה בתוכו שנים וארבעים אלף סעיפים, ואחרי כן נוספו עליו עוד שמונת אלפים. הפקודות אשר הוציאה הממשלה מן העת ההיא ומעלה, נכתבו בספרים מיוחדים להיות כנוספות על הקהלת הגדולה (הנוספות לבדן עלו בימי ניקאלאי יותר מעשרים חלקים). והנה בעת אשר התעשקו החכמים המסדרים בעבודתם, ראו והתבוננו, כי ישנם משפטים רבים עקשים ללא-צדק וללא-משפט, ומה גם במשפטי דמים או דיני נפשות (уголовное право), הדורשים תקונים מהחל עד כלה. אז פקד ניקאלאי שנית את ספער אנסקי לתקון בתבונות כפיו את כל המענות, והוא (ספער דאנסקי) הוסיף שנית ידו לעשות גם את הרבר הגדול הזה, אך המות קדמתי ולא נתנו לבצע את אשר החל, על כן נתנה המלאכה ביד בעלי "המחלקה השנית", אשר בבית סופרי המלכות, תחת יר הגראף בלודאוו, והם הוציאו לאור עולם את הספר הנקוב בשם ("Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ"). והנה מלבד המובה הגדולה אשר הביאו ספרי החקים והמשפטים, להאיר את עיני השופטים ולבלתי תת להנשפטים לסכסך איש ברעהו ימים רבים, עוד נתנו ידים לחכמי רוסיא ללמד וללמד חכמת משפטי ארץ מולדתם עד היסוד בה, ולהביאנה בפלס הבחינה עם משפטי שאר העמים הקדמונים; כי מצאו המורים ושומעי לקחם הכל כאשר לכל ערוך ונכון לפניהם באין מחסור דבר.

§ 3 מפלגות העם והאכרים. על פי יעקאטערינא היה משפט האצילים והאפרתים בני מרום עם הארץ, להתאסף בכל ערי מושבותיהם, לכונן להם בתי-מועד (Дворянскія собранія) ולבחור מקרבם נושאי משרה ובעלי פקודות, ולאיש איש מהם היה המשפט לחוות דעו ולהגיד עצתו בקהל. המשפט הזה נהיה ברבות הימים במעין לא-אכזב לרעות רבות ומפעלות עמל ושווא. האצילים הגדולים והעשירים משכו אחריהם באונם ובהונם את האצילים הקטנים והדלים, ויפתו להשמיע קולם ביום מועד ככל אשר יורו הם אותם, אם גם שלא כרת. על כן הוציא ניקאלאי חק (1831), כי רק האפרתי אשר לו מאה נפש או שלשת אלפים כברות ארץ (десятины) יוכל להשמיע קולו ולחוות דעו (ורק מעט מן השרים אשר התרוממו על גרם המעלות היו יוצאים מן הכלל הזה); גם בראות הקיסר כי מספר מפקד האצילים ירבה עד לבלי די על ידי, הבאים לעבוד עבודת הממשלה, בחיל הצבא ובבתי פקודות האזרחים, הקונים להם את המשפט על-נקלה, הוציא חק כי רק האיש אשר עלה בצבא למדרגת שטאבס-אפיצער ובפקודות האזרחים למדרגה החמישית, רק לאנשים כאלה יפתן משפט האצילים לדורותיהם. — בשנת 1837 יסד ניקאלאי בית-מועצה לנכסי הממשלה (Министерство Государствен-ныхъ имуществъ), אשר שרי הבית הזה פקחו עיניהם על אכרי הממשלה, על שדותיה ועריה ועל עמי הנכר הנודדים והנוסעים בערר בגבולות ירבותי רוסיא. אז נחלקו אפרי הממשלה, אשר בכל מדינה ומדינה, לגלילות (אקרונים),

עליהם חדשים לרוח הזמן ; רק את אחדים מהם הרחיב והגדיל את כבודם . הדבר הנכבד והשוב מכל אשר הואיל לעשות בקרב הממלכה , הלא הוא אספת החקים והמשפטים והוציאו אותם לאור עולם .

§ 2 ספרי החקים והמשפטים . מימי פעטר הגדול עד ניקאָלאי הראשון קראה הממשלה פעמים רבות אנשים יודעי דת ודין לכונן בתי-ועד , להמתיק סוד ולהתיעץ איך לעשות התקונים הדרושים לחקי ממלכת-רוסיא , ואיך להביא במערכת הסדר והמשטר את המון המשפטים אשר יצאו כבר לאור בעתים מזמנים . תשע מלכיות היו ברוסיא מימי האימפּערַאטֶאָר והרעפּאָרַמַאטֶאָר הגדול הזה , וכל אחת החרה החזיקה להוציא לפעלת אדם את הדבר הגדול הזה . פעטר השני קרא את האצילים בני מרום העם , להִנְעִין כרת מה לעשות ; יעליזאוועטא—מן האצילים הכהנים והסוחרים , ויעקאמעריןא-השנית — מכל מפלגות עם הארץ ומקרב כל הגוים השונים היושבים ברוסיא ; אפס כל ידי אנשי בתי-הועד לא עשו תושיה ולא הצליחו לאשר נועדו , אף כי עד שנת 1754 כבר פזרה הממשלה להוצאותיהם כמיליאן וחצי מיליאן רובל כסף . בין כה וכה במרוצת הימים רבו כמו רבו חקים שונים , אשר יצאו לרגלי החליפות והתמורות בעתים שונות , ויהיו מפזרים ומפזרים כה וכה ; גם לא נשאו בד בבד במאזני השכל , ולפעמים הבחישו זה את זה , ויתנו מקום לאנשי מרמה ושופטים בבצע לעֲנִית דין ולסלף משפט , כי שמו מחסם בבאור דברי החקים ככל העולה על רוחם , והתאמצו תמיד לבקש להם חקים הנאותים רק לחפצם . וגם השופטים אשר האמת היתה נר לרגלם וירדפו צדק ומישרים , נעו תעו בין המון אלפי החקים הנפוצים זעיר שם וזעיר שם וימששו בצהרים כעֶנְר באפלה . והנה בשאר ארצות אירופא כאשר נפל ריב ויפלא דבר למשפט , שם השופט את פניו אל הקאָדֶעקס היוסטי-ניאני ; אמנם לא יכלו לעשות כן ברוסיא , כי חקי הממלכה הזאת לא נוסדו על משפטי רומא , כי אם התפתחו מאריהם על אדמת הרוסים בשכבר הימים , אשר על כן נאלץ השופט לחרוץ משפט ככל הישר בעיניו , ופעמים רבות שגה ברואה ; ותהיינה ארחות המשפט מעקלים ונלוזים עד מאד .

על כן כששה שבועות אחרי עלות ניקאָלאי על כסא מלכותו , צוה להושיב בבית-הסופרים אשר לו , מקצת מאנשי הועד העשירי (הוא האחרון) בלשכה לבד , לבעבור יתבוננו לפלם נתיב ולעשות סדרים בחקי הארץ , ועליהם פקד את ספּערַאנסקי (אשר היה אז זקן ושבע ימים , אך לא כהתה רוחו ולא פג חשק לבבו לעבוד עבודת סופרים ככל אשר הסכין מנעוריו) וימלא ידיו לעשות דָבָר דָבָר על אפניו . ארבע שנים תמימות עמל החכם הגדול הזה עם עוזריו ; שלשת אלפים וחמש מאות ותשעים וששה ספרים נקראו , מלבד ספרי הפקודות אשר נמצאו לאלפים בכתובים בגנזי הארכיונים אשר במאָסקווא ובפּעטרבורג—והפץ הקיסר בידו הצליח להוציא לפעלת אדם אֶסְפָּה שְׁלֵמָה המכלכלת בקרבה את כל חקי הממשלה , פקודותיה מצוותיה וְעֲדוּתֶיהָ במשך מאה ושבעים ושש שנה , מימי אלעקסעי מיכאילאָוויטש עד מות אלכסנדר הראשון , ויעל מספרם יותר משלשים אלף , כלם ערוכים בשוב מעם ובסדר נכון וישר . קהלת-החקים

כל עמֶת אשר גִּבְרוּ בְּנֵי קֶאוּקֶאוּ חִילִים תַּחַת יַד הָאִימָאם הַנְּאוֹר וְהָאֲדִיר מְהֵרָה
 מֵרָף, כֵּן הוֹסִיפָה גַם מִמְּשַׁלַּת רוֹסִיָּא לְהוֹסִיף וּלְהַרְבּוֹת חֵילָה עַל הַקֶּאוּקֶאוּ עַד
 מֵאֲתִים וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף אַנְשֵׁי חֵיל; הֵם הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִן הַדְּרָכִים הָרַעִים, פָּנוּ
 מִסָּלוֹת, חֲשָׁפוּ יַעְרוֹת, בָּנוּ צְרִיחִים וּמִצּוֹדוֹת לְצַלְעֵי הַהָרִים; מִבְּלֵי הַפּוֹגוֹת הָרְגִיזוּ
 אֶת שׁוֹכְנֵי הַהָרִים וְהַדְּרִיכּוֹם מִנוּחָה, וְלִבָּם הָיָה נֶכּוֹן בְּטוֹחַ כִּי רַק מִסְפַּר שְׁנַיִם חֲצָצְרוֹ
 לְעִרְיָצוֹת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה, וַיְמִי הִפְּנֵעַם תַּחַת יַד רוֹסִיָּא קִרְבוּ לְבוֹא.

פֶּרֶק עַה פֶּעֲלֵי נִיקָאֵלֵאִי הָרֵאשׁוֹן פֶּאוּלֹאוּוִיטֶשׁ בַּפָּנִים הַמְּמַלְכָּה.

§ 1 תְּכוֹנַת הַמְּמַשְׁלָה. כל הַחֲפֵץ לְהַתְּכוֹנֵן אֶל תְּכוֹנַת הַלִּיכּוֹת נִיקָאֵלֵאִי
 הָרֵאשׁוֹן בִּקְרֵב מִמְּלַכְתּוֹ פְּנִימָה, יִזְכֹּר נָא וְאֵל יִשְׁכַּח אֶת הַמִּקְרִים אֲשֶׁר נִקְרוּ
 וַיֵּאֲתִיּוּ בַיּוֹם הָרֵאשׁוֹן לְמָלְכוֹ: כְּמַעַט הִצִּיג הַקִּיסָר הַחֲדָשׁ אֶת כָּף רַגְלוֹ עַל
 הָדוֹם כֶּסֶּא אֲבוֹתָיו, וְכִבֵּר הַמְּרוֹזִידִים וּמִוֹרְדִים אֶת רוּחוֹ בַּחוּצוֹת קְרִית־הַמְּלוּכָה לְעֵין
 הַשֶּׁמֶשׁ; דְּמִי אֶחָד מִנִּכְבְּדֵי שְׂרָיו, דְּמִי מִלְּאָרְאֵדֶאוּוִיטֶשׁ הַיֵּשֶׁר בָּאֲדָם, שָׁפְכוּ
 כְּמִים הַנְּגָרִים אֶרֶצָה בַּפָּנִי כָּל הָעַם, וְכַפֶּשֶׁעַ הָיָה בֵּין מִיכָאֵל אַחִיו וּבֵין הַמּוֹת
 עַל יַד מִרְצַחֵי חֲרֹשׁ וּבְנֵי בְלִיעַל—עַד כִּי נִלְחַץ הַקִּיסָר עַל אָפוֹ וְעַל חֲמָתוֹ לְשַׁלּוֹחַ
 זָקִים וְלִהְבּוֹת אֵשׁ בִּקְהָל הַמְּמָרִים בּוֹ. וְמִי זֶה לֹא יָדַע כִּי רֵאשִׁית כָּל דְּבַר רִבָּה
 עֲלִילָה הִיא גַם עַל הַלִּיכּוֹת גּוֹרְלוֹ בַּיָּמִים יוֹצְרוֹ? מִגִּזְעַת הַקֶּשֶׁר יֵצֵא שְׁבֵט מוֹסֵר, וּמִנְצֵר
 הַמְּרִדּוֹת יִפְרַח מִקַּל חוֹבָלִים עַל גּוֹי וְעַל אָדָם יָחִיד. בְּאַשְׁמַת הַמּוֹרִים וְהַסּוֹרִרִים
 נֶאֱלָצָה הַמְּמַשְׁלָה לְחַבֵּל תַּחְבּוּלוֹת קִשּׁוֹת עַל עֲבָרֶיהָ, וּבַפֶּשֶׁעַ הַשּׁוֹנִים וְהַיִּדְּוִנִים
 בָּאֲרָצוֹת שְׁכֵנֶיהָ, הַתֵּאֱמָצוֹ לְשִׁים מִתְּגַה וְרִסְנָה בְּאֶף הָעַם וּבִלְחִיּוֹ לְהַמּוֹתוֹ לְכָל אֲשֶׁר
 תַּחְפוֹץ, וּלְחַסּוֹם בְּיַד בְּנֵי הַנֶּכֶר לְבַל יָבִיאוּ אֲתָם אֶת הָרוּחַ הָרַעָה אֶל אֶרֶץ מְגוֹרָתָם.
 מִלְּבַד זֹאת הִנֵּה בְּבוֹא נִיקָאֵלֵאִי לְמִלּוֹךְ, כִּבֵּר עִמָּד אֲרֶאקְטֶשֶׁעֶווּ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה עַל
 יַד מוֹשֵׁל כָּל הָאֶרֶץ, וַיְהִי רֵאשׁוֹן בֵּין שְׂרֵי הַמְּלוּכָה וְתוֹפֵשׁ אֶת מִשּׁוֹשׁ הַמְּמַשְׁלָה, וַיִּכְוֹנֵן
 כְּלָבְבוֹ הַקֶּשֶׁה סְדָרִים שׁוֹנִים בְּרוֹסִיָּא, סְדָרִים אֲשֶׁר הָיָה כִּבֵּר מֵאֵד לְהַעֲבִירָם עַל נִקְלָה
 מִן הָאֶרֶץ וּלְמַחּוֹת זָכָרָם. וְהִנֵּה אָף כִּי בָחַר לוֹ נִיקָאֵלֵאִי לְאוֹהֵב וְלִוְעֵץ אֶת מִזְכִּיר
 אֲרֶאקְטֶשֶׁעֶווּ (קְלִינְמִיכָל), בְּכָל זֹאת לֹא הִיתָה עוֹד אֶרְכָּה לְגִדּוּלַת הַגְּרָאף הָאֲדִיר
 הַזֶּה; כּוֹכֵב הַצִּלְחָתוֹ אֶסְפָּף אֶת נִגְהוֹ מַעֲט מַעֲט עַד כִּי הִלֵּךְ וַאֲיַנְנוּ, גַּם כָּל אֲחֻזּוֹת
 מִרְעִיו כּוֹכְבֵי לְוִיָּתָן הִלְכוּ נִמּוֹג וְהָלוּם וַיַּעֲלֵמוּ מֵעֵין רֵאִי—וְתַחֲתִיהֶם עָלוּ בָּאוֹר
 יְקָרוֹת אַנְשֵׁי אֲמַת שׁוֹנָאִי בְּצַע, שׁוֹחֲרֵי טוֹב וְשׁוֹקְדֵי עַל דְּבַר אֲמַת וְצֶדֶק כְּאִד
 וּוְאַרְאָווּ, בְּלוֹדְאָווּ וּדְאֶשְׁקָאָווּ. הֵן אֲמָנָם הַקִּיסָר אֲשֶׁר בָּחַר בָּם לְהַעֲלוֹתָם וְלְהַפְּקִיד
 בִּידָם אֶת מִיטְבַּת עֲנִינֵי הַמְּמַשְׁלָה, אָסֵר אוֹתָם בְּרוּחוֹ הַכְּבִיר אֵלָיו, לְחַיּוֹת כְּפִלְגֵי
 מִים בִּידוֹ וּלְחַיּוֹת רַק עַל מוֹצֵא פִּיו, בְּכָל אֵלֶּה דְּבַר בַּחֲרִית אַנְשִׁים כְּאֵלֶּה וּקְרִבָּתָם
 אֵלָיו, יַעֲיֵד עֲדוֹת נֶאֱמָנָה, כִּי נוֹכַח עַד מֵאֵד אֲשֶׁר נַחוּצִים לוֹ אַנְשִׁים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר
 פִּי שְׁנַיִם לָהֶם בַּחֲכָמָה וּבִאֲהָבַת אָדָם עַל שֶׁהָיוּ לְפָנֶיהֶם בְּאַחֲרִית יָמֵי אֲלֶכְסָנְדֵּר.
 בַּיָּמִי מְלָכוֹת נִיקָאֵלֵאִי הוֹרְמוּ כִּנָּם לְהַתְּנוֹסֵם עַל שְׁמֵי רוֹסִיָּא שְׁלֹשֶׁת הָרְגָלִים הָאֵלֶּה:
 דְּגַל שְׁלִמּוֹן־יַחִיד, דְּגַל הָאֲמוֹנָה הַפְּרָאוּאָסְלָאוּוִית, וְדְגַל תְּכוֹנַת הָעַם וְרוּחַ לְאָפָם
 (נֶאֱצִיָּאֵנְאִלִּיטָאֵט); אֵל שְׁלִשְׁתָּם הַבֵּיט נִיקָאֵלֵאִי בְּכָל עֲלִילוֹתָיו וּמַפְעֲלוֹתָיו בָּאֲרָצוֹ.
 עַל כֵּן שְׁמֵר מְכַל מִשְׁמַר אֶת כָּל בְּתִי־הַמְּמַשְׁלָה אֲשֶׁר נוֹסְדוּ לְפָנָיו, מִבְּלֵי הוֹסִיף

שאמיל נולד בדאגסטאן בשנת 1797 לאבות בעלי רכוש ונכסים. בן עשר שנים נכנס לבית המדרש, ובמלאת לו עשרים שנה השלים את הק למוריו בחכמת הרקרוק, ההגיון, צחות הדבר והמליצה ושפת ערב, והחל להקשיב בלמודי הפילוסופיא, באורי הקוראן והמסורות (תורה שבעל פה) וחכמת המשפטים; ובהיותו בן שבע ועשרים שנה נמנה עוד בין התלמידים השומעים לקח ותבונה מפי מורים ומלמדים. בעת ההיא קמה בין גויי קאווקאז עדה חדשה, אשר כל ההולכים בדרכיה נקראו מורידים, לאמר: המבקשים את ה' וחפצים למלאות אחרי רצונו: להנזר מכל חמורות התבל, לסור למשמעת האימאם כהן קדוש ושר צבאם, ולהלחם בעד אמונת מחמד עם הנוצרים הכופרים. המורידים הכה שרש חיש קל בלב כל גויי קאווקאז תפצי קרבות, ויחבר בעבותות הדת והאמונה את המשפחות הנפרדות להיות לעם גדול עצום ורב, הנכונים להקריב נפשותיהם בהלחמם נגד משנאי דתם, וביתר שאת נגד הרוסים צוררי אמונתם ושורדי רבצם יחד, עד אשר פלה גרש יגרשו אותם מהלאה לגבולותיהם. אז התיצב בראש הלוחמים האימאם קאזי-סמוללא, ושאמיל היה נציבו אשר הוא נשען על ידו; ויהי בשנת 1833 כאשר לכדו הרוסים את הכפר (אאול) גימרי הומת קאזי-סמוללא, ושאמיל התאמץ לסוכך על גופת אדונו ומורו לבל יתעללו בה זרים, אך איש הצבא הביא את להבת חניתו עמוק בבטן שאמיל עד כי חלפה ומחצה את גבו, ותצא מעבר השני; שאמיל שלף את החנית מגוו וידקור בו את מכהו וימותתהו, והוא נשאר בחיים, (כן יסופר). על ידי הפלא והמופת הזה קנה לו שאמיל שם תפארת וכבוד על כל אפסי הררי קאווקאז, ועד מהרה משל ממשל רב, אם ברצון או בחזקת היד, על גויי ההרים כלם, ובכחו הנדול הזה החל להלחם עם רוסיא מלחמת עשרים שנה. חאיש הזה אשר לבו היה כלב הארי וגיד ברזל ערפו, ואשר התחשב לראש בנסת דתו ומלך על כל בני שחץ, מצאה ידו בימי עוזו וגאונו לשלוח לקראת חיל רוסיא מחנה ששים אלף איש ומאת כלי תותח; ובעת טובה כזאת גרש את הרוסים מטשעטשנא 1843 ומדאגסטאן, אשר בה מצא המורידים קן לו, וממנה בפויץ על פני כל חלק הקאווקאז לפאת מזרחתה. לעמי ההרים כבר היו מבצרים חזקים וטובים מאד, בתי-מלאכה להבין פית-שרפה ולצקת כלי מלחמה. שאמיל עדה גאה וגאון ויחשוב מחשבות לכונן לו גם בית מלוכה (דינאסטיא) ולאכופ על עמי משמעתו להכיר לקצין ולמושל גם את בנו אחריו, ואת מוראו ופחדו נתן גם על הממלכות אשר מסביב לקאווקאז. בשנת 1854, בימי מלחמת קרים, כאשר לא פָּבְדו נגיד צבאות מורציא כראוי ליקר ערכו, קרע את מכתבו לגזרים, העביר את חילו (אחר עשר אלף פרשים ושבעת אלפים רגלים) משדה המלחמה, ולא הוסיף עוד לתמוך בידי בעלי הברית עד תם המלחמה. אפס

(“эмляуищ” הסב את שמו להקרא גם שמואל. אכן יש לשער כי האימאם הגדול הזה אשר התאמר להיות כמחמד מחוקקו תוש דת ושבת מושלים יחד, וידבק לאהבה בכל דרכיו, חשב להדמות אליו גם בשנותו את שמו חליפות, כי כן עשה נביא הישמעאלים להקרא בשלוש שמות: אחמד, מחמד ומחמוד.)

עלה מספר מפקד צבא בעלי הברית עד כרי מאה וחמשה ושבעים אלף איש חלוצי כלי נשק טובים ומלמדי מלחמה עד להפליא, ויוסיפו להרעיש את סעוואסטאפאל ברעם כלי תותח וברוח זלעפות. אכן בימי המצור ההם, בשמונה עשר לחדש פֶּעברואר שנת 1855 נָנַע וַיִּאָסֶף אל עמיו בפעטרסבורג הקיסר ניקאלאי פאולאָ-וויטש, ותחתיו עלה עד כסא המלוכה יורש העצר אלכסנדר השני ניקאָ-לאַעוויטש במרם נפל גאון סעוואסטאפאל.

§ 13 מלחמת קאווקאז. בעצם העת אשר נלחמה רוסיא „מלחמת קרים“ לא חדלה מלהרחיב גבולותיה על הררי קאווקאז. ראשית מלחמות רוסיא עם קאווקאז היתה בקצה מאת שמונה-העשרה, כאשר באה גרוזיא לחסות בצל ממשלת רוסיא והררי קאווקאז נהיו כמברילים בין רוסיא מעבר קאווקאז מזה (ציס-) ובין נחלותיה מעבר קאווקאז מזה (טראנס-). בתחלה השפיקו הרוסים במלחמת סגן לבר, ויתאמצו רק להגן על נפשם מחמס יד יושבי-ההרים (горцы) הפראים האוהבים עשק ונָנַל כל היום; אפס למן העת אשר הִצַּב הגער געראל יערמאָלאָו לראש פקירי חיל קאווקאז 1816 החל ללחום אתם מלחמת תנדה, כי שקד להתגרות בם בחרבו ובקשתו ולחרור מעט מעט בקרב רכסי ההרים ולשפוך את ממשלת רוסיא עליהם. ביתר שאת החלה הממשלה לחבל תחבולות שונות על יושבי ההרים, כאשר קמו לה לנחלה, על פי שלום טורקמענשאיי, ארצות הרשות ונכבדות מעבר להררי קאווקאז (Закавказье), ותתקע שם יתר במקום נאמן. אולם לבעבור תתחזק ותשכון במח שמה בלי כל פחד ומגור, היה הנחוץ לה לכבוש את כל העמים השובבים ולבצור ברוחם הקשה; הדבר הזה היה כבר מאד מאד. ברב כח וברי עמל וכעש נלחצו הרוסים לערוך מלחמות בין הררים תלולים ומוצקים, בין סלעים גוראים ובקעים מלאים חתחתים ומכשולים לאין מספר; לעבור בתוך נקרות צורים וחשכת יערים עבתיים, במקום אשר חייהם היו תלואים להם מנגד משואת פתאום כי תבוא. ילירי ההרים אשר הסכינו מנעוריהם לרוץ ארחות עקלקלות, לקפץ על הגבעות כאילים, גם לירות בחצי מות עד להלל, הרבו מאד את חללי הרוסים הנחרים בם; עד כי בימי מלכות ניקאלאי נפלו מהיל רוסיא על מרומי קאווקאז מדי שנה בשנה כמאת אלף איש, וההוצאות הרבות אשר הוציאו על המלחמות האלה הבהילו את רוח קאנקרין שר האוצרות ויתלונן על אַוִּזְנִיו; אולם ניקאלאי אשר כל ישעו וכל חפצו היה לתת עז ותעצומות לרוסיא, חשב את קאווקאז כבית ספר ובית חנוך לאנשי החיל שִׁשִּׁם ילמדו את ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה, ולא חשך מלפזר הון עתק וכסף תועפות. — בקצה שנת השלשים במאת תשע-העשרה קשתה וכברה מלחמת קאווקאז על רוסיא כפלים מאשר בראשונה; כי בימים ההם נצתה אש קנאת-הדת בלבב כל גויי קאווקאז, ויעשו כלם אגודה אחת להלחם ברוסיא מלחמה קרושה בכל מאמצי גחם ובכל נפשם ומאדם. ראש מסבי המלחמה האיומה ההיא ורוח החיה בכל אפני עלילות בני קאווקאז היה הגבור העריץ שאמיל (*).

(*) שאמיל בנעוריו נקרא עלי, ובחלותו מחלה אנושה ונאשה שנו את שמו לשם שאמיל; ובחשבו כי השם הזה עברי הוא (ובאמת ערבי הוא והוראתו: הכל יכול - всеобщ-) שמו לשם

כלו. אל החף הנפלא ההוא מהרו אניות רוסיא (מרביתן היו מעצי יער ובנויים כפי הפניה הישנה) להסתתר מפני עקת אויבים; ולבעבור יחסמו בעדם מקרוב אל סעוואסטאפאל, ולטמון מוקשים לרגליהם בגשתם אליה, הטביעו אניות גדולות בבטן הים (אשר הוציאו מקרבו בכלות המלחמה).

§ 12 מצור סעוואסטאפאל ומות ניקאלאי. אחרי הדברים האלה החל "מצור סעוואסטאפאל" רגוע לשם ולתפארת ולתהלה בספרי המלחמות, על דבר חכמת מגיני המצודה היא ואמץ לב הנצורים בה, וזכרו לא יסוף מקרב הרוסים לדור דור. — בעלי הברית אמרו למבראשונה לתפוש פתאם את סעוואסטאפאל בחזק יד ולהוריד עז מבטחה בפעם אחת, אך כאשר נבצרה מזמתם ונוקשו וכשלו אחור, נלחצו לצור עליה על פי חקי חכמת המצור ימים רבים. בין כה וכה הצליחו הרוסים תחת יד האינזשינער הנעלה טאטלעב ען, אשר נמל עליו לברו לנהל את כל דברי המלאכות הגדולות, להכין סוללות ומגדלים צריחים ובהונים (אחאטסקי, קאמטשאטסקי, סעלעגנסקי) מהלאה למצודת עפאל סעוועסטאפאל, אשר היה תקפו סביב כשמונה ווערסט. טאטלעב ען השכיל להכין הסוכך לראשי העושים במלאכה, ויגן בעדם בתחבולות שונות ובערמות סלים ושקים מלאים עפר ואפר, עד כי בזמן מצער נוספו על חומות סעוואסטאפאל הרהק כבדת ארץ עוד מצודות נשגבות, אשר לא יאמן כי יספר. — על סעוואסטאפאל העיר הפקד הנשיא כענשיקאוו עם הגענעראל גארטשאקאוו, ועל חיל-הים הוקמו נא הימאוו וקארנילאוו; שני אדירי גבורים האלה וטאטלעב ען נסכו רוח גבורה ועז על חיל המצב אשר במצודה, עד כי ארכו ימי המצור וסערות המלחמה אחד עשר ירחים.

בחמישה לירח אקטיאבר סבו האויבים כדבורים את סעוואסטאפאל מעבר הים ומעבר היבשה וימטירו עליה מבול אש מתלקחת ורבבות רשפי בלע — וחפצם לא הצליח בידם; אפס אברה גדולה אברה אז להרוסים, כי מחץ כדור עפרת את קארנילאוו וימת (*). חיל רוסיא הנמושים על פני חצי-האי קרים הפליאו פעמים רבות לתור להם מקום ולמצוא ידים להתנפל על האויב ולהשחית בצבאותיו: ליפראנדי התנפל על האנגלים על יד באלאקלאווא (יג אקטיאבר) ונפל בהם רב. דאננענבערג השתער עליהם על יד אקקערמאן ויחדור בחרב שלופה בקרב מחניהם, אפס הצרפתים (גדודי הזואווים ילידי אלגיר) מהרו חיש קל תחת יד באסקע להציל את האנגלים מרעתם; אך הגדוד הרוסי אשר חכה אליו דאננענבערג אחר מבוא, אשר על כן נלחץ להפוג אחור ולא בצע את אשר זמם. החרף הפריע למצור את עלילות המלחמה והאויבים שבתו מעט וינוחו מזעפם. אולם בעת ההיא התחבר אליהם גם מלך סרדיניא (הלא הוא וויקטאר-עמנואל המולך עתה ברומא מכון שבתו על איטאליא בלה), אשר שלח קרימה המשה עשר אלף אנשי חיל תחת פקודת לאמאר-מארא; גם מארצות צרפת ואנגליא יצאו ויבואו אל הצרים חיל-עוזר, עד כי

(*) על קברו שמו צלב מכדורי כלי התותח אשר ירו האויבים במצודת סעוואסטאפאל • להיות למזכרת גבורתו ואהבתו לארץ מולדתו.

נצחון סינאפ החריד את מלכי-הברית מכסאותם . פאלמערסטאן חזק את מוסרות בריתו עם נאפאלעאן השלישי להקדיש יחד מלחמה על רוסיא , ולתקופת השנה אַרְח לחברה אתם גם מלך סארדיניא ; אויסטריא לטשה עין-משטמה על רוסיא ותולך עליה אימים . ויהי כעבור מחנה רוסיא את הדונאי תחת יד פאס-קעוויטש ותצר על סיליסטריא הבצורה , מהרו מלכי הברית היש קל לבוא עם אניות-איבה וציים אדירים על מימי ים-השחור , ויחלו להרגיש ולהרעיש ברעש מלחמה את ירכתי אדמת רוסיא על שפת הים הגדול הזה . בשנת 1854 קרבו אל אָדֶסס לירות עליה כדורי גפרית ואש , אך חיש מהר משכו את ידם מעיר-המסחר ההיא ויונחוה מבלי הסב לה רב נזק . בימי מגן אָדֶססא התנוסס במפעלו ארטיללעריסט צעיר לימים , האָפֵיצער שטשעגאלעוו , אשר שש ישעות תמימות עצר כח לשאת ולסבול את זרם כדורי בלע ואבני קלע , ואת מקום עמדתו לא הניח . — בעצם העת אשר נלחמו מלכי הברית עם רוסיא על ים-השחור בירכתי דרום , עָטוּ אניותיהם ותבואנה גם על ים-הבאלטי מֶמֶרֶב , על ים-הלבן מֶצֶפּוֹן , ועל ים-קאמטשאטקא מפאת מזרח — לבעבור הרגיו את רוסיא מכל ארבע רוחותיה . חיל אניות האויבים המטירו כדורי-טות על האי באַמארזונד ועל סוועאבאָרג ; קרבו אל בית-הנזירים סאַלאָוועצקי , גם נגשו אל מבצר משגב פעטראָפאולאָוסק ; אפס בכל הנקומות האלה (מלבד באַמארזונד) הָכוּ ונהדפו אחור . צי-האדיר האנגלי תחת יד נעפיר , המָלַח הנודע לתהלה , ואחרי כן תחת יד דאָנראס , חָש כנשר לבוא אל סביבי קראָנשטאדט , ומגמת פניהם להפחיד את פעטרבורג ; אך בראותם מבצר משגב קראָנשטאדט , מעוז עיר הבירה , אדיר וחזק מאד , עד כי יפלא מהם לעשות לו דבר וכל כלי יוצר וכלי משהית לא יצלחו עליו , הפכו ערף וישובו אחור .

אמנם המקום הנכבד וטבור מערכת המלחמה הזעומה ההיא , נהיה חצי-האי קרים . צבאות בעלי הברית תחת יד שני שרי הצבא : המארשאלל ס"ט-ארנאָ הצרפתי , והלאָרד ראגלאן , האנגלי יצאו מן אניותיהם בראשון לסענטיאבר ויעלו על יד יעוּפּאטאָריא , ומטרתם לחַבֵּל ולהכחיד את צי-רוסיא . והנה בבוא חילי שרי הצבאות האלה , ששים אלף איש במספר , על אדמת קרים , היו עוד רבי צבאות רוסיא על הדונאי , והנשיא מענשיקאָוו נָגִיד פקירי צבאות-קרים (Глав-нокомандующий Крымскою армією) לא יכול לאסוף אז רק מחנה ששה ועשרים אלף איש , אשר בתוכם התחשבו עשרת אלפים איש עבדי האניות (מאטראָסים) ובעלי מלאכות שונות , ואָתָם מָהַר לצאת לקראת האויבים הרבים והעצומים ממנו , וַיִּנָּס כחו וגבורתו לעצור בעד מרוצתם , וַיִּשָּׁגב במערכה הזקה על יד נהר אלגא . אכן מלבד אשר חיל האויבים רבו במספרם , הנה היו עוד פָּלֶם מַיִנִּים בקני-רובים מאבים , אשר המציא מִינִיע , ובידי הרוסים היו קני-רובה ישנים אשר לא-הרבה יצלחו למלאכה , על כן לא יכלו עֲמוֹד מפניהם וַיִּנָּזרו אחור לבוא לחסות בסתר צור מעוז סעוואסטאָפּאָל ; היא המצודה הנשגבה והעיר הבצורה אשר בנה פאָטעמקין לשמור את צי-רוסיא על ים-השחור ולנהלו בכל צרכיו מבתי המסכנות , ומושבה על מבואיים רַחֵב ידיים וטוב מאד למשכן אניות מאין כמוהו בכל העולם

המתקוממים תחבולות שונות לפתור את שאלת נוצרי הקרם באורח מישור והשקט. אולם מאת נאפאֶלֶאן כבר נחתך משפט חרוץ כי רק החרב תוכיח בין הסולטאן ובין ניקאֶלאי; הוא הקריץ את הסולטאן לקרב ויבטיחו להיות למשען לו. גם אנגליא אשר בתחלה היה לבבה שלם עם רוסיא ותדרוש שלומה ושובתה, גם היא נלוחה אל צרפת; כי בימים ההם היה פאלמערסטאן ראש יועצי אנגליא, והוא אהב מעורו לחרחר ריב ולסכסך עם בעם וממלכה בממלכה, וברוח פיו הטיל תמיד רוח רעה בין מושלי נַפֶּשֶׁת־אירופא. אויסטריא שכחה את כל הטוב אשר עשה לה זה לא כביר אימפּערַאטֶאֶר רוסיא להושיעה מכף הווענגריא, וכפרוססיא התעשתה גם היא לעמוד מרחוק. שתי הממלכות האלה אשר אמר ניקאֶלאי להִשָּׁעַן עליהם לעת מצוא, נשארו במצב־הבינים (נייטראליטאט), גם גזרו אמר על רוסיא לבל תעבור את הדונאי, אשר הסיעה אויסטריא אליו את חילה ותתיצב כשטן לרוסיא. ובכן נלחצה רוסיא הממלכה האחת, בלי כל עזר מחוץ ובאין כל משען ומשענה, לערוך מלחמה עם הסולטאן ועם חצי מלכי אירופא, מלחמה גדולה וכבדה, אשר ארכו ימיה ששנת 1853 עד שנת 1856.

אמנם כן! גדולה וגוראה היתה מלחמת קרים, או מלחמת־הקרם (Крым-ска, Восточная война). גם לרוסיא גם לשונאיה וללוחמיה אברו אברות גדולות מאד. לפי חשבון יורעי קרב הורקו בימי המלחמה מקני הרובה ומכלי התותח חמשה ושבעים מיליאן ככר (פוד) פּיח־שֶׁרֶפָה; מלכי הברית הפילו בחיל רוסיא כמאה ושבועה ושבעים אלף איש, ומתגרת יד הדבר וחלאים רעים ונאמנים מתו כשלש מאות אלף וארבעה ושלשים אלף איש שולף הרב. גם במחנות האויבים לאלפים ולרבבות ירדו דומה מן החולי־הרע והקרחת אשר השתררו בימים ההם והעצימו את הרוגיהם.

בתחלה נלחמה רוסיא עם טורציא לברה, ותמוש המלחמה באירופא ובאזיא, על הים ועל היבשה גם יחד. עוד בטרם כלה המועד אשר שָׁמוּ שני השליטים הנלחמים לקחת דברים ולשית עצות בלבבם, התנפלו צבאות טורציא על החף הרוסי שֶׁעַל שפת ים־השחור וילכדוהו; אולם בטערכה על מרומי שדה נגפו מגפה אחר מגפה: על יד אחאלציק הקם אנדרֶאָנִיֶקֶאָו וימחצם ראש, ועל יד באש־קאדיק־לארי החרימם בעבֶּוֹטֶאָו ויפוצץ זרוע עזם. באירופא יצאו צבאות רוסיא תחת יד הנשיא גאָרַטֶשֶׁאקָאָו ויבואו במאָלדֶאוּיָא־וואלאכיא, ויתעתדו לעשות מלחמה, אפס שר צבא חיל טורציא אָמִיר־פַּחַה (אשר היה מילידי סלאווי קראָאציא ויבוא בברית דת מחמר) התעלם והשתמר מלעשות מלחמות כלות ונחרצות. לעמדת זאת על ים־השחור הפליאו הרוסים לנצח נצחון גדול מאד: המשנה־לשר־חיל־הים (וויצע־אדמיראל) נאֶחִי־מֶאָוֶו השתער בתשעה ועשרים לחדש נאָיאָבר בשנת 1853, ואחרי מלחמת צי־האדיר אשר לטורציא על יד סינאָפּ, שעות אחדות, השמירו ולא הותיר שריד ופליט מכל שבע ושמונים אניותיו; גם האדמיראל אָסמאן־פַּחַה נפצע פצע קשה ולקח שבי בידי חיל רוסיא.

§ 11 מלחמת קרים • בעת אשר ברוסיא רבים מן השריב והעם האמינו

אמונת אמן כי אין יש על פני האדמה גוי וממלכה אשר שגבו מרוסיא, וכי לגדולתה ולגבורתה אין חקר, התעתדה עליה רעה גדולה ותפול עליה הנה בפתע פתאם לענות את גאונה בפניה: מלכי המערב עוררו עליה את הרבם, ובמלחמתם עליה הרגיזוה עד היסוד בה • וזה דבר המלחמה: מלכי רוסיא הואילו בחסדם זה ימים כבירים להיות מחסה להנוצרים הפראוואסלאווים אשר בארץ אזיא, והתאמצו בכל עז לגונן על זכויותיהם ומשפטי צדקם לפני הסולטאן, לבל יתעמרו בם הטורקים לעשות להם תועה, כדרכם תמיד להתגולל ולהתנפל על הנוצרים • אפס נאפאלעאן השלישי בעודנו עוד פראוירענט להרעספובליקא הצרפתית, הצליח לקחת מאת הסולטאן רצון, זכויות שונות ומשפטים בגלל הקאטולים, ולגרוע בזאת את הקי הפראוואסלאווים ומשפטיהם מאז מעולם • הנה כי כן על פי נאפאלעאן נתנו המפתחות אשר להיכל „בית-לחם" (מקום משכן ארון משיחם) להכהנים הקאטולים; אף כי עד הימים ההם היו מפקדות בידי הפאטריאך הפראוואסלאווי • אז עלה עשן באף ניקאלאי, וידרוש מאת הסולטאן לחדש כקדם את הזכויות השונות אשר נחלו להם הפראוואסלאווים בארצותיו על פי הטראקטאטים בימים הראשונים • ולו לא התערב איש בריב אימפערטאטאר רוסיא עם הסולטאן, כי עתה תפוז יד ניקאלאי ותגרם ימינו כפעם בפעם • אמנם כבר בערה כאש קנאת מלכי מערב-אירופא, כי גדלה מאד פעלת רוסיא בארץ-הקדם ודבריה נשמעים שמה בדבר מלך שלטון; ואף כי אך למצער הרחיב ניקאלאי את גבולת ארצו בדרום רוסיא, בכל זאת היתה רוח גבורתו לחגא ולמפלצת למלכי אירופא, ויחשבוהו לשואף המושל ומשרה על ארצות לא לו, ועל כן חתרו להעיר חמת הסולטאן להתגרות ברוסיא, ולהתיצב גם לימינו בצר לו • מלבד זאת הנה זה נאפאלעאן האיש, אשר בערמה ובמזמה בצע את זממו להתנשא אל מרום מעלת אימפערטאטאר צרפת (1852), חשק מאד לפאר ולכבד את ראשית ימי ממלכתו בדבר גבורות, להראות לעמו השואף קרבות מיום היותו לגוי, את תקפו ונגדל ערכו בעולם הפאליטיקא—למרות מוצא פיו, אשר הגיד בקחתו את שרביט המלוכה בידו, כי הליכות שלום יבחר לו לסגולתו, וכי רק על אדני השלום עמודי האימפריא הִטְבְּעוּ („L'empire c'est la paix"). כליותיו מלאו רוח מדנים, ונפשו דבקה במלחמות רבות, אשר לקץ הימין הורידוהו משיא שמים אל ירכתי תהום רבה, ויהפכו את בית מלכותו כמהפכת ארויאל הנופלים ברעש על פניהם ביום סועה וסער •

בטרם התגלעה המלחמה נסה ניקאלאי לפתוח בשלום, וישלח ביר הנשיא מענשיקאוו (עם קארגילאוו) את האוליטמאטום הרוסי (כתוב טורקית) קאנסטאנטינאפאלה, ובו דרוש דרש מאת הסולטאן להגדיל כח רוסיא להגן על הפראוואסלאווים אשר במדינות מלכותו • אמנם הפחה יועץ הסולטאן לא אבה לקחת את האוליטמאטום מיד מענשיקאוו להגישו אל אדוניו, באמרו: „כי אם ירצה הסולטאן למלאות את משאלות קיסר רוסיא, אין עצה ואין תחבולה לפניו כי אם להשליך את נזרו ולהרחיק נרוד אל מִיֶּבֶה עיר מקדשם" • בכל זאת היתה עוד תקוה נשקפה למצוא את נתיב השלום ולשבת ממלחמה, כי בקשו להם השליטים

ווינדישגראַטץ מהכות את מורדי פראג, וישם מצור על עיר הבירה, עד אשר אולת יד המורדים הנצורים ויפגעו ויניחו חרבותם מידיהם. אולם הווענגרים על אדמתם הוסיפו לעשות חיל ולהלחם מלחמה בלתי-סרה. וירא פֶּערדינאנד-הראשון כי כלתה אליו הרעה ובית מלכותו יחשוב להִשָּׁבֵר, ויסר את הכתר מעל ראשו ויתנהו על ראש פֶּראנץ יוסף; אולם הווענגרים לא הכירוהו לקיסר עליהם ולא אבו שמוע לו. קאָשוש הקריב אליו את הפאָליאקים ועשרים אלף איש מהם התפקדו בין אנשי חילו; מן הפאָליאקים בחר לו גענעראַלים מהללים (רעמבינסקי וּבֶעס). ואף כי תפש ווינדישגראַטץ את פעם בירת ווענגריא וקאָשוש נלחץ להתמלט לדעברעטשין, לא עצר כח לעקור מִשָּׁרש את המרד העז, כי הווענגרים, תחת יד פקידיהם בֶּעס וגֶּערגי, נלחמו בגבורה והשכל ובתחבולות נפלאות. קאָשוש הוציא מלפניו מכתב-גלוי והעביר קול כי מדינת ווענגריא רעספובליקא היא, והוא יקום לנגיד ומצוה בתוכה. אז פנה המלך החדש פראנץ-יוסף אל ניקאָלאי הראשון ויתחנן אליו להמציא לו עזרה ועז, וישמע ניקאָלאי לקול תחנוניו וישלח לְרוֹחָתוֹ לישועתו מחנה גדולה — כמאתים אלף איש. כמעט באו צבאות רוסיא ארצה ווענגריא, נהפך גלגל המקרים על הזרים והפושעים. חיל רוסיא לכדו את דעברעטשין והאיצו בקאָשוש לברוח מתוכה, וחיל אויסטריא תפשו שנית את פעם. כראות קאָשוש כי לא תהיה לו תקומה וידיו לא תעשינה תושיה בפעם הזאת, הסיר את מִשָּׁרְת דיקטאטאָר מעל שכמו ויתנה לגֶּערגי, אשר לא הצליח דרכו גם הוא, ובראותו כי אבד נצחו ותוחלתו, השיב צור חרבו וסָגַר את נפשו ונפש אנשי חילו בידי הגענעראל הרוסי רידיגער (*), וקאָשוש ברח ארצה אנגליא. ובכן הושם קץ למלחמה (1849). חמת הווענגרים שככה, וגם בשאר ארצות אירופא קמה סערת הַפְּרָצִים לדממה.

אכן אויסטריא לא התהלכה עם רוסיא באכונה ובתמים, לא שמרה את הבטחתה אשר נתנה לפאסקעוויטש לחמול על חיי גענעראלי ווענגריא אשר היו על צבאות המתקוממים, וּפְכִרִיתם מארץ החיים. גם ניקאָלאי נָחַם אחרי כן על אשר שָׁחַד מכחו לאויסטריא וישפוך את דמי עבדיו בגללה. ויש מספרים (***) כי בהיות ניקאָלאי בווארשא אמר על יד מצבת-הזכרון אשר ליאן סאָביעססקי כדברים האלה: „סאָביעססקי ואנכי הסכלנו שנינו עֲשֵׂה בצאתנו לעזרת אויסטריא ביום אידה, לבעבור תראינה עינינו אחרי כן כי שוכחת טובה היא!“ — אף כי באמת לא עזרת אויסטריא לבר היתה לנגד ניקאָלאי: בחיל ווענגריא הלא היו כעשרים אלף פאָליאקים אחוזי חרב, ובמדינת פולין רבו כמו רבו הנוטים אחרי ווענגריא.

(*) פאטריאטי אויסטריא הוכיחו אחרי כן בדברי רוח כי לא ברכבותיהם ובעצם ידם כבשו הרוסים את ווענגריא כי אם בכספם ובזהבם. את געארגי קראו איש בליעל ובוגד בעמו. וגם אחרי אשר נתקנו התקונים הנדולים באויסטריא (בימי היועץ בייסט) וסליחת פשעים (אמניסטיא) נתנה לכל המורדים בווענגריא, וגעארגי שב גם הוא אל היכל אספת בחירי העם, קבלו את פניו בזעף ויכסו קלון על כבודו.

(**) על דברת הסופר באמאן-וואססי (Baumont-Vassy, 143).

כי סבוהו כמים בלהות, וימהר לעשות גם הוא כדבר פרוסיא: את מעטטערניך השנוא הרף ממצבו, הוציא לאור חק חפש הדפוס, גם נתן רשיום לעם לכונן להם צבא אזרחים—אך כל אלה לא הועילו לו להקים לרממה את רוח המהומות ההולך הלך וסעור. הטשעכים שואפי הדרור מאז, בראותם כי שערוריות ופּרָצות בממלכה, התאזרו עז וידרשו מאת האימפּערַאטֶאָר לתת גם להם זכויות שונות: ללמד את לשונם בבתי הספר, לקשרם בקשר אמיץ עם אחיהם סלאווי מאַראוויא וסילעזיא, להתנהל על פי בחירי קהלות טשעכיא וראשי העדה, לתת גם להם חפש הדפוס וחרות האמונה, וכאלה רבות. האימפּערַאטֶאָר נרצה לתת להם את משאלותיהם, דבר לא נערר. בעצם העת ההיא (1848) נועדו נכבדי סלאווי-אוסטריא בפראג לאספה, וגם מן הסלאוויים אשר לא מילידי אויסטריא באו שמה לשית עצה ולשים פליליה על אדות עניני הסלאוויים כלם היושבים במדינות אויסטריא—לעזור איש את אחיו לעת מצוא, ולקחת דברים עם הסלאוויים אשר בשאר הממלכות, למען יריצו כלם את ידם להרחיב את גבולות חכמת הסלאוויית וחרשת המעשה אשר להם. בראש האספה הזאת ישב הסופר הנכבד פאלאצקי (אחרי אשר לא קבל את המשרה הזאת הסופר החכם שאפּאריק). והנה אף כי בעלי האספה בפעם הזאת לא נגעו עד מה בכבוד הממשלה, ותהי להפך, כי החליטו לָקִים בידי האימפּערַאטֶאָר את שרביט ממלכת טשעכיא לעד לעולם, בכל זאת היתה הממשלה עוֹנֶת את בעלי האספה; ומיראתה פן יחרשו עליה רעה שלחה לפראג מחנה חיל, אז עלה עשן באף העם והאזרחים בעיר הזאת, ויתקוממו רבים מהם ויתאבקו עם אנשי החיל, אפס ווינדישגראַטֶאָר הצליח להכניע חיש קל את המתקוממים. אחרי כן עמדה ההצלחה לאויסטריא להשקיע את אש המרד בלֶאָמבארדיא-ווענעציא, אשר יושביהן נכספו ויָנְהוּ לנפול אל איטאליא ולהיות אתה לממלכה אחת. מלך סרדיניא קארל אלבערט (אָבִי וויקטֶאָר עמנואל) „חרב איטאליא” וגאון עזה, התיצב בראש המורדים ויחשוב בלבו כי כבר בא המועד לחבר את כל מדינות איטאליא לאחדות. אמנם הגבור הישיש ראדעצקי חשף את זרוע עזו ויך בחרב פיפיות את אויבי אויסטריא פעמים ושלש, ויָשָׁב אליה את לֶאָמבארדיא-ווענעציא כקדם.

אפס יתר הרבה מאד היה כבר לאויסטריא להרוך המתפרצים מפניה, את הווענגרים. ראש בחירי האספות קאָשוט העיר את רוח עמו להִפְדֵּל מעל אויסטריא גְבָרָתָם, לבלתי התענות תחת ידיה ולעשות להם ממלכה לבדם; הוא הוציא בשם ממשלת ווענגריא שטרי חזב שנים וארבעים מיליאן כסף עובר לסוחר. כמאתים אלף ווענגרים חגרו כלי מלחמתם ויצאו חלוצים על אויסטריא; גם לב בעלי-הדרור (הליבעראלים) אשר בווען הִלֵךְ אחרי שרירות-לב הווענגרים והריצו אליהם יד לעין השמש. בווען הרימו הווענגרים את נס המרד, את בית שר-הצבא ווינדישגראַטֶאָר הרסו, את יועץ המלחמה (לאמור) רצחו נפש, ואת בית-הנשק שמו למשסה וישללו את שָׁלָלוּ; הקיסר ברח לו מעיר הבירה ותרפינה ידיו מאד ויהי כגבר אין אֵיִל. אז התעוררו לעזרת האימפּערַאטֶאָר הנבהל, עמי הסלאוויים (הקראָאטים, הסלאָוואַקים—) השונאים את הווענגרים שנאת מות מאז מעולם, ויתלקטו תחת יד גבורם יעלאטשיטש ויקרבו אל ווען. בין כה וכה שב

שנת 1831 בבש את ווארשא במלחמת תנופה (שמה נפצע בידו השמאלית). חיל רוסיא שלחו את פראגא, קדמת ווארשא, באש, ויאמרו להשתער מן הסוללות אל תוך העיר, לעשות נקמה ותוכחות במתקוממים ולשלוח בהם חרון אפם, אך פאסקעוויטש עצר בעדם והשיב את חמתם מהשחית. כי המורדים התנפלו להגליו ויבקשו חנינה וישבעו לעשות ככל אשר יצוה עליהם הקיסר. אחרי כן יצאו חיל רוסיא ככפירים לקראת חיל פולין אשר היו נחתים על יד מבצר מאדלין, ויכתרו אותם משלשה עבריהם, ויגרשו כעשרים אלף איש לפרוסיא, וכחמשה עשר אלף לאויסטריא. שמה התפשטו את אונניהם והתנצלו כלי נשקם מעליהם, ויהיו נודדים על אדמת נכר. ובכן קמה סערת המרד לדממה.

באשמת המורדים והפושעים אבדו לפולין הזכויות והיתרונות אשר נתן לה אלכסנדר הראשון שכם אחד על שאר ממלכת רוסיא: אספות בחירי העם (נאציאנאליסטים) נשבת מקרב הארץ, צבאות חיל לבר לא נתן לה, על בתי הרפוס הוקמה בקרת עזה, בתי מדרשי המדעים בווארשא ובווילנא, הליצעאום בקרעמניץ (מתמד נפש ראדזיווילל מנגנו ומיטיבו) ושאר בתי הספר אשר חנכו בהם בני הנעורים ברוח משטמה להרוסים, נסגרו על מסגר. תחת ספר ומשפט הקאנסטיטוציא כתב ניקאלאי ספר אחר, אשר על פיו נשתנה הנהגת ממשלת פולין להנהגת האימפריא פלה ("Органический статутъ"), ופאסקעוויטש הוקם על לנציב פולין וכבד בשם התפארת "נשיא-ווארשא". המנצח הנורא הזה הראה לדעת כי ככחו בימי מלחמה להרוס לנתוש ולנתון, כן כחו בימי השלום לבנות את הנהרסות ולנטוע את הנשטות. עד מהרה השביל להרגיע לארץ פולין, לחבש לעצבותיה ולרפאות את פצעיה, כי עשה משפט וצדקה בארץ פולין ויכבד על פני כל העם.

§ 10 חיל רוסיא בווענגריא. המרדות הגדולה והאיומה אשר פרצה בצרפת בחדש פֶּעברואר שנת 1848 ואשר השליכה את לודוויג-פֶּהיליפ, מלך האזרחים ("roi-citoyen"), ממרום כסאו, לנגדל לנפיל ולנשא תחתיו את לודוויג נאפאלעאן השלישי (אשר מבית הסורים יצא למלוך ובבית האסירים בוויל-העלמסהאָהע הסירוהו ממלוך) — המרדות ההיא נמשה חיש קל במדינות גערמאניא ותהי נורא עלילה. כסופות בנגב חלפה בחדש מארש בבאוואריא, זאקסאניא, האנאָווער, ועמודי שתי ממלכות גערמאניא הגדולות התפלצו ויתמהו כגערותה. הרעוואָלוציא הגדולה בבערלין אכפה על המלך (פֶּרידריך ווילהעלם הרביעי) להוריר מכסאותם את היועצים שנואי נפש העם, לקרוא דרור למכבש הרפוס, לתת להעם לבונן להם צבא-אזרחים, לתקן את חקי הקאנסטיטוציא, להגדיל ולהאדיר את זכויות העם ומשפטי צדקם (הלא היא הקאנסטיטוציא אשר לפיה תתנהל ממלכת פרוסיא עד היום הזה). ביתר עז הרגיו המרד את אויסטריא: כי מלבר רגשת המון האשכנזים הדורשים להם קאנסטיטוציא, הנה התנערו העמים השונים אשר בממלכה ההיא (הסלאוויים, האיטאליאנים והווענגרים) וישקדו להרים את קרן לאגם, לתת עז ותעצומות ללשונותיהם ולהליכות חייהם. בחדש מארש התלקחה הרעוואָלוציא בווען ככיוור אש בעצים, וירא הקיסר (פֶּערדינאנד הראשון)

גדולה ונחרצה בין שתי המחנות (י"ג פֶּעברואר שנת 1831). לשוא ערכו הפאָליאקים קרבות בסערות זעם ובגבורות רעם, לשוא נלחמו כנואשים וכדבים שכולים, כי נשתה גבורתם מפני תנופת יד הרוסים; מבחר גבוריהם כרעו קרסו לטבח (כשנים עשר אלף הרוגים ופצועים), וגם חלאָפּיצקי האוסר את המלחמה נפצע והכה מכה אנושה, ויגדל עוד אסון הפאָליאקים ביתר שאת, בשמעם כי אך לשוא כלו עיניהם מִיָּחַל למרדות העם והאכרים בנפות מערב רוסיא: רק השליאָכטים עם והכהנים הקאטולים רגשו והתקוממו, אך מרבית עם הארץ והאכרים קפאו על שמריהם ולא הרימו יד. על כן אבלה נבלה ווארשא, בשמעה כי חיליה ומגניה שבו חפויי ראש, ויהיו לארץ מולדתם לא לעזר ולא להועיל כי אם גם לבִּשָּׁת ולחרפה. הסענאטאָרים ובחירי הַסֵּיִים חשבו לברוח חוצה לארץ; ניעמצעוויטש מהר להמלט קראקאווה, וראדזיווילל הסיר מעל שכמו משרת נגיד החילים, ולו מהר דיביטש עם חילו עליזי הנצחון למהר להריק חרב על הפאָליאקים המכים ולתפוש בלי-התמהמה את פראגא ואת ווארשא, כאשר עשה סוואָראָוו לפניו, כי עתה היה קץ למלחמה. אולם דיביטש עצור עצר בעד מרוצת צבאות חילו, ויאמר להוחיל עד אשר תסיר הוויסלא את מכסה הקרח מעליה, לבעבור יוכל לעבור וללכוד את ווארשא משמאלה — ובכן נתן מועד להפאָליאקים להחליף כח ולהתעורר. המלחמה התחדשה שנית, ודיביטש נָנַף גם הפעם את חיל הפאָליאקים, תחת פקודת הגענעראל ססימוס סקרוזשינעצקי, וַיִּפֹּל בהם רב (כעשרת אלפים איש) על יד אָסטערלענקא. אמנם הגבור המהלל והמנצח המשכיל הזה מת פתאם מתגרת יד הדבר אשר הויה בארץ וַתִּצְמַח גם חיי קאָנסטאנטין פאולאָוויתש. אז פקד ניקאלאי את אביר המלחמות, את פאסקעוויטש עריוואנסקי, להשביח את שאון דָּכָיִי המרד ולהכניע את גאון ווארשא תחתיו. בעיר ההומיה והסוררת הזאת היו אז פרעות נוראות ונאצות נמרצות: את סקרוזשינעצקי הרסו ממצבו וישימו תחתיו לַמְּפַקֵּד צבא המלחמה את דעמבינסקי. את קרוקאָוויעצקי הרימו לראש מנהלי הממשלה, ולשניהם נתנו עז דיקטאטאָרים — לעשות כטוב וכישר בעיניהם; העסיקו שחתו ושאלו חטאו, באשר רצחו בחמה שפוכה את כל הנחשדים לנוטים אחרי רוסיא, וגם על נשים וילדים לא חסה עינם ויהרגום למשחית — וַיִּשְׁתַּבְּחוּ כי ווארשא תצלח לגונן על נפשה ותהי לבלי חָת, כסארגאָססא (בהצות עליה נאפאָלעאָן הראשון בשנות 1808-9); ובצפיתם צָפוּ כי בהאריך העת יצליחו להטות אחריהם את לבב מלכי אירופא למצוא משען ועזרה בצרתה. והנה באמת היתה ווארשא חזקה ובצורה מאד, ותוכל להִשָּׁגב בחומותיה ימים רבים להלאות את חיל הצרים עליה: שלשה טורי מצודות נשגבות מְזִינֹת בכלי תותח גדולים ומוצקים, ומהמורות ושוחות עם פחתים וחפירות עמוקות הקיפוח סביב סביב, בקרבה הכינו העם מצודות וגִּבְרוֹת (בארריקאדען), בתחתיותיה טמנו פּיח־שרפה וגפרית ואש, וששים אלף אנשי חיל עמדו נכונים להגן עליה בעבי גבי מגנם.

אולם פאסקעוויטש הגבור הדגול מרבבה דאה כנשר על ווארשא. בראשונה שלח לקרוא שלום אל הנצורים; אך הם ענוהו עזות, על כן עלה בסערות מלחמה ילכוד את וואָליא (פֶּרְנֶר העיר, וביום השני, הוא ששה ועשרים בחדש אויגוסט).

גדוד החיל בראשם (וויסאצקי) נאספו יחד בסביבי העיר, ועל פי האות אשר נתן להם התנפלו שכם אחד על היכל הקיץ הבעלוועדערי, מקום משכן קאנסטאנטין; אחרי כן הרעישו גם על בתי מושב אנשי החיל (קאזארמעס) לנצל את כלי הנשק מאנשי חיל רוסיא אשר בתוכם; יש מהם מהרו ללכת אל גדודי חיל צבא פולין להפיח בקרבם את להבת שלהבת המרד; ויש אשר אצו רצו ברחובות קריה להפיץ שמועת שוא וכזב בתוך העם, כי הרוסים רוצחים את נפשות הפאליאקים, לבעבור יתלצו חושים להתנקם בהם. בדי עמל התמלט הנשיא הגדול מן המהפכה באישון לילה ואפלה, ויצא עם חיל הרוסים אל אחד הכפרים הקרובים, להוכיח בזאת להפאליאקים כי לא תגע יד הרוסים בעם לרעה, ולתת להם אַרְכָּה לחשוב דרכיהם ולשום אל לב להיטיב דרכם הנשחתה. אמנם שמועת השקר פשטה עד מהרה בכל רחובות קריה. כל האזרחים התקוממו והקושרים תפשו את בית הנשק ויחלקו כלי מלחמה לכל העם מקצה. בחמם ובאש עברתם החלו הפריצים להרוג ולהשמיד את האנשים אשר נשארו אמונים לרוסיא ולהודים ככרים לטבחה (הגענעראלים פאטאצקי, סעמענטאָווסקי, בלוממער, מרעמביצקי, ועוד זולתם). עד מהרה הקיפה אש המדרות את כל גבולות פולין ותצת גם בערי ליטא. בווארשא התכוננה ממשלה-עתית (временное правительство) מראשי המפלגות (משאָר-טאָרייסקי, אָסטרָאָווסקי, לעלעוועל ניעמציעוויטש), ולמצביא את החיל הפקידו את חרָאָפִי־צִקִי בתור נגיד ומצוה (דיקטאטאָר); הוא חלָאָפִי־צִקִי אשר לחום גלחם לפנים ברוח גבורה נפלאה תחת דגלי קאסטיושקא ונאפאָלעאָן הראשון. והנה אף כי חלָאָפִי־צִקִי היה גבר חכם ונבון דעת, ולא אהב תמיד את תשואת המורדים ושאון הפריצים, ובתבונת כפיו עשה סדרים ישרים בעיר הפרי, בכל זאת נואל להאמין כי בפעם הזאת ירָפָה את טובת ארץ מולדתו ויביא לה תשועה גדולה. הממשלה העתית שלחה חרש צירים לפאריז וללאָנדאָן לבקש עזרת צרפת ואנגליא; ומלאכות (דעפוטאציא) מעיני העדה לקאנסטאנטין לדרוש ממנו להשיב לפולין את נפות המערב אשר היו לפנים נחלתה; אולם קאנסטאנטין השתומם למשמע אזניו. ויען אותם, כי רק נציב-מלך הוא, ואחיו האימפּערַאטאָר לא מלא את ידו לעשות כדבר הגדול הזה. גם לפּעט־בורג שלחו מנכבדיהם (את ליבעצקי שר האוצרות את יעזערסקי, אחד מבחירי הסיים), והם הצטרקו לפני ניקאלאי. באמרם כי אנשי חמם מתי מעט התקוממו ברוסיא, וארץ פולין לא תשא את חמאת החטאים האלה בנפשותם; אולם האימפּערַאטאָר הגיד להם כי חפצו ומגמתו האחת, אשר ומהרו הפאליאקים כלם להפנע בַּנֶּעָה שְׁלֵמָה, אז לא יזכור להם את מעלם, ואם אֵין יתרום ביריהם את ממלכת פולין, אשר תפקד ברעם כלי תותח עד רִדְפָה.

§ 9 המורדים נכנעים ונפוצים. אף כי היו הימים האלה ימי שלג וצנת קרה, באו צבאות הרוסים בגבולות פולין, מאה ועשרים אלף איש שולף חרב תחת יד הפּעל־דמא־שאלל דיביטש הזאבאלקאנסקי. הפאליאקים שלחו לקראתו בתשעים אלף אנשי חיל (תחת יד הנשיא ראדזיווילל) אשר התאמצו בכל מאמצי בח לחסום את הדרך לפני הרוסים ולא יכולו, כי הִדְּקָם דיביטש מפניו וישמוף יעבור עד בואו בקרבת ווארשא. שם על יד הכפר גאָראָחאָו התלקחה מלחמה

הראשונות החלו לדרוש מאת הממשלה הנחות שונות, ומעת לעת הוסיפו לדרוש בחזקה כאלה וכאלה, ויריבו את אלכסנדר בלשון מדברת גדולות, ובקשיו לבקשו לשאול ממנו דברים אשר לא כן, עד כי נלחץ להוציא חק לבל יוסיפו להתנכח בסוד האספות וריבות שפתים לא ישמעו עוד. אכן בימי אלכסנדר הראשון כבר הרו הפאליאקים עמל ובימי ניקאלאי הראשון ילדו קשר. חברות פאליטיקיות מספרות ומפלגות שונות התכוננו בתוכם, וימשכו אחריהם רבים מן העם. בין המפלגות ההן הכי נכבדות: מפלגת האריסטוקראטית, אשר שחרה רק את טובת האצילים והאפרתים ותחפוז ביקרם ובאשרם, ובראשה עמד הנשיא אדם טשארשארטאריסקי (אשר תקותו להיות נציב ממלכת פולין נהפכה לו למפת נפש); ומפלגת הדעמאקראטית, אשר טובת עסיהארץ היתה לנגד עיניה תמיד, ובראשה נצב סופר דברי ימי פולין, החכם יאצאבי לעלעוועל. שני השרים הנכבדים אנשי-שם האלה היו רבני עליליה על הפאליאקים; טשארטאריסקי בתור משגיח-כולל (קוראטאר) על כל בתי הספר בגדיל ווילנא (אשר הגיל אז בקרבו את כל נפות מערב-רוסיא), התאמץ בערמתו ובחבונת כפיו, להטביע את סדרי הלמודים פלם על מוסדות הליכות הפאליאקים והדת הקאמולית, ובכחו הגדול הטא את רוח המורים והמפקחים לנחות את התלמידים אל המטרה אשר שם לפניהם; ולעלעוועל בתר פרופסאר בבית-מדרש המרעים בוויילנא, השכיל במאמרו המחכמים וברב לקחו להגדיל את כבוד פולין בימים הראשונים, להפליא את יקר תפארת גדולתה, ולנשוע בלב התלמידים בני הנעורים חשק נמרץ לשוב לראות את מולדתם כקדמות נעוריה, להלהיב את רוח דמיונם, לחלום חזיונות ימים עברו, ולשאוף רוח הדרור ותפשה בלי-מצרים. גם המשורר הנעלה והנשגב מיצקעוויטש הואיל לעזור אחרי לעלעוועל ולמלאות דבריו. — והנה אף כי ראשי המפלגות השונות נבדלו ברעותיהם על אדות התחבולות הראויות להביאם אל מחוז חפצם — רוח אחד ותכלית אחת מלאו את לבב כלם: להקים ממלכת פולין על תלה ולהושיבה לגבולותיה הראשונים, במהם חלו בה ידי שלשת השליטים לנצרה לנצרים. כל הימים אשר היה אלכסנדר חי לא עפלה נפש הפאליאקים ולא העפילו להתקומם במלכות רוסיא, ויבלגו על זרונם ומחשבות אונם. אך בעלות ניקאלאי על הכסא וישלח את חילו להלחם מלחמות גדולות מהלאה לגבול הארץ, החלו ראשי המפלגות למהר להחיש מעשיהם עד כי נפל הקשר ובשל המרד בווארשא. ויהי מטרת ראשי מסבי המרד לחולל ולחולל רוח פרצים במלוא רחב מדינות פולין. ביתר שאת חזק את ידי הפאליאקים והעזרם למרוד, דבר היות להם מקרבם צבא אנשי חיל, כלם גבורים מלמדי מלחמה, ערוכים בכל ושמורים בטוב טעם ודעת — בהם בטחו כי לא יבושו בדברם את רוסיא בשער. — רבים הזהירו את קאנסטאנטין פאולאוויטש וגלו אזנו כי צץ הקשר פרח הזרון בעיר, אך הוא מאן להאמין כי עד מהרה ישכחו הפאליאקים את כל החסד אשר נעשה להם מיום בואם לחסות בצל רוסיא, ויעזו פניהם לשלם לה רעה תחת טובה, ולהיות גם בעוכרי נפשם וארץ מולדתם. בשבעה עשר בחדש נאייאבר שנת 1830 פרץ המרד בווארשא הבירה, מרבית הקושרים מנערי האצילים אשר בבית הספר לחכמת הקרב, ואחר מפקדי

יסגדו ויתפללו • ככה עשה ניקאלאי גם בשאר המקומות להקים סערת העם לדממה ; כסף רב הוציא מאוצרותיו להחיש עזרה וישע לירועי חולי-הרע , ולא ארכו הימים והמגפה נעצרה •

§ 8 מרדות פולין • המרד אשר התחולל בצרפת בעים רוחו בחדש יולי שנת 1830 לגרש את קארל העשירי , והפרצות אשר הלכו לרגליו בבעלגיא , הם היו כאות ומופת גם להפאליצקים להרים דגל המרד , לפשוע ברוסיה ולהתאמץ לקרוע מעליה את ארצם ולעשות להם ממלכה לברם כבשנים קדמוניות (*). על פי ספר משפט המלוכה הקאנסטיטוציאנית אשר הואיל אלכסנדר הראשון לתת להפאליצקים , היה להם הרשיון להתאסף לעתים מזמנים לאספות (Сеймы) לחכתיק סוד ולהביא במשפט את עניני המלכות וחקיה , לכלכל חיל-צבא לברם ולשום עליהם פקידים מילידי פולין • הסדיאלכסנדר הנאמנים גברו על הארץ האמללה והיא להרים קרן ישעיה בכבוד ובתפארת ; גם ניקאלאי קים בידי הפאליצקים את משפטי-הקאנסטיטוציא ולא גרע מחקיה דבר • במשך עשר שנים גדלה פולין הצליחה , ותשגה כארז לבנון ותפרח כחבצלת • מספר יושביה עלה כמעט גפלים מאשר בראשונה , ועיר ווארשא אשר לא נחשבה לפנים למאומה בעולם המסחר , התנשאה עד מאד ותמשוך עליה את עיני אירופא ; אוצרות ממשלת פולין מלאו כל הון יקר ונעים (**). ושפעת ברכה ועשר מלאה את כל הארץ ; דק ומשפט שרו בקרבה , וגבולות המסחר רחבו ונסבו , וגם בתי-אוצרות באנקים) נפתחו לעם ; חרשת המעשה ומלאכות שונות רבו כמו רבו במדינותיה , חכמת-הסופרים עלתה כפורחת ; הפשהדפוס , בית-מדרש-המדעים בווארשא , ואקאדעמיה לחכמת תכסיסי המלחמה , האינסטיטוט לבנות הארץ , ועוד בתים דולים וטובים כאלה הרבו את ההשכלה והאדירו את הדעת בקרב הפאליצ-ים • „ולו הוסיפה פולין להתאושש (יאמר הסופר שמידט) לבלתי סור מן הדרך זזה , כי עתה שכחה מהר את התלאות והמצוקות אשר מצאוה בכל מאתים שנה , ימי אין מלך עוצר בעם , ותהי כאחת מן הממלכות הנכבדות מאד באירופא" • כמעט נשכח אז כמת מלב הפתגם האומר : כי רק על הפרעות ואי-דורים ארץ פולין עומדת („Polska nierządem stoi") : משטרים וסדרים ישרים ברו בארץ פולין , אין פרץ אין יוצאת ואין צוחה בערי מדינותיה •

אפס הפאליצקים עם-מרי ושואף חליפות , לא מלאו שפקם במצבם הטוב זזה ; כים נגרש השקט לא יכלו , ומרב כל נכספה גם כלתה נפשם לחדש בקדם ת ימי הרעספובליקא (Рѣчь посполита) , ויתאו תאוה לחבר אליה גם את פות מערב רוסיה ואת המדינות אשר נסבו לאויסטריא • עוד במושב האספות

(*) יש אומרים כי בערמה הבטיחו אז הצרפתים על תהו עזרתם לפולין והפיחו בה רוח הקשר ומרד , לבעבור תלחץ רוסיה להעביר את חילה בפולין ולא תוכל לעמוד לימין פרוססיה , אשר תעתדה אז להקדיש מלחמה על צרפת . על דיביטש זאבאלקאנסקי היה לצאת בחיל גדול (מאת לפ איש) להיות זרוע לפרוססיה , אך כאשר נקרא עם חילו ללכת אל פולין הסוערה ולא יכול החיש עזרה לפרוססיה , התקלסו בו האשכנזים ודרשו את שם כבודו (זאבאלקאנסקי) לגנאי : „זא אלד קאנן ניקט" •

(**) כי גם אלכסנדר גם ניקאלאי לא נגעו באוצרות הארץ והיא ובתכואות נכסי הממשלה מה , וכל שובה היה בידי מנהלי העם שמה •

לבוא שמה להרגיע את רוח המון העם ולחזק לבם; וחפצו בידו הצליח. בשומן דרך עיר מווער, ששם עמדו השומרים המפקחים על האורחים לבל יביאו אתם את המחלה בפאת צפון רוסיא, הוחיל גם הוא שמה את המועד הקצוב לכל איש ואיש, ארבעה עשר יום תמימים, לבעבור היות לסופת לכל העם, להיות נכונים לשמוע ולהקשיב לכל אשר יצוום הרופאים ופקירי הערים. באביב בשנת 1831 שלחה המגפה את חצי זעמה בנפות המערב, בריגא, בנפות הוואלגא, ומשמה הלכה וחדרה עד מרום קצוי צפון ועד ים-הלבן נגעה; ביתר שאת העצימה אז את חלליה בפולין, ותגזור על ימין ועל שמאל ולא שבקה.

גם אל פעטרבורג, עיר הבירה הראשה, אשר נשמרה מכל ארבע רוחותיה מן הים ומן היבשה, באה המגפה סועה ברב כחה וסוערת ברוח פער וברוח משחית. בחדש יוני בשנה ההיא, הצמיחה מעיר אדם רב נתך בלי חמלה אלפי משפחות. הממשלה הרבתה לעשות צרקה וחסד עם החולים לפדותם מידת שחת: בתי-ועד התכוננו מן השרים הקרובים למלכות, נבנו בתי-חולים חדשים לבקרים, וגם בתי אסף לכלכל את העם במאכלים בריאים וטובים ולהלבישם מחלצות. אכן בעת אשר המגפה ודבר הוות התלקחו בעיר עד מאד, קמו מתוך ההמון תרבות אנשי כסל ומרמה, אשר הפיצו שמועת שקר ושוא, כי לא המגפה תשחית בעם כי אם בני פולין המורדים ברוסיא, הם ישימו מות בלחם ובמים להתנקם בארץ חרמם; וכי הרופאים שמו יד אחת עם שוטרי הפאליציא לתפוש אנשים שלמים ובריאיו אולם, אשר בנפשם לא דבק מאום, לאספם אל בתי החולים ולענותם חנם. בני דלת העם קלי הדעת והחשכים נתנו אמן לשמועה הזאת, המונים המונים התגוררו בחוצות קריה וברחובותיה ושפכו כמים עברתם על חכמי הרפואה, חפשו חפש מחפש את העוברים, אשר חשדום כי נמצא אתם רעל וסם המות, וברעש ושאון התנפלו על בתי החפשית, שברו את החלונות, הוציאו את החולים, זיעשו פרעות ונאצות, עד כי גם אנשים אחדים נהרגו ביום המהומה והמבוסה. השוטרים לא עצרו כח לעצור בער משובת החשכים ורנשת פועלי און, אשר סערו והקמו במקומות שונות בעיר כהמות ים לגליו; ביתר שאת רעשו העם ורעשו על רחוב-הקציר (Сънная площадь) ויתגעשו כאד.

בימים ההם ישב ניקאלאי בפעטרהאף ויתאבל על קאנסטאנטין אחיו אשר מת במגפה (בעיר וויטעבסק) ולבו עליו דוי. ויהי בשמעו את כל הקורות בפעטרבורג, מהר לרוץ ארח ולבוא במרכבתו אל רחוב-הקציר הסואן ברעש גדול. נפשו דרכה עז ובעינים מפיצות עברה וזעם הביט על ההמון הרב ויקרא קול רם: אנכי מלככם ועלי תלונותיכם אשר אתם מלינים, כי מאתי היתה שומה ליסוד את הבתים ולכונן את הסדרים שנזאי נפשכם; ואתם המורים זכרו נא מי אתם וההנכם פאליאקים או צרפתים? הן הפאליאקים במרים הורידו את נפש אחי שאולה—האמור תאמרו לעשות כן גם עמדי? ! התרפסו עם תועי לבב וברעו על ברכיכם התנפלו נא וחלו פני אלהים לכל יחשוב לכם לחטאת את מחשבת אונכם ועלילותיכם! וכך פרו הרים את מצנפתו, וישם פניו אל היכל התפלה שעל פני הרחוב ההוא. גער ארגיעה פעלו אמרי שפתי המלך כקסם, וכל ההמון הגדול כרעו על ברכיהם,

בהליכות מדינות אירופא. ורק בגלל הדבר האריכה עוד מורציה החלושה את ימי ממשלתה על העמים הנוצרים העשוקים ורצוצי משפט.

§ 7 הדבר ברוסיה ורגשת ההמון בפ"ב. בעת אשר רמה יד רוסיה על אויביה מחוץ, ונצחונותיה הגדולים מעבר לנהר דונאי והררי קאווקאז עשו לה שם תפארת; וכל העם האמינו כי באו ימי המנוחה והמרגעה, ומעתה יתענגו על רב שלום ועתרת השקט ובטחה—בעת ההיא באו על רוסיה שתיים רעות לגזול מנוחתה ולהרגיזה תחתיה. הרעה האחת באה אליה על כנפי רוח מירכתי אויב ותורד שאולה רבבות עם; והרעה השנית קמה לה מתוך בית מלכותה, בפשע ארץ פולין ובחטאת המתפרצים בה.

עוד בשנת 1817 נראו באסטראכאן אותות מחלה מהלכת, אשר לא נודעה ידה ברוסיה עד כה, ורק בארץ הודו היתה שלטת ותקפד חיי יושביה בחרמש בקמה—הלא הוא הדבר הנודע בשם "חולירע". כעבור שנים עשרה שנה עשתה המחלה הנוראה הזאת שמות ושערוריות בארענבורג, ובשנת 1830 נגלתה בקאווקאז, בדאגעסטאן ובגרוזיא, ותתחרש שנית באסטראכאן (במקום אשר עשירית מן העם נפלה במגפה) ובארענבורג. הממשלה התאמצה בכל עז לגרור הדרך בערה, אך ללא יועיל. כורם מים כבירים שטפה ועברה מעל שפת ים-הכספי ותפרוץ ברוסיה פנימה משני עבריה: מעבר האחד מאסטראכאן עברה דרך הוואלגא ותקפד את יושבי סאראטאן, סימבירסק, קאזאן, ניושנינאוו גאראד, עד יארקאסלאוו הגיעה; ומעבר השני, מנהרי נחלי טערעק וקובאן, ומקרב ארמט קאזאקי הראו עלתה אל רוסיה החדשה, פאראליא ובעססאראביא, ותמחר לעלות ולבוא עד לב רוסיה, עד מאסקווא הבירה. תחבולות רבות חשבו שמה לבלתי נתון את המשחית לבוא אל תוך הקריה ההיא לנגוף: הציבו שומרים נוטרים על גבולות המחוז מסביב, העבירו את המעברות ואת הגשרים לבלבואו אל תוכה אנשים מן הערים אשר המחלה תשתרר בהן; וגם על הדרכים אשר נתנו ללכת במסאסקוואה, יסרו בתי שומרים המפקחים עיניהם על כל עובר ושב ומבקרים אותו ארבעה עשר יום אם דבקה בו המחלה ואם אין (обсервационные заставы). שמה התיצבו רצי-המלך (פאסט) ואת המכתבים החפצים הנשואים אתם קטרו בסמי קטרת ולבונה, אחר הובאו אל גבול מאסקווא; בכל חלקי העיר הפקדו פקידים לשום עין על האזרחים להבדיל מן הערה את כל אשר תגע בו יד הדבר כמעט קט ולהובילו חיש מהר אל בתי-החולים החדשים אשר נבנו בעיר. אמנם "אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר". בימי הבציר בשנת 1830 פרצה ועברה המגפה כאריה משחית אל תוך מאסקווא. קצרו שפתי בשר להביע את חרדת-אלהים אשר אחזה שמה את העם. כלם ידעו כי המחלה הזאת כקטב מרירי ישוד צהרים, לא תחון ולא תהדר פני וקן נער, תוריד אבירים בידה החזקה וגבורי כח כרגע שאול יחתי; והרופאים נוכחו לדעת כי האויר והרוח צוררים בכנפיהם את הדבר והקטב, אשר על בן תקפץ ותדלג המחלה הארורה ממקום למקום, חלקה אחת תפקד בדבר וחלקה אחת לא תדע דבר רע. כמעט עלה הכורת על מאסקווא, מהר הקיסר ניקאולאי

מלחמה, ומאה ושלישים אלף אנשי חיל ערוכים ושמורים תמיד למלחמה. על כן ערב את לבו להקדיש מלחמה על השולטאן שליטו ואדונו.

אברהים בנו התנפל על ארץ סוריא עם חיל עצום וכבד 1831, לכד את מבצר ס"ט-זשאן-ד' אקרא (חקרא), כמוץ לפני רוח הפיץ מפניו את גדודי חיל טורציא אשר שלחו לקראתו, וישם פניו אל קאנסטאנטינאפאל, אשר נשארה באין מנוח ומחסה. ויהי בהיות הסולטאן בצרה גדולה מאד, פנה בשאלתו ובבקשתו אל מלכי אירופא, וביתר שאת השליך את יהבו על אנגליא וצרפת. אפס גם אחת משתי אלה לא הִסְצִיָאָה לו עזרה בצרה, וצרפת נטתה גם אחרי מחמד עלי ותצדק פעלו. או אז באה תשועת הסולטאן מרוסיא, ובחטלתה עליו יצא מאפלה לאור גדול. כמעט נודע לניקאלאי כי פשע הפחה בטורציא, קרא את מלאכו היושב באלכסנדריא לשוב פעטרבורגה, ואחרי כן שלח גם את צי האדיר אשר על ים השחור לסוכך ולגונן על קאנסטאנטינאפאל, ולמרות תלונת מלאכי צרפת ואנגליא, נתן צו "לבל יניחו חילו ואניותיו את מקומם עד אשר תשוב לה מחנה מצרים ותעבור את הרי תבור", לב הסולטאן היה מלא רחשי תודה ותהלה לניקאלאי; ובשכר זאת נטל עליו לסגור את שערי הדאר-דאנעלים לפני אניות מלחמה אשר לשאר מלכי נכר הארץ. הפעולה הגדולה הזאת אשר קנתה לה רוסיא בעניני ארץ הקדם החרידה את צרפת ואת אנגליא ותעורר את קנאתם בה, וימהרו גם הם לשלוח את אניותיהם, אשר על כן נלחץ מחמד-עלי לכרות ברית שלום עם הסולטאן ולקבל עליו שנית את על מלכותו. אך צרפת ואנגליא התאמצו יחד להאיץ את הסולטאן לספוח גם את סיריא וארץ כנען (פאלעסטינא) למצרים. אחרי ימים מעטים נסה מחמד להשיב אליו את שתי הארצות האלה, אך צבאותיו נגפו מגפה גדולה לפני אברהים-פחה (אצל ניוביא שעל יד נהר פרת). מעוצר רעה ויגון ומשבר רוח על דבר המפלה הזאת מת מחמד ויעזוב את כסאו לבנו עבד-אל-מרשיד, נער צעיר ורך אשר לא למד בנסיון ודרכי הממשלה זרו לו עוד. בין כה וכה כבש אברהים תחתיו את כל צי טורציא (באשמת רב החובל אשר בגד במלכו) ויחל להוליך אימה ובלהה על קאנסטאנטינאפאל. אז התערבו מלכי אירופא שנית. רוסיא, אנגליא, אויסטריא ופרוסיא אכפו בבלי נשקם על פחת מצרים לסור למשמעת הסולטאן ולהעלות לו מס. ובכן הצילו עוד הפעם את טורציא בעמדה על עברי פי פחת (1840). אפס מחמד עלי רכש לו את המשפט להוריש את שלטון מצרים לבנו אחריו, ונטל עליו לשלם לטורציא מס מדי שנה בשנה.

מן העת ההיא ומעלה צמחה בהליכות מדינות אירופא ודברי המלכיות ישאלה חדשה, היא — השאלה הנקובה והנודעה בשם "שאלת הקדם" („Восточный вопрос", ה"ח"ן השאלה הזאת הוא: כי שליטי מערב אירופא אשר סאו מעולם שחרו מכחם, מהונם ואונם, לגרש פלה את המורקים מאירופא, עתה היה להפך — כלם יעמדו הכן ויעמלו לחזק את בידק בית ממלכת טורציא החושבת להשבר; מיראתם פן בנפול טורציא נוע יתנועעו ונוד יתנודדו גם מאוני המשקל

רוסיא עליה, בימי יעקאטערינא השנית, מלחמות גדולות וקשות. תשועת גרעציא ופרות שאר מדינות הנוצרים שעל נהר דונאי, היו עדות נאמנה כי קרבו ימי מפלת טורציא ואברן הודה וכבודה. הסולטאנים בראותם כי האימפעריא דלת כח ורפת אונים, התאמצו וינסו לעשות תקונים רבים בדרכי הממשלה ובמערכות צבא החיל, לבעבור חזק את הממלכה הכושלת ולסעדה במשפט ובצדקה. אפס היאניטשארים, גבורי החיל, אשר השתררו בארץ, המרו תמיד את רוח הסולטאנים והפריעום מלהוציא את התקונים הנכונים לאור עולם. ויקם הסולטאן מחמד השני (1808—1839), אשר הרבה לחשוב מחשבות לחדש את בעורי טורציא ולהשיבה לכבודה ולאיתנה הראשון, גמר אמר להכרית את היאניטשארים המורים והסוררים ולכלותם מעל פני האדמה. ואף כי בעת ההיא היו ידיו מלאות מלחמה עם היונים, בכל זאת פצע את אשר זמם לעשות לעם עבדתו: בעת אשר התקוממו היאניטשארים בקאנסטאנטינאפאל 1826 נתן מחמד צו להמטיר על ראשיהם מבול כדורי-מות מכלי התותח להפילם חללים כלם כאיש אחד. מרבית העדה הרעה הזאת נגזרה מארץ החיים ושם מחנה היאניטשארים נמחה מספר הצבאות. אפס גם התחבולה האכזרית הזאת, אשר צללו אזני כל שומעיה באירופא, לא הביאה די תועלת לממלכת טורציא. המלחמה עם רוסיא, אשר החלה חיש אחרי השמיד היאניטשארים, הביאה את טורציא עד משבר, וכח לא היה לה לעמוד על רגליה. וירא עלי פחת מצרים כי עיפה טורציא וינעה, ויתאושש לפרוק את עלה מעל צוארו ולעשות לו ממלכה לברו. עלי היה בן אחד העם ברומעליא, בימי ילדותו מת עליו אביו ויהי נער משלח ונעזב. ימים רבים עשה מסחר בטאבאק, אחרי כן בא לעבור בגדוד הצבא, אשר שלח לגרש את הצרפתים, אשר עזב נאפאלעאן באנאפארט במצרים. באמץ לבו וכביר רוחו הצליח עלי לקנות את לב החיל ולמצוא חן וחסד בעיני הסולטאן, ויעל מעלה מעלה, עד כי הורם והונף להיות פחת מצרים. את בנו אהובו אברהים שלח ערבון לקאנסטאנטינאפאל, גם העלה להסולטאן תרומת-מס רבה מאד, אשר כסוה לא באתהו מעולם; על כן הואיל לקים בידו את משרת פחת מצרים (1805). והנה אף כי עלי לא ידע קרוא וכתוב עד ימי זקנתו, נפשו ידעה מאד כי רב טוב צפון במשכיות ההשכלה האירופית (אשר נשבה באזיא לרגלי העקספעריציא הצרפתית) וכל מוצאיה ימצא חיים נחת ויקר; ויקרב אליו את הצרפתים, האנגלים והאיטאליאנים; הכין לו צבא-תמיד במשטרי אירופא, בנה לו מבצרים נשגבים וצי אדיר וחזק, הרים קרן המסחר וחרשת המעשה, גם פתח בתי ספר לעמו. את אויביו בפנים הארץ כבש תחתיו בזרוע נשויה, ושונאיו מחוץ פחדו ורהו, כי הבה אותם אברהים בחרבו הגדולה וינצחם תמיד; את שתי הערים הקדושות מיפה ומדינה לכר מידי הערביאים, והכניע תחת רגליו את נופיה ואת כוש (אבעססיניען). במלחמת נאווארינא נשבר ונשחת הצי אשר בנה, אך הוא מהר ברב כחו ובשקירתו העצומה לבנות לו צי אחר תחתיו; וחלף עמלו שפעל להשביח את מרדות היונים נתן לו הסולטאן את האי קאנדיא למורשת עולם. בשנת 1810 כבר היה לו יותר משלשים אניות

והוא עורר מרד חדש בטורציא . בשנת 1815 הכה את חיל הסולטאן מכה אחר מכה , עד כי עמדה לו חכמתו וגבורתו לכרות עם טורציא ברית-שלום 1817 . אשר על פיהו נתן רשיום להסערבים ליפר בקרבם אספת בחירי-עם (סקאפטשינא) ולהקים להם נשיא מתוכם להיות מושל עליון . אולם גם אחרי כל זאת לא מלאה טורציא אחרי תנאי שלום בוקארעסט . ניקאלאי בחדשו את דברי התנאים והברית עם טורציא באקקערמאן 1826 דרוש דרש גם הוא מאתה לקיים את הבטחותיה לסערביא ; אך הסולטאן רק בפיו דבר שלום ובקרבו שם ארבו . אחרי כן פרצה המלחמה בין רוסיא וטורציא , ובהקרת שלום-אדריאנאפאל נאות הסולטאן לעזוב את כל הנהגת הממשלה בפנים סערביא ביר מילאש אבעראנאש וויטש , ורק את חילו העמיד במצורות הנכבדות אשר בסערביא , ויעל עליה מס קטן . אמנם ימים רבים עברו במרם שקטה ארץ החפשה הזאת , אשר הרגיוזה מפלגותיה השונות רגזו אין קץ . העם התלוננו ויגרנו על מילאש אבעראנאש וויטש והמריצוהו לתת להם חקי הקאנסטיטוציא , וכאשר נואל לעבור עליהם , קבצו העם חיל נרבות ויגרשוהו מביעלגראד הבירה , וימאסו גם במיכאל בנו הבכור , ויבחרו תחתיו 1842 את אלכסנדר בן קארא-געארגי , (אשר נרצח בידי מרצחי חרש) , וגם הסולטאן קים חיש קל את משפט המלוכה בירו .

הנוצרים היושבים על נהר דונאי במדינות מאלדאוויא-וואלאכיא (רומעניא) גם הם באמרם להמיש צוארם ממוטות על טורציא בקש עזרה מרוסיא , אשר הצליחה להטות את הסולטאן לכתוב ידו בספרי הברית לתת להם חפשה ודרור , להקל מעליהם משא המסים הרבים , ועור דברים טובים כאלה . בשנת 1802 הוציא הסולטאן דבר מלכות מלפניו כי לא יוסיף להרכיב אלופים לראש מאלדאוויא-וואלאכיא מבלעדי רצון ממשלת רוסיא , ולא יתן להטורקים לבוא להאחו בהן , זורתי סוחרים ועורבי מערבה . אמנם הסולטאנים אחוז תמיד דרך תרמית ולא מלאו אל-נכון את הבטחותיהם ; ורק ספר ברית שלום-אדריאנאפאל קים לנצח את הפש מאלדאוויא-וואלאכיא ויתן עז ואמץ ליושביהן . בספר הזה יאמר כי הסולטאן נטל עליו לבל יתערב עד מאומה בעניני הנהגת שתי המדינות האלה פנימה , לבל יוריד מכסאותם את אלופיהן ומישליהן כרצונו , ולבל יעמים על העם כל מכס ותרומה , מלבד כסף גלגלת במספר לא-כביר .

בקצה מאת שמונה העשרה נעורו העמים הסלאווים אשר במערב אירופא וברומה להחיות את רוח לאפם ולחדש ימיהם בקדם , ורבים וכן שלמים חשבו מחשבות לאתר את גויי הסלאווים כלם לאגודה אחת (Шанславизмъ) ; ויען כי תקומת הסלאווים לתחיה באה ונהיתה על ידי הרוח החדשה אשר נפחו החכמים והסופרים יורעי בינה לעתים בעצמות היבשות , ועל ידי מללי אורות אשר הורידו עליהם משוררי העם והמליצים , על כן נטיף על אדותם אמרינו במקום שידבר על דבר „חכמת הסופרים“ בימים ההם ובזמן הזה .

§ 6 עזר לטורציא נגד פחת מצרים ושאלת ארץ הקדם . ממשלת טורציא אשר לפניו נתן פחדה ומוראה על אירופא ומפני שמה נחתו שליטי העמים הנאורים , החלה לנפול ולרוץ לבור שחת , למן העת אשר לחום נלחמה

בארצה ותבטיחם זכויות גדולות ונכבדות. אפס אך ברמיה ובקקבה התהלכה אתם אויסטריא: את בראנקאוויטש מעזם שמה בכלא, שבו ישב עשרים שנה וימת; את הזכויות אשר נתנה להם בבואם לגור, גולה אחרי כן מהם, ולא הוסיפה לשמור את הבטחותיה. בשנת 1718 רכשה לה אויסטריא בחרבה ובקשתה חלק מאדמת סערביא ואת ביעלגראד; אך היא הרעה והציקה להסערבים יתר הרבה מן השורקים, ובחזק יד נטעה בתוכם את האוניא להונותם מדתם הפרא-וואסלאווית. על כן גדלה שנאת הסערבים לאויסטריא מן האהבה אשר אהבה בתחלה; במקומות אחרים התקוממו בה וימרדו ורבו. בלחום אויסטריא עם רוסיא יחד (בימי אננא איוואנאוונא) על טורציא, עזרו הסערבים לרעת אויסטריא, ונתלחץ להשיב את חלק סערביא לטורציא כבתחלה. ויהי כראות הסערבים כי שמו בשקר מכתם בהשענם על אויסטריא, נשאו עיניהם אל ממשלת רוסיא ואל הרוסים, אחיהם יוצאי גזע מחצבתם ושומרי אמונתם ודתם. בימי יעליזאוועטא יצאו כבר סערבים לאלפים מאויסטריא, מפני תנופת יד הכהנים הקאטולים האורבים לצודר נפשם, ויבואו ויאחזו בדרום רוסיא, ויכוננו להם מושבות, הנקראים בשם "סערביא החדשה". בימי מלחמות יעקאטערינא עם טורציא, התחזקה תקותם ומשאת נפשם לרוסיא ביתר שאת ויתר עז. במלחמה השנית אשר נלחמה רוסיא בחברת אויסטריא על טורציא, באו הסערבים תלוצים תחת דגלי שני מלכי הברית, ובעזרתם שב גם הפעם חלק סערביא לאויסטריא; ואף כי כתם המלחמה שבו שלישית לטורציא, לא סר מעליהם עז רוחם וימאנו עוד להכנע ולהתרפס, כי כבר למדו את ידיהם לקרב ואצבעותיהם לתכסיסי מלחמה. בקצה מאת שמונה העשרה התחוללה מלחמת-היאניטשארים, אשר לרגלה באה תשועת סערביא ופרות נפשה. כי בהתאבק ממשלת טורציא עם היאניטשארים הממרים, ובאיתה לגרשם כלה מביעל-גראד, התחננה אל הסערבים להחליץ חושים לעזור לה להפיק זממה. אפס אחרי אשר מלאו הסערבים את משאלת טורציא להכחיד את היאניטשארים ולהשביתם מגוי, הפכה הממשלה את פניה להדוף גם את עוזריה אלה לרעצם ולרוצצם. אז התקוממו הסערבים למגדול ועד קטן ויתיצבו תחת יד נגידם ופקידם הגבור הנורא קאר-א-געארגי (השחור) לשאת חרבם על טורציא האכזרית והבוגרת, וישלחו לבקש עזרה ומשענה מאת אלכסנדר הראשון. בעצם העת ההיא התגלעה בין רוסיא וטורציא מלחמה 1806 אשר הביאה להסערבים רב טובה וברכה: כמעט נראו חיל צבא רוסיא בטאלראוויא-וואלאכיא סגר הפחה את ביעלגראד בידי הסערבים. ואדמתם נקתה מצורריהם השורקים. — על פי שלום בוקארעסט התחובב הסולטאן לתת להסערבים את החפשה לנהל את כל עניני ארצה פנימה כחפצם (внутреннее самоуправление) וקארא-געארגי בראשם; ורק מס מזער ירימו לו מדי שנה בשנה. אמנם טורציא הללה ברית בוקארעסט, ובימי מלחמת רוסיא על נאפאלעאן תפשה בכפה את סערביא, וקארא-געארגי נס על נפשו לאויסטריא, ואחרי כן לרוסיא; וכן ברחו שאר שרי סערביא זה בכה וזה בכה. רק החכם המשכיל בהליכות-עולם מילא שם ב ע ר א נ א ו ו י מ ש ש נשאר בארץ.

אחרי כן (בבעלגיא), וכאשר מאן לקבל את המשרה על שכמו, נתנו את נזר המלוכה בראש יורש העצר הבאוארי אָטטאָן-הֶרַאָשֶׁוֹן. המלך הזה בחר לו את אתונא (Аѳины) לבירת מלכותו, ויסד בתוכה בית-מדרש-מרעים (אוניווערזיטאָט), אך לא הצליח לקנות לו את לבב העם, אשר התלוננו והתמרמרו עליו, על אשר יחלק את כל הפקודות הגבוהות והנכבדות בהנהגת המדינה רק להאשכנזים הנכרים להם. בשנת 1862 פשעו בו ויאלצוהו לעזוב את ארץ יון, אחרי אָטטאָן הראשון נבחר למלך גרעציא, בן כריסטיאן אחד-העשר מלך דאניא, הפרינץ געאָרג, אשר לקח לו לאשה את אָלגא בת הנשיא הגדול קאָנסטאנטין. המלך החדש הזה רכש לו מאת אנגליא את איי-יון ויספחם אל ארץ ממשלתו. — אכן בצאת היונים לחפשי מסבל טורציא, עוד לא קראו דרור לנפשותם ממדות רעות ונשחתות אשר דבקו בהם בכל ימי היותם בַּשָּׁפֶל המדרגה, ולבם היה צפון משכל טוב, על כן לא ירוממו את נפשם כאבותיהם בימי קדם ועד חכמתם ובינתם הנשגבה לא יבואו עוד; ורק בקנאת הדת לבר יתר שאת להם על אבותיהם אלה, ובדבר הזה עלו עליהם עשר מעלות, כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לרהוף את היהודים, אשר (לפי דברי ספר תורתם) מקרבם יצאה להם צפירת התשועה, להעלותם מעמק עכור עצבי-הגוים והבלי הפסילים.

בעמל ידי ממשלת רוסיא יצאו גם הסערבים מתחת על טורציא לאור באור הדרור. משנת 1389 נהיו הסערבים לעברים סרים למשמעת טורציא, אשר הכבדה עליהם את ידה עד כי כשל כח סבלם: מכל תבואות האדמה ופרי הארץ נתנו מעשר, כסף מסים מכל גלגלת אדם ובהמה; עליהם היה לכלכל את הפחה ואת אנשי הצבא האינטישאים. מבניהם לקחו לעבודת הסולטאן, אשר תָּנַךְ את הצעירים ברוח הדת המחמדית, עד כי בהיותם לאנשים נהפכו לאויבי הנוצרים וצורריהם; הסערבים נחשבו לבזויי עם ולחדלי אנשים: לא יכלו לבנות להם בתים גבוהים מבתי המושלמים, לצלצל בפעמוני היכלי-התפלה ולרכוב על סוסים, וכאסירי עולם לא הרהיבו עז בנפשם להרים עיניהם. הן אלה קצות ענות הסערבים וסבלותם הקשה, ואת כָּלֵן מי ישוחח? אפס גם כאשר שמו הסערבים בעפר פיהם, לא אברה תקותם לימים טובים מאלה, ולא קבתה גחלת אהבת הדרור בקרב עם הסלאווי הזה. בני הרי-החשך, הלא הם הששָׁאָרְנֶאָגֶאָרְצִים, אשר יתחשבו גם הם למטה הסערבים, שגבו בגבורת ישע ימינם ולא נכנעו לפני הטורקים. גם מן הסערבים התגוררו אנשי חיל עזי נפש בין סלעי ההרים ובמעבה היערים (אוסקאקים, היידוקים), אשר התכוננו לגדודים גדודים, וממחבואיהם ומסתרי משכנותיהם לחום נלחמו עם הטורקים קובעי נפש אחיהם; על הדרכים ארבו להם לרצחם נפש ולגזול מהם את הכסף והסגולות המובלות לקאָנסטאנטיןאָפּאָל. גבורות אמיצי לב האלה ומעשה תקפם החיו את רוח שאר העם, וישירו לכבודם שירי תהלה ועז. — ויהי כאשר החלה ממשלת טורציא האדירה ללכת הלוך ודל, התעוררו הסערבים לחבל תחבולות ולפרוק מעליהם עֲלֵה הַכָּבֶד. בראשונה אמרו למצוא מחסה ועזרה באויסמריא, אשר הועידה להם את בראנקאָוויטש כנגיד ומנהל, ותקרא אותם להאחז

בשגם אם תוסיף להתגרות ברוס'יא תהי אחרית מלכותו להכרית. עבאם התבונן לשכל מליו, וישלח את בנו פעטרבורגה לבקש סליחה מלפני הדום כסא אימפערטאטאר רוס'יא, ולהגיד לו כי „לבב השאך התפלץ בקרבו בשמעו כי פעלת ידי אספסוף אנשי בליעל וזרע מרעים תוכל לנתק את חבל הברית והאחוה שבין רוס'יא ופרס". ויתרצה אליו ניקאָלאי והעביר את חטאת עמו, והסולטאן גם בראותו כי צוחלה תקותו ותוחלתו לפרס נכזבה, שם לבו כשמיר חזק מצור, התעורר ויאסוף את כל חיליו ומבחר שרי המלחמה, ובאנאטאליא לבדה צוה להעמיד מאתים אלף איש. אפס גם הרוסים הוסיפו להתחזק. תחת וויטנענשטיין הרים ניקאָלאי לשר הצבא את דיביטש, אשר בחכמה רבתי ובטהירות נפלאה עבר אל רכסי הררי באלקאן, ויך על יד קולעוויטש את הוויזיר מכה נמרצה ונחרצה, ויאלצהו להתמלט בעור שניו אל מבצר שומלא. בין כה וכה נכבשה סיליסטריא הבצורה לפני גדוד הרוסים תחת יד הגענעראל קראסאווסקי, אשר הגיחו דיביטש לשום מצור על שומלא, ודיביטש עבר את תועפות הרי באלקאן (אשר על כן כבר בשם זאבאלקאנסקי), וילך הלוך ושטוף בקרב רומעליא עד בואו אל אדריאנאפאל, היא בירת המלכות השנייה בטורצ'יא, בנויה לתלפיות על שבע גבעות וחומות נשגבות תסבנה אותה, ותלכד העיר הנכבדה הזאת בלי מלחמה ושפך דם. משמה הניף ידו גם על קאנסטאנטינאפאל, אשר קרבו אליה רוכבי החלוצ הרוסים כארבעים כבדות ארץ. גם על ים השחור והאֶרֶכִּיפֶּלֶאג רמה יד הרוסים, ומבצרי מדינת רומעליא נכבשו לפנייהם (אינדא, עינאם—), וירא הסולטאן כי באו מים עד נפש וכי הפקיד השני אשר שלח לערוערם גם הוא הלך שבי לפני צר וחילו הגדול הבה מבות גדולות זנאמנות, ויִבְהֵל וירך לבבו הערל ויבקש שלום, ויִנָּתֵן לו בעיר אדריאנאפאל. על פי השלום הזה קמה לרוס'יא לצמיתות שפת ים השחור לפאת מזרחה (עם המבצרים: אנאפא, פאָטי, אחאלקאלאקי ואחאלציק), כי במשול רוס'יא עליה ובהציבה את חילה במבצריה, יכלה לסוכך על נחלותיה מעבר לקאווקאז, ותשקוט לבטח מפני טורצ'יא מן העבר הזה; לאניות רוס'יא נתנה התפשה לרדת בנהר דונאי, ים השחור והדארדאנעללים, באין מפריע ומכלים דבר; ומלבד זאת שלמה כסף ענושים, בער הנזק אשר הסבה לסוחריו רוס'יא, שנים עשר מיליאן דינרי זהב האללאנדים, ונטלה עליה להרוס את המבצרים אשר לה על חפי הדונאי בקצה גבולה.

§ 5 מצב ממלכת יון ושאר מדינות הנוצרים תחת יד טורצ'יא. על פי שלום אדריאנאפאל הזה חִיְבָה טורצ'יא גם כן להכיר את ארץ יון לממלכה חפשית (независимое). אחרי כן נועצו מלכי אירופא (1830) ושמו גבולות לארץ ההיא, אשר הכילה בקרבה את מאָרעא, גרעציא התיכונה עד נהר אספראפאטאס, ואיים אחרים הקרובים אל אדמת יון. בממלכה החדשה ההיא הוסיפה הממשלה הרעפובליקאנית לנהל את העם, ובראשה עמד הגראף קאפאָדיסטריא בתר פרעזירענט. אפס כאשר החלו מפלגות העם לריב ולהתקיטט אשה ברעותה ולהלחם גם באכזריות חמה, וקאפאָדיסטריא אבד ברעש המלחמה ההיא בענין רע, התעשתו מלכי אירופא והחליטו כי מן הוא והלאה ימלוך בגרעציא מלך על פי חקי הקאנסטיטוציא. למבראשונה בחרו בפרינץ לעאָפאָלד זאקסען־קאבורג (אשר משל

אזיא, במקומות אשר יושבי ההרים נטו אחרי מורציא ויתמכו בה, עשו חילי הרוסים נוראות ונפלאות, הגראף פאסקעוויטש העריוואנסקי, באנשי צבא מעטים אשר שבו זה לא כביר עיפים ויגעים מפרס, נגף פעמים אחדות את צבאות מורציא, אשר עצמו סמנו ברבבותיהם, וילכוד את מבצריהם החזקים (קארס, אחאלקאלאק, אחאלציק, ובצ'אזיר אשר לרגלי הרי אררט), ויתפוש את העיר הגדולה והעשירה ערוזערום, אשר בנאטאליא (כ"ה אלף בתים, מאת אלף יושבים, ומצודה עם מאתים כלי תותח בה), ויקח שבי את נגיד העיר ואחוזת מרעיו, ואת שלשים האלף אנשי החיל הכה בירו החזקה ופיצם, עד כי נסו בשבעה דרכים ויעזבו את כל הכבודה בידי הרוסים מִפִּיהֶם. — גם במורציא האירופית הצליחו הרוסים בגבורת ימינם, נגיד חיל המחנה הרוסית הגדולה היה וויטגענשטיין; ויבוא אתה אל מאָלדאוויא-וואלאכיא ויצילן מהמס ידי המורקים הנחרים בהן. אחרי כן בא ניקאלאי בכבודו ובעצמו אל המחנה, ובדבר הזה נסך רוח גבורה וששון על אנשי החיל, אשר בתבונת כפיהם עשו שָׁכָר (חמשה ווערסט ארכו) לִיוֹן מצולת נהר דונאיי, אשר שטף ועבר את גדותיו בעת ההיא *). בסירת דוגה זאפאראזשית עבר האימפּעראטאָר את הדונאיי, בעת אשר רוח סערה הכתה גלים בנהר הגדול ההוא ותרתית כסיר חשרת מימיו. והנה אף כי הרוסים אשר צלחו את הדונאיי עברו בארץ מלחה ושממה ורבים מהם מתו מחרבוני קיץ ומדבר ישוד צהרים, בכל זאת לכדו בסערות מלחמה מבצרי מורציא הקטנים עם הגדולים (בראהילאָוו, ווארנא—) וַיִּדְכְּאוּ את אויביהם מפניהם משערי עריהם.

אפס גם אחרי אשר הצליחו צבאות רוסיא בשנת 1828 להגדיל לעשות באירופא ובאזיא ובים וביבשה: תפשו שתי הארצות מאָלדאוויא-וואלאכיא, מרבית מדינת באַלגאריא וחלק גדול מאנאטאליא; לכדו ארבע עשרה מבצרים, לקחו שבי שלשים אלף איש ותשעה פחות (פאשים), ארבע מאות דגלים ואלף ומאתים כלי מלחמה—גם אחרי כל אלה הקשה הסולטאן את ערפו והתמהמה מלבקש שלום מאת קיסר רוסיא, ויתעתר לחדש שנית את המלחמה. כי דבר נפל בארץ פרס וחזק את ידיו ויתן תקוה בלבו כי השאך יחיש להושיעו ממבוכתו וממצוקתו. וזה הדבר: מקץ יאנואר שנת 1829 התנפלו החשכים בטעגעראן, בירת פרס, על בית מִלֵּאכּוֹת רוסיא, ותהרוג את הציר הרוסי הסופר הנודע לתהלה גריבאָיעדאָוו ועם מרבית אהוזת מרעיו אשר היו אתו (יען כי האגענט האַרְמֵיאני אשר היה במלאכות רוסיא הכלימס), והשאך גם הוא שלח את חילו להציב להם יד על נחל אראקס לא הרחק מרוסיא; אז מהר הסולטאן לקחת דברים עם מלך פרס, אכן אך לשוא שָׁקָד; פאסקעוויטש השכיל להוכיח ליורש העצר עבאס-מירזא, כי רָצַח מלאכי רוסיא תמיט הַיָּהּ ושבר על פרס, ותמגר לארץ את בית אביו,

(*) בעת אשר הכינו הרוסים בעמל כפיהם את שכר מי-המדמנה, הקימו המורקים סוללות וישימו בהם כלי תותח לירות על העושים במלאכה להשביתה, אפס מקרה אחד הועיל אז להרוסים ויחזק ידיהם לטובה, כי קאזאקי זאפאראזשיע אשר מימים קדמונים ישבו על אשד נהר דונאיי, נשארו דבקים באמונת אבותיהם, היא הדת הפראואסלאווית, ויהי בשמעם כי פני הקיסר הולכים במחנה רוסיא, באו להראות פניו, ויקבלם ניקאלאי בפנים צוהלים ויהי להם מושך חסד, על כן התאוו תאוה לשוב אל חיק רוסיא ארץ מכורותם ומולדתם, ויקומו כל בני עדתם והאטאמאן בראשם ויזנחו את מורציא ויעברו אל רוסיא אשר מעבר השמאל לנהר דונאיי.

יוסיף לשפוך כמים דמי היונים ולא יוסיף לָכּוֹס את גרעציא האמללה כמו חֲמֹר וכיוצא ירמס טיט; ולבעבור יוליכו את אימתם ופחדם על טורציא שלחו בעלי הברית את חילם באניות מלחמה אל הארכי־עלאג. אפס הסולטאן העריך האמים אוננו משמוע לקול מלכי אירופא, ויאמר כי אין לשליטים זרים המשפט להתערב בריבו את עבריו. ויחר אף בעלי־הברית עד מאד, ויכרתו אמנה בלאַנְדָאן („Лондонскій трактатъ“), והחליטו לאנוס את טורציא ביד חזקה ובכלי נשק לשום קץ ותכלה למלחמתה עם היונים. ויבואו אדמיראלי מלכי הברית אל חוף גאווארינא (*). עם חילם בָּיָם. אֶבְרָהִים בן פחת מצרים אשר בא להכניע את היונים, הִבְטִיחַ הבטיח כי יעשה שלום עם הנענים והנגשים האלה, אך חלל מוצא שפתיו, ויוסף להרוג להשמיד ולאַבֵּד מבלי חֶשֶׁךְ, הכריע לטבח יונק עם איש שיבה זכר ונקבה, שרף באש לוחט ערים וכפרים, עצי זית עקר משרש ונאות דגן ותירוש עָשָׂם לשממה. על כן השתער צי־האדיר אשר לשלשת מלכי הברית על צי האדיר אשר לטורציא ולמצרים יחד, ויכו על יד גאווארינא מכה רבה את חיל טורציא, ובמשך ארבע שעות עשו כלה באניותיה הרבות מאניותיהם במספר גדול מאד 1825. אחרי כן יצאו הצרפתים מן אניותיהם אל אדמת מאַרְעָא לתמוך בידי היונים ולהיות להם לישועה. במגפת גאווארינא הכתה טורציא מכה נחלה ואנושה, ובכל זאת לא הסירה ידה הקשה מן היונים. השולטאן כָּעֵם פנים, התמרמר והתגעש, ומלאכי מלכי הברית לא יכלו להרגיע את רוחו הזועף ונאלצו לעזוב את קאָנסטאַנטינאָפּאָל. אחרי כן הוציא מלפניו דָּבָר שְׁלִטוֹן להמושלמים כלם להחליץ חושים לגונן על אמונתם ועל ארצם. בפתשגן הִפְתָּב הזה שפך מררתו על ממשלת רוסיא בדברי עתק, גאווה ובוז, ויאמר כי רק בְּשָׁלָה היו כל הרעות הבאות על טורציא, והיא הִסְפָּה את הטראקטאט הלאַנְדָאני, על כן ישמור איבת־עולם לִבְשָׁלָה הזאת. ארבעה חדשים החשה ניקאָלאי והתאפק מלענות דבר על כל גרופי טורציא. אולם כאשר הזירה להרע לרוסיא בכח ידיה, בהסגירה את מַעְבֵּר באַספָאָר לפני הסוחרים הרוסים וּתְשִׁיבַת את סִתְרָם וקנינם, גם בשלוח הסולטאן להגיד למלך פרס כי יעמוד לימינו בחיל גדול לבעבור הפריעו את שלומנו עם רוסיא, לא יכול עוד ניקאָלאי להתאפק, ויקרא על טורציא מלחמה אשר החלה באביב בשנת 1828.

§ 4 מלחמת טורציא ושלום אדריאנאפאל. במכתב הגלוי אשר הוציא ניקאָלאי על אדות מלחמתו עם טורציא, אמר מפְּךְש כי לא ירחיב את גבולות ארצו במדינות טורציא, גם אין חפצו לגרוע מנחלותיה, כי אם לאכוף עליה למלאות את כל דברי התנאים והברית אשר נדברו והותנו באקקערמאן ובלאַנְדָאן (**). על כן עמדו אדירי אירופא מנגד, ויתנו לרוסיא לכלות את חמתה בטורציא. ותמוש המלחמה בעת אחת בטורציא האירופית והאזיאטית גם יחד. על אדמת

(*) עיר מבצר עם בית נשק על קצוי ארץ מארעא לפאת דרומה-מזרחה במחוז-מעססיניא.
(**) הקאנווענציא באקקערמאן נכתבה ונחתמה בכ"ה סענטיאבר שנת 1826 והתן ענינה לקיים את תנאי שלום בוקארעסט, ועוד איזה תנאים אחרים בדבר המסחר ונחלות רוסיא מעבר לקאוקאז.

פגרי אנשים, סוסים, גמלים, עיפים ועגלי כלי תותח וכל משא כבדה וכבודה. פאסקעוויטש הרגיע את רוח יושבי נחלות רוסיא ויטהר אותן מכל אויב ומשחית. על כן נשא משאת מאת פני האימפעראטאר תרב משפחה אבני שהם יקרות, ועליה כתוב „בגלל מגפת הפרסים על יד יעליסאוועטפאל“ . גם הוקם על לנגיר צבאות קאווקאז תחת יערמאלאוו. ופאסקעוויטש לא מלא שפקו בנצחוננו זה, כי אם חשב עוד מחשבות להרוך עד עפר את זרוע גבורת הפרסים, למען יקומו בפניהם וינחמו על הרעה אשר אמרו לעשות לרוסיא; וילך וישם מצור על מבצר עבאס-אבאר וילכדו, אחרי כן תפש את מבצר סארדאר-אבאר; ובראשון לירח אקטאבר שנת 1827 לכד בחרב שלופה ובמלחמת תנופה את המבצר הגדול והנורא עריוואן, צור מעוז לארץ פרס ומשגב לאזיא כלה. נאחישעוואן פתחה לו שעריה, ודגלי רוסיא התנוססו בקרבת הרי אדרט. ערי פרס התרפסו לפני פאסקעוויטש אשה אחרי רעותה, ופקירי צכאזי (קראסאווסקי—) עשו גבורות גדולות, עד כי השתוממו ויתמהו הפרסים למראה עיניהם ולמשמע אזניהם. חיש קל באו צבאות רוסיא אל טאורים, היא עיר-המלוכה השנית בארץ פרס ומקום משכן יורש-העצר עבאס-מירזא, ובל ממלכת פרס התחללה. בכל זאת הקשה השאך את ערפו ולא אבה להעתר ולהרצות אל דברי הברית אשר כרת עבאס בנו עם פאסקעוויטש. אז הוסיפו הרוסים לחשוף את זרוע עזם, וילכו הלך וכבוש ערים וכפרים וידם נופפו גם על טענער אן הבירה, עד כי רגז ופחד השאך ממקומו, וינס לבקש שלום, וימלא ניקאלאי את שאלתו ובקשתו. על פי דברי השלום והברית אשר כרת בטורקמנשטי קמו לרוסיא שתי מדינות לאחוזת עולם (хандства): העריוואנית והנאחישעוואנית, אשר תשתרענה בין ממלכת פרס ובין מדינות רוסיא מעבר להרי קאווקאז; מלבד זאת עשה השאך הנחות רבות לסוחריו רוסיא הבאים לסחור את פרס, וישלם כסף ענושים עשרים מיליאן רובל כסף. פאסקעוויטש נקב בשם-הכבוד „גראף עריוואנסקי“ ומיליאן אחד רובל כסף נתן לו למנחה מכסף הענושים, גם שאר פקירי החיל נחלו כבוד והוד מלא חפנים.

§ 3 עזרה ועז להיונים ומלחמת נאוואריין. בימי עלות ניקאלאי על כסאו, לא חדלו עוד היונים מלהלחם את טורציא כדבים שכולים וכאריות משחיתים, וטורציא גם היא לא השיבה ידה מפלע את נאות ארץ יון, ובחרב מלאה דם טרפה ולא חמלה ותפל חללי בני יון עד למכביר, ובאש נוקמת שלחה את ערי מושבותיהם, ויגדל שבר בת גרעציא עד לאין מרפא; אך היונים כלם גמרו אמר לזוב מדקרים על שדה קטל מלשוב לעבודתם הראשונה. וירא ניקאלאי בפני בני דתו העשוקים והרצוצים, ויתעורר להחיש להם עזרה ועז, לא בדבר שפתים לבד כי אם גם בפעל כפים ובגבורת מלחמה. אז פחדה אנגליא פן בהושיע יד קיסר רוסיא לבדה להיונים, ירכוש לו בצדק את המשפט להשמיד קולו לברו בעניני ארץ יון ולפעול בקרבה רק ככל העולה על רוחו, על כן החליטה לבלתי עמוד מרחוק ולריב גם היא את ריב היונים. אחרי כן נלחמה גם צרפת לרוסיא ולאנגליא, ושלשתן דרוש דרשו מאת הסולטאן מחמד להשיב חרבו הזוללה אל נדנה, לבל

ראשית המלחמות הנכבדות אשר נלחם ניקאלי מעבר לגבולות רוסיא, היתה מלחמת פרס (1826—1828). כבר ראינו כי בימי אלכסנדר, אחרי מלחמת עשר שנים בעד גרוזיא, רחבו ונסבו גבולות רוסיא מעבר השני להררי קאווקאז, וכנפי נשר רוסיא היו פרושות על גרוזיא, מינרעליא, אבכאזיא, איסערעטיא, וכאלה; ואף כי בשלום גיוליסמאן (1813) הִקִּים השאך הפרסי את כל הארצות הנכבשות האלה לרוסיא לנחלה, בכל זאת חמס עליה מזמות רעות, התיצב כצר כאויב לה, ועמו הפרסים לא חדלו מעשק ידיהם, כמשפטם מאז לעשוק ולרעוץ את הרוסים; בעצם העת ההיא היו גם שוכני מרום הרי קאווקאז לשטן ולפגע רע לרוסיא בגבולות ארצותיה שמה. ויהי כאשר נתעה השאך להאמין בשקר כי אחרי מות אלכסנדר קמו שערוריות גדולות ברוסיא, התברך בלבבו כי נשבר שבט מכהו, וישכח את כל הגבורות אשר עשו גבורי רוסיא ביום קרב, וגם בעלות ניקאלי על הכסא, נועז והודיע מפֶּנֶשׁ, כי כל הארצות אשר מעבר לקאווקאז לו הִנֵּה, ולרוסיא אין כל חלק ונחלה בהן; כי בטח ברב חילו, אשר למדו תכסיסי המלחמה מן אֶפִּיצֵרִים אירופים, ובבנו יורש העצר עבאס-מירזא, איש מלא רוח כביר ורב אונים ומִתְנַתֵּן על ברכי אומנת צרפתית, אשר על כן היה אירופי בכל דרכיו ומשכיל בכל מעשיו. ארץ פרס התקוממה כלה, ותרעש ותנעש עד מאד: הכהנים בבתי-המסגד העירו ועוררו את העם לחגור כלי קרב ולהלחם ברוסיא מלחמת דתם וארצם גם יחד. ולבעבור הָבִיא על רוסיא שואת-פתאום, תפשה ממשלת פרס את הנשיא מענשיקאוו ציר רוסיא, ומבלי הודיע לאימפֶּרֶאטֶר כי נכונה היא להלחם בו, יצא עבאס-מירזא בראש מחנה שמונים אלף איש, ויתנפל על נחלות רוסיא, ויַעַר רוח מַרְדּוֹת ופרצים בכל המדינות אשר מעבר לקאווקאז. שר הצבאות הצעיר הזה ידע מאד כי חיל רוסיא אשר על גבול קאווקאז מעטים ונפוצים כה וכה, על כן רָם לבבו ויתאמר להַיָּפוֹת אל השאך נארהיר כובש ממלכת הודו, ותִקְוָתוֹ החזקה עֲנָה עֵינוֹ, עד כי שאל בגבה אֶפּוֹ את שריו—האם רחוקה עוד הדרך למֶאֱסָקוּוּא? אפס כמעט החל מלחמה עם חיל רוסיא המעט, הִרְאָה לדעת כי כל מחשבותיו וחזיונותיו, למהר לתפוש ולכבוש, להרוס ולנתוץ, המה מהבל יחד, וכחלום מהקיץ נדרו ואינם. שמונה וארבעים יום שָׁם מצור על חומות מבצר עִזְשָׁא, אשר היו בתוכו רק גרוד מזער מן הרוסים עם ארבעה כלי תותח ישנים ונשחתים, ולא עצר כח לכבשו; וכשמעו כי נגף החלוץ לפני חיל רוסיא, נלחץ גם לעזבו ולהתרחק ממנו בבשת פנים. עד מהרה שלח יערמאָלָאוו (נגיד צבא קאווקאז בעת ההיא) את פֶּאֶסְקֶוֹוִיטש הגבור הנערץ, ועמו כשלשה עשר אלף איש, ויערוך מלחמה את עבאס-מירזא ועמו ששים אלף אנשי חיל, אשר פשטו כחצי גרן עגולה על מרומי שדה המערכה על יד יעליסאוועטפֶּאָל. עבאס התפאר כי בהמון חילו יִבְלֶע את הרוסים ויִבְלָעם, אך תפארתו ותקותו כלו חיש כעשן מארבה. כי השכיל פאסקעוויטש לבקוע אל טבור אנשי חילו ולהכותם מכות חדרי בשן, עד כי רגזו ויתפלצו ויפנו ערף; ובנוסם מנוסת מות מלאו את כל הדרך

וַיֹּאמֶר נִיקָאָלַאי אִם כֹּה אֶפּוֹא עֲלֵיכֶם אֶפְקֹד אֶת עֵזְרָא צְבָאוֹתֵיכֶם בְּפִשְׁעֵם בִּי . וַיֵּצֵא חֵישׁ קָל מִן הַהֵיכָל וַיִּרְכַּב עַל סוּסוֹ לִלְכֹת לִבְצוֹר רוּחַ הַמּוֹרְדִים ; וּבְצֵאתוֹ אָמַר בַּמְנוּחַת לֵב לִבְנֵי בֵיתוֹ : הַנְּנִי הוֹלֵךְ לָמוֹת בְּרָחוֹב הָעִיר , אוֹ לָשׁוּב הַלּוֹם בְּתוֹר אֵימִפֶּעֶרֶאטָאֵר ! *) . בֵּין כֹּה וְכֹה נִהְרּוּ גִדּוּדֵי אַנְשֵׁי הַחֵיל הַמוֹנִים הַמוֹנִים אֶל מִצְבַּת־פֶּעֶטֶר וְהַסֵּעַר הַלֵּךְ הַלּוֹךְ וְגִדּוּל . אַפִּס בְּנֵי הַחֵיל אֲשֶׁר נִשְׁאָרוּ אִמּוֹנִים לַמֶּלֶךְ הַחֹדֶשׁ וַיִּכְתְּרוּהוּ מִסְבִּיב לִשְׁמָרוֹ מְכַל אִסּוֹן וּפָגַע רָע , רַבּוֹ עֲשֵׂרֶת מוֹנִים עַל הַפּוֹשְׁעִים בּוֹ . מַלְבָּד זֹאת הִנֵּה לֹא הָיָה לְהַקְוִישִׁים אִישׁ אֶחָד נִלְבָּב וְאִמִּיץ כֹּחַ אֲשֶׁר יֵצֵא וַיִּבּוֹא לַפְּנִיָּהם לְנַחֲוֹתָם אֶל מַחֲזוֹ חֲפָצִים בִּיד רַמָּה **) . נִיקָאָלַאי אָמַר בְּרֵאשׁוֹנָה לְהוֹכִיחַ אֶת הַקּוֹשְׁרִים בְּדַבְּרֵי חֵן וְשִׁכְלָא טוֹב , לָשׁוּב מִדְּרָכָם הַרְשָׁעָה וּלְהִשָּׁקֵט מוֹעֶפֶם , עַל כֵּן שָׁלַח אֲלֵיהֶם אֶת הַגֵּעֲנֵעֶרֶא־לִגּוֹבֶעֶרֶנְאטָאֵר הַפֶּעֶטֶר־בּוֹרְגִי , אֶת סִילְאַרְדְּאַוּוִיטִשׁ , לִקְחַת אֶתָּם דְּבָרִים . אֶךְ הַקּוֹשְׁרִים לֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ לְקוֹל דְּבָרָיו וַיּוֹרּוּ בּוֹ כְּדוֹר־מוֹת וַיִּפְּלּוּ לָאָרֶץ כְּבָרָז ***) ; גַּם הַמִּיטְרָא־פֶּאָלִיט (סֶעֶרֶאפִּים) הַשְׁחִית לְרִיק אֶת תּוֹכָתוֹ וּמוֹסָרוֹ הַטּוֹב בְּאֻזְנֵי הַמַּמָּרִים הַסּוֹאֲנִים בְּרַעַשׁ . אוֹ אִזְ צוּה נִיקָאָלַאי לִבְל יוֹסִיפוּ שְׁאָר אַנְשֵׁי חֵיל לַחוֹם עַל הַפְּרִיצִים , וַיִּמְשִׁירוּ עַל רֵאשֵׁיהֶם כְּדוֹר־יִבְלֵעַ מְכַלִּי הַתּוֹתָח . וַיְהִי כֹאֲשֶׁר הִרְעִימוּ כָּלִי מִפֶּן הָאֱלֹהִים פֶּעַמִּים וּשְׁלֹשׁ , חִרְדּוּ הַקּוֹשְׁרִים חִרְדַּת מוֹת , וַיִּתְּפִרְדּוּ כָּל פּוֹעֲלֵי אֹן וַיִּפּוּצוּ אֶל כָּל עֵבֶר ; וּנְכַבְּדֵיהֶם (מְרֻבַּע־צִקְאִי—) מִהָרּוֹ הַתְּרַפְּסוֹ , וַיִּתְּנָפְלוּ לְרִגְלֵי הָאֵימִפֶּעֶרֶאטָאֵר לְבִקֵּשׁ חֲמֵלָה וְחֶסֶד . אַחֲרֵי כֵן קָרָא נִיקָאָלַאי עֲצֵרֶת שְׂרִים גְּדוֹלִים וַיּוֹשִׁיבֵם כְּסֹאֹת לְמִשְׁפַּט לִדִּין אֶת הַזּוֹרִים הַמּוֹרְדִים וּלְהַבִּיאֵם בַּפְּלִילִים . הַשּׁוֹפְטִים הָאֵלֶּה הִתְחַקּוּ עַל שְׂרֵשֵׁי רִגְלֵי הַקֶּשֶׁר , וַיִּבּוֹאוּ עַד חֶקֶר רֵאשִׁיתוֹ וְתַכְלִיתוֹ , לֹא נִעְדַּר דְּבַר . חֲמִשָּׁה מֵרֵאשֵׁי הַקּוֹשְׁרִים הוּצִיאוּ לְהוֹרֵג , הַנִּשְׁאָרִים נִשְׁאוּ כַּדִּי עֹנָם וְשָׁלְחוּ בִיד פִּשְׁעֵם סִיבִירָה ; וְאֵת אַנְשֵׁי הַחֵיל אֲשֶׁר הִיתָה יָדָם בְּקוֹשְׁרִים , הוֹבִילוּ אֶל הָרִירִי קְאוּוֹקְאֹז לְרִצּוֹת שְׂמָה אֶת עוֹנָם וּלְכַפֵּר אֶת אֲשַׁמָּתָם עַל יַד מַלְחָמוֹתֵיהֶם עִם יוֹשְׁבֵי־הָהָרִים עֲזִי הַנֶּפֶשׁ — וְהַמַּמְלָכָה נִכְוֶנָה בִיד נִיקָאָלַאי .

§ 2 מִלְחַמַת פֶּרֶם וְשִׁלּוֹם מוֹרְקִמֶעֶנְטִישִׁי . נִיקָאָלַאי הָיָה קִיסַר אֲדִיר , עֲזוּז וְגִבּוֹר מִלְחָמָה מִנְעוּרָיו , וּבְעֵלּוֹתוֹ עַל הַכֶּסֶף הִיתָה רוֹסִיָּא רֵאשׁוֹנָה בַּכַּחַה וּבַגְּבוּרָתָהּ בֵּין מַמְלָכוֹת יִפְּשֶׁת־אִירּוֹפָא , וְתָהִי לְאֵל יָדוֹ לְהִיּוֹת גַּם הוּא הַשּׁוֹפֵט בַּעֲנִינֵי אִירּוֹפָא וּבַגּוֹרֵל עֵתוֹתֶיהָ כְּאַלְכֶסֶנְדֶּר אַחִיו ; אַפִּס בִּימֵים הָהֵם כִּבְר הַבִּיטּוֹ שְׁלִישִׁי הַמַּמְלָכוֹת בַּעֲיֵן קִנְאָה וְחֶשֶׁד עַל הַלִּיכּוֹת הַפֶּאָלִיטִיקָא הַרוֹסִית , וּבִיתֵר שָׂאת לְטִשָּׁה אֲנִגְלִיָּא גְּבֵרַת הַיָּם וְשִׁלְמִת אֲזִיָּא אֶת עֵינֶיהָ עַל רוֹסִיָּא , בְּרֵאשִׁיתָהּ מִרְחוֹק כִּי הַמַּמְלָכָה

(*) מִלֵּאכִי מַלְכֵי הַנֶּכֶר חֲפָצוּ לָלוֹתוֹ וּלְצֵאת אֶתוֹ נֶגֶד הַקּוֹשְׁרִים , וַיַּעַשׂ בָּהֶם נִיקָאָלַאי וַיֹּאמֶר : אֶךְ רִיב מִשְׁפָּחָה הוּא וְאִין לְאִירּוֹפָא כָּל חֶלֶק בּוֹ .

(**) הַמַּתְפַּרְצִים חֲשָׁבוּ לְהַשְׁקוֹת אֶת הַהֶמּוֹן יִין , וּבַחֲזִיתָם סְבּוּאִים וּשְׂכּוּרִים יוֹלִיכּוֹם אֶל הַיֵּכָל הַחֶרֶף וַיִּסִּיתוּם לְהִרְעוֹת וּלְהַשְׁחִית , אֶךְ נִכְזְבָה תּוֹחֲלָתָם , כִּי שׁוֹטְרֵי הַפֶּאָלִיטִיקָא הַקְּדִימוּ לְהִרִיק בְּיוֹם הַהוּא אֶת הַיִּין מִבְּתֵי הַמִּרְזָח וּלְשַׁכּוֹת אֶרֶצָה ; כֵּן הִתְבַּלְעָה גַּם עֲצָתָם לְהַרְגוֹ בַּעֲת הַמְּבֻכָה אֶת הַנִּשְׂיָא הַגִּדּוּל מִיִּכְאֵל פֶּאֻלְאוּוִיטִשׁ , כִּי שְׁלֹשָׁה מֵאִשְׁרָאזִים הָכּוּ אֶת קִנְיָה הַרּוּבָה מִיְּדֵי הַרּוּצָח (קוֹכְעֶלְבֶּקְקֶעֶר) , כֹּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וּלְרִצּוֹחַ .

(***) בַּמּוֹת הַשֶּׁר הַיָּשָׁר הַזֶּה אֲבָד לִיתְּהוּדִים מְלִיץ וְאוֹהֵב נֶאֱמָן , כִּי הוּא הִתְחַלֵּךְ אֶתָּם חֲמִיד בְּמִישׁוֹר וּבְצִדְקָה , וַיְהִי מִגֵּן בַּעֲרָם .

בימי חיי אלכסנדר נועד להיות יורש העצר אחריו. רבים מן השרים הקרובים למלוכה ידעו את הדבר הזה, אשר נכתב ונחתם בכתובים; אמנם יען כי אלכסנדר גוע וימת הרהק מעיר המלוכה, וקאנסטאנטין ישב לו אז בווארשא, ופתשגן הכתב אשר בו יאמר כי עזב קאנסטאנטין את המלוכה לניקאלאי, לא יצא עוד לאור עולם, ויהי צפון וכמוס גם מעיני ניקאלאי — על כן היה העם נבוך, מחריש ומשתאה לדעת מי אפוא ימלוך בארץ, בשגם כי נשמע בתוך העדה דבר הקשר אשר נמצא בקרב מחנה אנשי החיל על הממשלה. גם שרי בית סוד המלוכה היו נדונים ויריבו בחזקה למי יאות משפט המלוכה, ויועץ החקים והמשפטים (לזבאנאוו-רעסטרסטרקט) תהיה דעו כי אלכסנדר לא יכול להוריש כסאו לניקאלאי, כי המתים אינם יודעים מאומה, ולקאנסטאנטין לברו המשפט והצדקה להתעמר בעטרת המלוכה. אז קם ניקאלאי וישבע שבועת אמונים לקאנסטאנטין, וכן עשו כל השרים והעם בפעטרבורג ובכל ארץ רוסיא. אפס קאנסטאנטין לא שנה את טעמו ולא המיר עצתו, כי היתה כלה ונחרצה מאתו להקטיל את המלוכה לניקאלאי, ויגער בשריו אשר החלו לכבדו בשם אימפערטור, וינקים שנית את עזיבת משפט המלוכה. ובכן הודיעו במכתב-גלוי, בארבעה עשר לחדש דעקאבר כי מלך ניקאלאי בארץ. — ביום הראשון למלכו, ביום אשר נשבעו אליו הגווארדיא, הראה ניקאלאי את אטף רוחו וגדל כחו; כי חשף את זרועו להשבית את שאון הקשר אשר התחולל לעיני כל הקהל בפעטרבורג, קרית המלוכה.

כי בבוא השמועה עד ראשי החברות המסתרות אשר בפעטרבורג אל הלקח אנשי בריתם (פעסטעל ומרעיו) בדרום רוסיא, קראו פה אחד: "עתה נשבר התער, תרבונו נגלתה לעין השמש, לא נוכל הפעם להוסיף להסתתר; הבה נצא להחיש את מעשינו ולמהר להוציא מזמותינו לפעלת אדם!". חורשי רעה אלה ידעו מאד כי ישנם רבים המתלוננים על דבר אשר נהפכה הממשלה לניקאלאי, ויחשבו בלבבם כי עתה מצאו המועד הנכון להפיק זממם. הם הפיצו שמועת שקר בין אנשי החיל הנתונים תחת ידם, כי לא עלה על לב קאנסטאנטין לזנוח את משפטו על הכסא, וניקאלאי גזל וחמס את שרביט הממשלה בחזק יד. ויהי בארבעה עשר יום לירח דעקאבר, כאשר צוו העם להשבע שבועה חדשה לניקאלאי הקיסר החדש, פרצו הקושרים וגדודיהם אתם בפרץ מים זירונים אל רחוב הסענאט, וייתצבו מסביב למצבת-הזכרון אשר לפעטר הגדול, ויקראו קול רם, "יחי קאנסטאנטין!", ויש מאנשי החיל אשר הרימו בכח קולם ויצוחו: "הידד קאנסטיטוציא!", באשר הגידו להם הקושרים כי כן נקראה בשם, אשת קאנסטאנטין.

וניקאלאי אור כגבר חלציו, ויאסוף את כל הגענעראלים ממרבית החיל השלמים אתו והשקטים על שמריהם, אל היכלו, וישאל את פיהם לאמר: "הגידו נא לי אם תכירוני אתם למלך על רוסיא? ויענו כלם: מלכנו אתה וצור מושיענו!

יקראוהו "פאוועל הראשון", ויען פאוועל: יען כי לא היה עוד במלכי רוסיא מלך בשם זה עד היום, אם כה אפוא, קרא הילד: הלא גם אנכי אקרא "ניקאלאי הראשון"!

סטענציא*) ליהודים במחוזי המערב (כ"ז מארט), ונתן רשיון לבשל יין-שרף בנפות רוסיא הגדולה עד זמן קצוב: עד אשר ילמדו אמני רוסיא את ידיהם למלאכה הזאת (ו' יולי). בשנת 1820 נאסר ליהודים לקחת להם משרתים ומשרתות מן הנוצרים (כ"ב אפריל), והמתנצרים מן היהודים נפטרו ממם כפול (חק ג' אויגוסט). בשנת 1821 על פי הצעת הגענעראל-גובערנאטאָר כי היהודים אשר נאחזו במושבות הממשלה והקאזאקים תפשו בידיהם את כל ממכר היין, והנם נותנים על סבלות ועבודת קשה על אכרי הממשלה ועל הקאזאקים, יצא חק להשאיר לכל בית מכירת יין רק משפחה אחת מן היהודים, ובכלות זמן החכירה (откупной срок) יעתיקו כלם את אהלם מן המושבות אל הערים (כ"ט נאיאבר); אחרי כן צותה הממשלה לעשות כן גם במחוז פאָלטאווא (חק י"ג מאי), ובשנת 1825 גם במחוז וויטעבסק ומאָהילעוו (חק י"א אפריל), וליהודים החוכרים הותר לקחת להם נוצרים לשרת בבתי החכירה (חק ל' יוני). בשנת 1824 חדלו מלשלוח להרי המחצב, את היהודים אשר לא השיגה ידם לשלם מס כפול (חק י"א פעווראל), ונאסר ליהודים למכור סחורות בבתיהם, או לשאת בידיהם מבית לבית ומחוץ לחוץ, והעובר על החק יחרימו את הסחורה הנמצאת לאוצר המדינה, כמשפט הסחורות המובאות חרש מחוץ לארץ (חק י"ד נאיאבר). בשנת 1825 נאסר על היהודים לשבת בתוך חמשים ווערסט לגבולות הארץ (ל' יוני) ולהאחזו במקומות אשר יש שם כחש היהודים (жид. ересь) (חק כ"ה יולי). — בימי אלכסנדר נאחזו היהודים על פי משפטים צדיקים וחזקים בחבל רוסיא החרשה; שמה יצאו הרבה יהודים ממדינות רוסיא השונות, ובעזרת הממשלה אשר העניקה להם 145,680 רובל כסף, יסדו משנת 1807 עד שנת 1824 שלשים קאָלאָניות, ומספר יושביהן היה בשנת 1810—3640 נפש וזכר ונקבה בשש מאות משפחות.

(Вѣстникъ Географ. Общ. 1859, N. 10)

פרק עד ימי מלכות ניקאלאי הראשון פאולאוויטש (1825—1855).

§ 1 עלותו על הכסא והשביחו את שאון המורדים בו. אלכסנדר הראשון מת ערירי, ומשפט המלוכה היה לקאנסטאנטין פאולאוויטש אחיו, אשר היה נציב ממלכת פולין בעת ההיא. קאנסטאנטין אהב את הממלכה אשר הפקד עליה בכל נפשו ומארו, למד את לשונו דבר פולאנית ויקח לו אשה מבנות הארץ ההיא (**); ומאהבתו שאהב את מדינת ממשלתו ואת אשת חיקו, וגם מדעתו כי מורעו לא יוכל עוד איש לעלות על כסא רוסיא (***) גער כפיו מתמוך בשבט אימפעראטאָר, וישבע נחת בפקודתו וברעיתו. ובכן נסב משפט המלוכה לניקאלאי, אשר משחר מל ילדותו נוססה בו רוח גבורה ועז מלך (****), ועוד

(*) שלא יתוספו עוד חדשים.

(**) הלא היא ממשפחת גרודזינסקי, אשר נודעה אחרי כן בשם הנשיאה לאוויטש.

(***) בשנת 1820 כבר יצא חק כי איש איש מבני אימפעראטאר רוסיא אשר יקח לו אשה

מבנות עם הארץ אשר לא מורע המלוכה, לא יצלחו בניו אחרינו למלוך עוד ברוסיא.

(****) הסופר גרימם יספר כי בהיות ניקאלאי ילד קטן שאל את פאוועל אביו: מדוע זה

בשנת 1809 נתן דבר גלות היהודים מן הכפרים אל הערים בידי בית-ועד (קאמיטאט) מיוחד, אשר נוסד בפעטרבורג תחת יד יועץ-פלא פאפאוו (חק ה' יאנואר). בשנת 1810 נתן רשיום ליהודים לשבת בעיר קיעוו, למרות הזכויות הנתונות לנוצרים אזרחי העיר (חק כ"ב יאנואר), וכל יהודי רוסיא נתנו תחת פקודת שר-הפנים (חק י"ז אויגוסט). המיניסטערסטווא הפנימית פתחה אז בעיר קרעמענטשוג בית מלאכת יריעות בר וצמר, ללמד שמה את היהודים אשר טעני וריש ומבלי דעת כל מלאכה ישאו חרפת רעב ומחסר ותקצר ידם מלכלכל את בני ביתם ומשפחתם (Сбв. почета 1810 N.N. 19-20). בשנת 1811 פקדה הממשלה „לקרוא דרור מלת אנשים לאנשי חיל, כל היהודים אשר באו בברית הנוצרים; אמנם הבנים אשר יולדו להמתנצרים ישאו בעל המס ההוא כשאר הנוצרים (חק ל' אפריל). בשנת 1812 נאסר על היהודים לקנות להם לנחלה כפרים ואכרים מן אדוני השדות במחוזות המערב—כפי משפט הקאנסטיטוציא אשר נתן להפולאנים בשנות 1469 וגם 1795 (חק י"ג דעקאבר). בשנת 1814 קים הזכות והמשפט אשר נתן ליהודים בשנת 1786 להיות כשרים לעדות ולשבועה. בשנת 1815 לקח מן היהודים עובדי האדמה הזכות אשר היה להם לסחור את הארץ על פי תעודת-סוחרים ככל האכרים הנוצרים (חק ט"ו אקטאבר). בשנת 1817 צוו ראשי קהלות לשאת את ראש היהודים ולכתוב בספרי הפקודים את כל הנמצאים בעריהם ובמושבותיהם, ואם יחטאו ויגרעו גם אחד מהם או יזירו לעשות שקר בספרי הפקודים, יענשו קשה (חק י"ט אפריל). בעת ההיא פקדו גם כן כל היהודים להקרא בכנויים למשפחה ומשפחה, כי עד הימים היו משפחות רבות אשר לא נקבו בשם כנוי (фамилия). גם הממשלה התאמצה לטובת היהודים המתנצרים להכין מצבם בממלכה (חק כ"ה אויגוסט). בשנת 1818 העביר את היהודים בכל מדינות רוסיא מתחת יד שר-הפנים אל שרי בית מועצת כנסת הדרת והשכלת העם (חק ה' מאי).

בעצם השנה ההיא (תקע"ח) פקד הקיסר על יד היהודים לבחור שלשה מנכבדיהם (דעפוטירטע) אשר ישבו תמיד בעיר המלוכה פעטרבורג, להביא לפני הממשלה את עניני היהודים, כי התבונן אלכסנדר אשר הממשלה לא תוכל לדעת את מחסורי היהודים. אז נאספו גדולי היהודים והרבנים לעיר ווילנא ויבחרו בשלשת אנשים, אשר לא השכילו להבין עד תכלית את יקרת ערך משלחתם זאת ותועלתה הרבה, כי אם ידעו לדבר רוסית כן ובהינתם קבלנים במחנה הצבא הצליחו להתודע אל שרים גדולים ונכבדים (*). על כן לא נפלא בעינינו אם המלאכים האלה לא עשו תושיה ולא הפיקו רצון הממשלה, ויהי קצף על ישראל. — בשנת 1819 יצא צו על קהלות היהודים לשלם את חובת המסים לפי מספר הנכתבים: בעד הזקנים, החולים והעניים (חק כ"ג פעווראל). גם נאסרה הקרע-

(*) האספה הגדולה היתה בוילנא ביום ב' ער"ח אלול שנת תקע"ח, והנבחרים: ר' זונדעל זאנענבערג מהוראדנא; ר' בינוש בריץ מוויטעבסק, ר' מיכאל אייזענשטאדט ממחוז מאהילעוו, ושלשה ממלאי מקומם (ר' שמואל ק"ב מוילנא, ר' מרדכי ליפלער מוויטעבסק, ר' אליעזר דילליאן ממחוז מינסק). לצרכי הוצאות הנבחרים למסעם פעטרבורגה ושיבתם שמה נזרו לקחת את העמדות של כסף אשר נהגו לעטר את הקיטל (קריה נאמנה).

הכוללים יביאו משפטם, כן בדיני ממונות וכן בדיני נפשות, ואין בידי האצילים אשר היהודים יושבים על אדמתם לשפוט ולדין אותם. — (ב) אסור לנגוע ברכושם ובעמלם ובקניניהם, להפריע אותם מעבודת האלהים, להכשילם או להכלימם בדברים, והעובר על זה יובא במשפט, ישא את עונו, ויענש כפי חקי הארץ. — (ג) רשות ליהודים למנות להם בערי מגוריהם רב וראשי קהל לשלש שנים. בחירת הרב איננה תלויה ברעת האצילים ואדוני העיר אשר היהודים יושבים שמה, ואסור להם לקחת מן היהודים איזה מס ומכס. — (ד) הרב ישים עינו על עניני הדת, לדין ולהורות בכל הנוגע לעניני האמונה, אבל אין הכח בידם לענוש ענש כסף, ומה גם לגירות ולהחרים. (ה) משמרת ראשי הקהל היא — לגבות את המסים להביא את הגבוי לאוצר המדינה; ואסור להם להטיל כל מס חדש על הקהלה מבלי רשיון הממשלה. (ו) רשות נתונה ליהודים לבחור מהם אנשים לבוא לשבת בסוד המאגיסטראט עם ראשי עדת הנוצרים, ועל הנבחרים ללבוש מלבושי עם הארץ, ומשנת 1808 לא יבחר איש למאגיסטראט בלתי אם ידע לקרוא ולכתוב אחת משלש הלשונות האלו: רוסית אשכנזית פולאנית. — (ז) וגם על הרבנים וראשי הקהל אשר יבחרו משנת 1812 לדעת לקרוא ולכתוב אחת מן הלשונות הנזכרות. מלבד זאת חפץ אלכסנדר לתת ליהודים שדות ומושבות בסביבות פעטרבורג ומאסקווא, אם רק יאותו להקדיש ימיהם לעבודת האדמה לשוב להם ולבניהם אחריהם כל הימים.

אפס היהודים לא השכילו אז אל חקי הקיסר הישר הזה ולא הבינו למצוא צהם מעיל. עבודת האדמה היתה בעיניהם לעבודה קשה מאד ולא אבו בה. זה חק על דבר האסור להחזיק בתייין בכפרים ובמושבות, אשר הסכינו בו מאז ואלפי משפחות מצאו בזה מחיתם, היה להם לגזרה רעה, עד כי קראו צום ובכי רב. ותעל צעקתם לפני הקיסר, ויעביר את מועד תחלת האסור והעתקת היהודים מן הכפרים אל הערים עוד לשלש שנים (חק ב' ש' דעקאבר 1807) "מסבות ענינים שונים הנוגעים בדברי צבא החיל"; ועוד תקונים רבים נעשו בדבר החק הזה במשך ימי מלכות אלכסנדר. וגם בדבר בתי הספר מאנו היהודים לעזוב את החדרים, ויחשדו את הממשלה כי תאמר להתענות מדרך אבותיהם ולהטותם מארחות האמונה, אשר לא עלה אז על לבה. רק אחדים מן היהודים באו ללמוד בבית מדרש חכמת הרפואה אשר נפתח לפנייהם בוילנא (ראָזענסאָן, קיסעלעווסקי, וייבערלינג), ולא הוסיפו עוד החפצים ללמוד את החכמה הזאת להרחיק נדוד לפאדובה, כאשר עשו לפני. — ולאות נאמן כי ישרה נפש אלכסנדר בו וחפץ באמת ובתמים להרים קרן ישראל בהשכלת-אמת, הנה יעיר פתגמו: "לו תמצא ידי לגדל מקרב בני ישראל רק איש אחד כמענדעלוואָהן, כי עתה מצאתי די עבר בגלל שקידתי להיטיב להם" (*).

(*) בשנת 1805 כאשר התעוררו גדולי העיר ווילנא לבנות בית בקור חולים חדש, הרים אלכסנדר נדבה שלשת אלפים רובל כסף ליסוד הבנין, ובשנת 1806 פקד לתת מאוצר המדינה 2500 רובל בכל שנה להוצאות הבית הזה.

[קאָנטראַקט]. היהודים אשר יקחו שדות בארסות ויעברו אותם על הוצאותיהם, חפשים הם מכל המסים משך חמש שנים; ואשר אין ידם משגת לקנות או לשכור, תתן להם הממשלה בכל המקומות הנזכרים שדות לעבוד ולהאחו בהם, ובגלל זאת ינתן להם עד כדי שלשים כפרות ארץ בכל אחת מהנפות, והנם חפשים ממס עשר שנים, ויקבלו גם כן בתורת הלואה סך קצוב לצרכי ההתישבות מאוצר הממשלה, כפי אשר יתן אל הקאָלאניסטים הבאים מחוץ לארץ להתגורר ברוסיה; וכל היהודים אשר ימלאו ידם לעבוד את האדמה בכל מקומות מושבותיהם, פטורים מן המס הכפול. — ג) הרשות נתונה ליהודים להחזיק בתי חרשת המעשה (פאבריקות) בכל מקומות אחוזתם, ולזכות גם בכל הזכויות הנתונות לאנשים כאלה בשאר מדינות רוסיה, והממשלה נכונה לתת להם קרקעות לבנות עליהם את הבתים, ובמחוזות השבים מפולין תקצוב הממשלה להפאבריקאנטים בכל מחוז ומחוז סך עשרים רובל כסף, לתת בתורת סלֶוּה לכל החפץ להיות פאבריקאנט, מבלי לבקש מהם אחריות נכסים (залогъ) כי אם ערבות מאיזה יהודים בטוחים (*). גם מחזיקי הפאבריקות לא ישלמו מס כפול, וגם האצילים אשר יכוננו בתי-חרשת להשכירם ליהודים יוכלו לקבל בהלואה מן הסך הקצוב הזה. — ד) הרשות נתונה ליהודים לעסוק בכל מלאכה ומלאכה כאֶנְת נפשם, בלי כל מפריע מאיזה חברה (צעח), ואם לא ימצאו להם בעלי המלאכות מן היהודים מחיתם במקומות מושבותיהם, יקבלו על פי שר-הפנים, עזר ומשען ללכת להאָחו במקומות אשר לא נושבו היטב, למצוא שם מקור נאמן לכלכל נפש ביתם, וגם בעלי המלאכות לא ישלמו מס משנה. — ה) רשות ליהודים לסחור בכל מיני מסחר, ויכולים הם וכל מחזיקי הפאבריקות או בעלי המלאכות והאומנים החפצים לקנות יתרון דעת, או להביא מפרי תבונות כפיהם במלאכה ובחרשת המעשה — ללכת הלוך ונסוע ע"פ תעודת-מסע מן הגובערנאטארים, אל שאר מדינות ממלכת רוסיה ולשתי ערי המלוכה, לשבת בהם זמן קצוב; אך בתנאי מפָּרֶשׁ, כי האורחים האלה עם נשיהם ובניהם ילבשו "בגדי אשכנז" (нѣмецкая одежда), ולא יבדלו מן הנוצרים על ידי איזה לבוש וציון, ואשר יזירו ללבוש בגדי היהודים, לא יוכלו לשבת שמה, כי אם ישלחו בחזקת יד הפאָליציא. — ו) והיה כאשר תהיינה ידי היהודים אמונות בעבודת האדמה, בבתי חרשת ובמסחר, וישקדו להיטיב ולתקן את ענפי החיים האלה, תפקח הממשלה גם היא את עיניה להשוות את היהודים עם שאר עמי הארץ בדבר המסים. — ז) אפס נאסר על היהודים היושבים במחוזי אסטראכאן, קאווקאז, רוסיה-הקטנה ורוסיה-החדשה משנת 1807 (ובשאר המדינות משנת 1808) להחזיק בתי מרוח בכפרים ובמלונות שְׁעַל הדרכים, והעובר יַעֲנֹש קשה בשפטים רעים. — III) ב ד ב ר מ צ ב ב ס ה א ז ר ח י : א) הקה אחת ומשפט אחד ליהודים כאשר לשאר עמי הארץ. לפני בתי-המשפט

(*) בשנת 1808 נתנה הממשלה ליהודים העובדים בבתי מלאכת בכל המדינות השבות מפולין, משען כסף משלש מאות עד שלשת אלפים רובל לכל גליל וגליל (סטאן), בתנאי שימציאו להממשלה מדי שנה בשנה יריעות בד וצמר משלש מאות ארשין עד אלף ומאתים בגלל אנשי הצבא, כפי המקח הקצוב מאת הממשלה (חק לי יוני).

על כן נעזר עתה שנית בקרבו הרעיון אשר חשב עוד בימי נעוריו לנער בפיו מתמוך בשבט המלוכה, ויאמר להכין לו מושבו בירכתי קריתם ולהפגש מעמלו ומעצבון רוחו.

ויהי כאשר חלתה האימפּרַטְרִיצָא (יעליזאוועטא אלעקסעיוונא), ויצו עליה הרופאים לנסוע חוצה לארץ להתרפאות, אך היא ענתה להם כי מלכת רוסיא היא ועליה גם למות ולהקבר בארץ ההיא, אשר על כן בחרו לה את העיר מא-גאנרָאג לשבת בתוכה; ואלכסנדר אמר ללכת לפניו לתור לה מנוחה ולכלכל את חליה (*), היא הלכה הלך ושוב, אך הוא לא נזהר בלכתו הלך ונסוע בין רכסי הררי קרים בלילות, ותתקפחו הקרה וקרחת חזקה; וימאן לקבל את מרקחת הרפואות אשר נתנו לו הרופאים, ויפול למשכב ויגוע וימת בטאגאנרָאג בתשעה עשר לחדש נאָיאָבר שנת 1825. גופתו הובאה פעטרבורגה בכבוד והוד, ותקבר במעלה קברות המלכים בהיכל התפלה אשר במבצר פעטרָאָפּאָוועלסקי בִּיִג לחדש מארט שנת 1826, ביום אשר מלאו חמש ועשרים שנה תמימות למן היום אשר עלה המלך המבָּרָךְ הזה על כסא רוסיא. ויתאבלו כל העם אבל כבוד מאד על מלכם הטוב והמטיב אשר השאיר אחריו שם טוב מבנים ומבנות.

§ 9 על דבר היהודים. בימי מלכות אלכסנדר הוציאה הממשלה חקים צדיקים ויקרי ערך על אדות היהודים. בשנה השנית למלכו החל כבר להראות כי מחשבותיו טובות על היהודים; ובשנה הרביעית היא שנת 1804 קים את החק (מ' דעקאבר) על דבר סדרי קהלות היהודים ורבניהם בערי מושבותיהם: (I) בדבר ההשכלה: (א) נתן רשיום ליהודים לבוא ללמוד בכל בתי מדרשי החכמה ובתי חרשת ומלאכת מחשבת אשר בכל מדינות רוסיא ובערי המלוכה, ככל העמים יושבי הארץ. (ב) תלמידי בתי מדרשי החכמות אשר ישכילו ויצליחו בלמודי חכמת הרפואה, הכירורגיא, הפיזיקא, המאטעמאטיק ושאר החכמות, יש להם כל הזכויות והמשפטים אשר לכל התלמידים משאר העמים. (ג) אם לא יחפצו היהודים לשלוח את בניהם אל בתי הספר והמדרש ולזכות בזכויות הנוצרים, יכוננו להם בתי ספר לבדם על הוצאותיהם, ובגלל זאת יושם עליהם מס מיוחד. (II) בדבר מפלגות היהודים ומצביהם השונים: (א) היהודים כלם נחשבו לאזרחים יושבי-ערים (мѣщане) וחלקו לארבעה מצבים: עובדי אדמה, פֶּאָבריקאנטים ובעלי מלאכות, סוחרים, שאר יושבי הערים. — (ב) לכל בני ארבעת המצבים האלה הכת לקנות, למכור ולשכור באריסות, שדות ונכסים בנפות ליטא, רוסיא-הלבנה, רוסיא-הקטנה, במחוזי קיעוו (מלבר עיר-המדינה), מינסק, וואָלין, פאדאליא, אסטראכאן, קאווקאז, יעקאטערינאָפּאָל, חערסאן וטאווריא; ויכולים לשכור אנשים לעבוד את שדותיהם על פי שטר

(*) אלכסנדר אהב תמיד לנסוע בכל קצוי ארץ ממלכתו לשים עין על חכונות הארץ והעם ולדעת את מחסורם. ועל פי החשבון נסע בימי חייו מאתים אלף פרסאות. בעת אשר מסלולי הברזל לא היו עוד בארץ רוסיא.

בעקבותיו ויבחרו דרך אמונה, וספרי אמונה לרבבות נפוצו בקרב העם; אולם בתוכם נמצאו בהם רבים אשר התחסדו והצטרקו רק למראה עינים, לבעבור יפיקו רצון הקיסר והקרובים אליו (*). והנה לא רק המלחמה הנוראה עם נאפאלעאן ומרדות עמים רבים בארצות אירופא היו נסבה להמיר את תכונת נפש אלכסנדר ולהטות את לבבו להחזיק בקרנות מזבח האמונה וכנסת הדת, כי אם גם המקרים הרעים אשר נקרו ויאתיון בקרב ארצו ועמו לכרות רוחו הנדיבה. בצארסקא-על-פרצה תבערה ותאכל חצי היכל-המלך וחצי הליצעאום, ויכאב עליו לב אלכסנדר עד מאד, ויאמר באנחה: „הנה עד היום הזה הייתי ילד שעשועים להצלחה, ועתה ירא אנכי פן תשליכני מעל פניה“. בהיותו בסוד מלכי הברית בלייבאך באתהו הבשורה הרעה כי התפרצו אנשי גרוד חיל השמעוני (Ceme-новский полкъ), על אשר הרכיבו אלוף לראשם איש אביר לב ורע כפים ושמו שווארץ. ויתקוממו עליו ויושיטו מכתב בקשה להדפו ממצבו, ויש אשר פרצו בביתו ויאמרו לכלות חמתם באיש הזה, אשר התמלט בעור שניו. אראקטשעו בשלחו ספר להגיד לאלכסנדר את הנעשה, הגדיל על מעללי השמעונים עשרת מונים, וישימם לחרשי משחית ולמורדים במלכות, על כן חרר ורגז אלכסנדר בטעונו בארץ נכריה, ויצו להשבית את הגרוד הזה ולחלקו בצבא ולהפיצו בגרודים שונים, אשר הוא בכבודו היה פקיד עליו בעודו יורש העצר, ואשר כל האפיצרים בקרבו היו אנשי מדע, חכמי לב ומישרי לכת, אשר שנאו לחקור ממסך ולתת בכוס עיניהם. אחרי כן ראה עמל ויגון בשנת 1824 כאשר עלה מבול מי הנעווא לשחת את פעטרבורג ולהשאותה. זרמי המים הזירונים גרפו והרסו בתים רבים וטובים ואלפי אנשים טבעו במצולותיהם, או מתו מפחד, מתמהון לב ומחלאים רעים; הנזק עלה עד כדי מאה וחמשים מיליאן רובל, וחלק רב מן הצי הרוסי על ים הבאלטי נפץ ונשחת. אלכסנדר בראותו את האסון הנורא הזה בכה ויקרא מנהמת לבו: „בעונותי באה הרעה הזאת על קרית ממלכתי!“ בכל כחו ואונו התאמץ להציל לקוחים למות ומטים להשבע, וביר רחבה ונדבה סער בחסד את כל האנשים אשר נגעה בהם יד האסון. ככה מרה נפש הקיסר הצדיק הזה, בראותו כי למרות כל הטוב אשר הוא עושה לעמו רבו כארבה החברות המסתרות החושבות מזמה להפוך את הכסא ולהרוס את בית מלכותו; אך יותר מכל אלה אבלה נבלה נפשו על כי עברו הימים ואברה תקותו ותשוקתו לקרוא להאכרים דרור, ומשאת נפשו זאת לא קמה ולא נהיתה.

(*) אלכסנדר ראה לפעמים וידע כי רבים יתכחשו לו בשומם אפר החסירות על פניהם. ויש מספרים כי פעם אחת בעברו בדרך המלך עטר לנוח בבית המלון, וישא עיניו וירא על השלחן ספר ברית החדשה, וישאל את פקיד המלון אם יהגה בספר הזה. כן אדוני המלך הנני שוגה בו מדי יום ביומו ועתה הנני הולך וקורא בספר מתי א' ענה הפקיד, אלכסנדר שלחהו החוצה להביא לו דבר מה ובצאתו לקח חיש מכיסו אססיגנאציא חמש מאות רובל וינח במקום ההוא בין מפלי עלי הספר. בשובו מדרכו עבר שנית דרך המלון ההוא וירא כי הספר עודנו על השלחן. וישאל את הפקיד מה יקרא הפעם? ויענהו כי את לוקא הוא קורא. ויקח אלכסנדר את הספר ויפתחהו והנה האססיגנאציא מונחת במקומה, כי לא נגעו אצבעות הפקיד בספר ולא קרא בו מאומה. הפקיד נכלם ויבוש, ואלכסנדר שחרו מוסר בדברי הספר ההוא. את האססיגנאציא חלק לעניים, ויסר מן המלון סר וזעף.

ומימי ריון; וככל אשר היו רחוקים מטבור הממשלה, כן רחקו מדרכי הצדק והמישרים וילכו בשרירות לבם ובאות נפשם, ומי יאמר להם שמה מה תעשו. אולם בבוא הלום ספער אנסקי, אור כגבר מתניו לעקור ולשרש אחרי הרעות הרבות, ויערוך מערכות תקונים רבים ושונים. על פי עצתו להקל את משא ממשלת סיביר ממנהל אחד, נחלקה הארץ לשתיים, למדינת המזרח ולמדינת המערב, ועל כל אחת מהן הפקד גובערנאטאר לבר. — כאשר הושב ספער ראנסקי פעטרבורגה היה חָבֵר לבעלי סוד-המלכות, אך לא שב עוד לתקפו ולאיטנו הראשון, ורק בימי ניקאָלאי הפליא לעשות רב טוב לרוסיא בחכמתו ובתבונת כפיו. התמורה אשר עברה על הַלֵךְ נפש אלכסנדר ותכונת רוחו מימי מלחמתו עם נאפאָלעאָן והלאה גלויה לעין כל ראוי: תחת מקום ספער אנסקי הַמְנִיָּלָה, גבר חכם בעז והולך קרימה במחשבותיו ובפעלותיו ברעיוניו ובתקוניו — עמד ליסין אלכסנדר בעת ההיא הגראף אראקטשעוּו, איש קשה ועז נפש, נְצִמֵד לִישָׁנוֹת ובעל אגרוף. כרחוק מזרח ממערב רחקו דרכי ספער אנסקי הנאור מדרכי אראקטשעוּו, ורק האחת אשר נִשְׁתַּמוּ בה שניהם יחד, היא — אהבתם הגדולה למלכם ולעבודות הממשלה בלי הפוגות, ובדבר הזה לקחו שניהם את נפש אלכסנדר גבר בעתו. אראקטשעוּו התפאר תמיד ברוחו הנאמנה למלכו, ויהי פתגמו על לשונו: „נאמן בלי חנף“ („преданъ безъ лести“), ועל כן הרחיב לפעמים עז בנפשו לדבר קשות באזני אלכסנדר, להראות כי רק האמת יִשָּׁעו וצור מִשְׁגָּבוֹ. אפס עקוב לב אנוש מכל, ונס בְּכִלּוֹתוֹ אֵל הַאֱמֶת לְבָדָה ישאף את הכבוד והגדולה, ולרגלה יתגנב אל חררי לב מלכים ורוזני ארץ. חכמת אראקטשעוּו עמדה לו להיות צלו על יד ימינו „ושומר על פתחי לבו“. כמעט כל הסופרים פה אחר יגידו כי אראקטשעוּו הוליד את העצה וברא מלבו לכונן את „מושבות אנשי החיל עובדי האדמה“ („военные поселения“), יען וביען כי המלחמות העצומות אשר ארכו כעשר שנים תמימות וכלכלת מחנות גדולות וצבא רב גם בימי השלום (אשר היה נחוץ לפי הליכות הפאָליטיקא בימים ההם) שלחו מגערת וריש באוצרות המלכות, והיו כמשא כבד מנשוא על עם הארץ, וביתר העיקה להם משא תרומת אנשים לצבא. על כן בקום סערת המלחמה לרממה, בקש אלכסנדר תחבולות להקל מעל העם את העל הקשה ולבלתי המעיט בזאת גם מספר אנשי החיל, וישמע לעצת אראקטשעוּו וגם מלא ידו לכונן מושבות אנשי חיל עובדי אדמה (בחבל נאָווגאָרָאד ובמדינות דרום-רוסיא), ויהי לנגיד עליהם*) אפס ברבות הימים נוכחה הממשלה כי לא יסכנו המושבות האלה למטרה אשר הציבה לה הממשלה, כאשר הגידו מראש הגענעראלים הנאורים וביתר שאת המארשאלל בארקלאי-דע-טאָללי.

§ 8 ימי אלכסנדר האחרונים. בשנות אלכסנדר את הליכותיו בעניני הממשלה, בימים ההם דבקה נפשו ביתר עז בדרכי הדת והאמונה, בקרבות תפלה ובקרוא מקראי קדש מדי יום ביומו. כמעט כל השרים והעם הלכו

(*) אמנם יתכן מאד כי בהיות אלכסנדר באויסטרִיא והתבונן אל מערכת אנשי חילה היושבים באזרחים אל גבול טורצִיא, אמר לבו לעשות כן גם בקרב רוסיא.

תשוקתו להביא נאולה להאכרים, ולא אבדו עשתונותיו ומחשבותיו אשר חשב עליהם לטובה *)

§ 7 רדת ספּעראַנסקי ועלות אַראַקטשעעוו. מקנאים ואויבים רבים היה לספּעראַנסקי, אשר עלה מעלה מעלה וינהל כמעט את כל דברי הממשלה. הגדולה והכבוד אשר נחל איש החיל הזה, היה למורת רוחם, ויתנכלו לשמון מוקשים לו ולרחות פעמיו ממרום מצבו; מלבד זאת גם רבים מעם הארץ התלוננו וינגנו על דבר החדשות אשר הואיל לעשות: בני דלת העם התמרמרו על דבר אשר העלה את המסים הכבדים, הפקידים נושאי-המשרות התקצפו עליו בגלל החק לנסותם במסה ובמבחן הלמודים, ושרי החצר לא יכלו דברו לשלום על אשר הוציא חק לגרוע מחקי כבודם, לבלתי תת להם עוד המעלות הרביעיות והחמישיות כמשפטם מאז מעולם. במספר מתנגדיו ואנשי ריבו היה גם הסופר ק א ר א מ ז י נ, ובספרו "על אדות רוסיא-העתיקה ורוסיא-החדשה" אשר ערך לפני הקיסר, התאמץ להוכיח כי תקוני ספּעראַנסקי הולכים מנגד לרוח חיי ממלכת רוסיא, והיו יהיה לה לא לעזר ולא להועיל כי אם למרע ולמשחית. ויהי כאשר בא המועד לאלכסנדר לנתק מוסרות האהבה בינו ובין נאפאלעאן ולהתיצב לריב עמו ריב איתן, נמסרה גם תקות חוט הידידות בינו ובין ספּעראַנסקי, אשר נחשב ברופיא כסמל תבנית רעיוני נאפאלעאן וכאוהז דרכי בינתו ומגמתו. שונאיו העצומים מצאו חפץ ברבר המקרה הזה, וגם הביאו את דבתו רעה אל אלכסנדר, בערמתם הצליחו להטות קו חשד על כל מפעליו ולתתו לאיש חורש רעה על ארץ מולדתו. בכל זאת נצב עוד על משמרתו ועבד את עבודותיו לפני הקיסר עד חרש מאי שנת 1812. בשבעה עשר יום בחדש הזה בשבוע ספּעראַנסקי מחצר המלך הביתה, מצא בחדר משכיתו (קאבינעט) אויבו העז והנורא את שר בית-מועצת השוטרים (באלאשעוו), אשר חתם בחותם הממשלה את כתביו, ואותו שלח גולה לניזשני-נאָווגאָראַד. תשע שנים ישב ספּעראַנסקי בלי כל משרה ופקודה, ובשנה העשירית פקדה אותו הממשלה ותרימהו לגובערנאטאָר בפענוזא, ואחר בסיביר. מצב ממשלת הארץ הזאת המברכה בברכות הטבע אשר מהרריה יחצבו נחשת וברזל, בכליות אדמה ימצאו מכרי כסף ועפרות זהב לה—היה ברעה מאד; שריה עוד מלפנים נודעו לאנשי בצע מעשקות, מעותי משפט

(*) ויהי היום וידרוש אלכסנדר מאת השרים הקרובים אליו להראות לו משירי פושקין האכורים לבוא בקהל, ויתנו לפניו אחד השירים, שבו תערוג נפש המשורר כי יקרא דרור להאכרים האומללים העובדים עבודת פרך וכל עושקיהם כח לא יאשמו; ונכספה גם כלתה נפשו לראות בחיים עד אשר תראינה עיניו את המלך אשר יקום להיות להם מרים עול ומסיר מסבל שכמם, ובמתק לשונו ישאל:

העזד אַראַה אַת-עמי, עם חפֿש ודרור
ובדבר מלך מזמרת על נופֿלת?
וצפירת השחר האם תפיץ אור
על-ארצי — ארץ חפֿשה ומשפֿלת?

ויקרא אלכסנדר את השירה עד תמה, ותישב בעיניו מאד ויהלל את מחברה (Русский Архивъ).

עד שנת 1801 כי אם הוסיפו להקשות את לבב הנדחים ולהרבותם; אכזריות תעורר אכזריות ורעה תוליד רעה — "אולם אם התהלכה הממשלה עם הנדחים השונים בנחת ובלאט, הערה את כל חמתה על היעזוואיטים, אשר בשבתם לבטח ברוסיא כוננו פעלי ידיהם להרע לה, בְּדָבָר אשר הִזְנו את בני הפראוואסלאוויים מבתי ספריהם אל הקאָללעגיוויים לתנכם על ברכי הדת הקאטולית, ועוד מעשים זרים כאלה למרות רוח הממשלה. על כן גרשה אותם משתי ערי המלוכה מאסקווא ופעטרבורג (1815) ותאסור עליהם אָפֶּר לבל יזידו עוד להתגורר בהן. ויהי כאשר הוסיפו לעשות זר מעשיהם בשאר ערי המדינה, וביתר שאת בפאָלאָצק, שָׁשֶׁם היתה להם אקאדעמיא בנויה לתלפיות, גִּרְשׁוּ כלה מכל מדינות רוסיא (1820), וכל האקאדעמיות ובתי הספר אשר להם סגרו על מסגריהם והיו כלא היו.

§ 6 על אדות האכרים. מיום עלות אלכסנדר על כסא מלכותו הרה והנה את הרעיון הטוב להוציא את האכרים לחפשי (*). הרעיון הזה היה חסרת שעשועיו ולא כחדו תחת לשונו בשיחותיו עם אוהביו הנאמנים. אפס מרבית השרים הקרובים אליו אמרו, כי האכרים לא יסכנו עוד לקבל את מתנת החירות ועיניהם יכו בסנורים מאור הדרור; גם הפחידוהו פן בעקב תהפכות-פתאם (переворотъ) משעבוד לגאולה יבלע לשלום הממלכה ולשְׁלֵמוֹתָהּ. ויהי בשנת 1803 בהודיע הגראף רומיאנצ'עוו כי יוציא לחפשי אחדים מֵאֶפְרִי וְהַעֲנֵק יַעֲנִיק להם חלקות אדמה, הוציא אלכסנדר חק ויִתֵּר את ידי כל אדוני השדות להוציא לחפשי אכרים מתי מספר, כפרים ומושבות שְׁלֵמִים או משפחות יחידות עם חלקות אדמה, כפי האופנים והתנאים אשר יִרְצו להם האדונים והעבדים יחד, ובני הדרור האלה יִקְרָאוּ בשם „אכרים חפשים“ („свободные хлебопашцы“), ויתחשבו למַצֵּב לְבַדֵּד בין מַצְבֵי העם ומפלגותיהם. החק הזה היה יקר ונכבד מאד בעת ההיא, כי הוא יצא ראשונה גלוי בספר מטעם הממשלה (אֶפֶּפֶיציאלנא), והוא ירה אבן פנה לגאולת האכרים ולתשועתם. — בשנת 1816 כאשר שקטה רוסיא ממלחמותיה, חרש הקיסר את הרעיון לקרוא דרור להאכרים, ויָנֵם לעשות כן בְּתִחְלָה בחבל יס־הקרמוני (הבאלטי), באכרי עסטלאנדיא וקורלאנדיא, כי שם היו גם האצילים בעזרתו וימלאו אחריו באֲנֵת נפשם וברצונם הטוב, ובכן נהיו האכרים בשתי המדינות האלה חפשים בגוויותיהם, ורק את האדמה שכרו להם מן אדוניהם על פי תנאים ידועים (קאָנ־טראקט). בסוד האספה (לאנדטאג) בשנת 1818 נמנו וגמרו לעשות כן גם בליִפּלאנדיא, ויצא הדבר הזה לפעלת אדם בלי מפריעים חזקים. החקים הטובים והישרים אשר הוציא אלכסנדר אדות האכרים (לבל יוסיפו האדונים להודיע במכתבי עתים מִמֶּפֶר אכרים בלי אדמה, וכאלה) ואשר גזר על האדונים לבל יעבדו בהם בפרך, ויחן רשיום להאכרים הרצוצים והעשוקים חנם, להתאונן באוני הממשלה על אדוניהם תוקפיהם, כל אלה יעידו עדות נאמנה כי גם בשנות אלכסנדר את מעמו בענינים רבים, מפני רִגְשֵׁת פועלי קשר אשר התפרצו בארצות שונות, לא כהתה רוח

(*) לפי דברת דערושאווין בכתובים נטע לא-הארץ מורהו את הרעיון הזה בלבד; ואם כן צדקו מאד דברי אלכסנדר: „לו לא היה לא-הארץ כי עתה לא היה גם אלכסנדר“.

ומבקש לדרוש בספרים, ובעצם השנה היא יצא החק לשלוח אליו מספר חבורים (עקסעמפלורים) ככל ספר היוצא לאור בכל מדינות רוסיא. למן העת ההיא רבו ועצמו בו הספרים וכתבי-היד, עד כי בימינו עולה המספר יותר משישים אלף ספרים, ובחלק המכלכל בקרבו את הספרים המדברים על אדות רוסיא לבר (Rossica) יש יותר משישים אלף ספרים במספר.

אמנם אף כי הממשלה זלה זהב מאוצרה ותעמול להרבות בתי-הספר בעם, בכל זאת היו מעטים הבאים לשקוד על דלתותיהם, ומספרם לא נשא בר בבר עם ההוצאות הגדולות. צעירי בני האצילים חשקו יותר לבוא לעבוד בצבא ולהתהדר בין שרי פקידי החיל, מלהוגיע כחם בבתי שבת תחכמוני, ורבים היו מן האונטער-אפיצרים ילדי הדוואריאנים אשר לא ידעו קרוא ספר, אשר על כן נלחצה הממשלה לאנוס בחוק יד את העם לקנות חכמה ודעת, ותוציא חק כי בכלות שש שנים למן היום אשר נפתחו בתי הספר, לא תנתן לאיש בבתי הממשלה כל משרה ופקודה הדורשת דעת דברי המשפטים ושאר למודים, בלתי אם יביא תעודה כי השלים את חק הלמודים באחד מבתי הספר להממשלה. לתכלית הזאת העיר ספער-אנסקי את לב אלכסנדר להעמיד לחק, לבל ירימו כל איש על גרם המעלה השמינית והחמישית אם לא השלים למודיו בבית מדרש המדעים, או לא עמד שם למבחן ככל הלמודים. אפס החק הזה עבר ובטל ברבות הימים.

§ 5 הכהנים והנדרחים. אלכסנדר דאג גם להשכלת הכהנים, ויפסד בית-זער (קאממיסיא) לשים עינו על בתי הספר אשר להם, על הסעמינאריות וכל בתי מדרשי הדת והאמונה. גם חידש והחזיק בידם את הזכות והמשפט (פריווילגיא) אשר נתן להם פעטר הגדול, להבין ולמבור רק הם לברם את גרות-הדונג הלקוחים אל היכלי התפלה, והכסף הכאסף יהיה קדוש להוצאות בתי הספר. אלכסנדר היה ירא אלהים מרבים ונוצר תורתו הפראוואסלאווית בכל נפשו ומארו, אך רוח סבלנות נוססה בו, לכבר גם את הנוטים מן שרשי האמונה ההיא וההולכים בתורת מהוקקים אחרים: אל הפראנק-מאססאנים הריץ ידו ועם הקוואקערים התרועע, בבית-מסגד להמושלמנים השתחוה בחרדת קדש, ובסינאגאגא עברית נשא עינו לאלהי השמים. על כן חמל גם על הנדרחים הראסקאלניקים לבלתי האשימם בשצף קצף ולבלתי רדוף אותם על כל דרכיהם כקדם. בספר פקודתו על אדותם כתוב לאמר: "הן האנשים האלה נעו תעו מן הדרך הישרה ויחלק לבם, יען כי נסמכו על למודי שוא והוציאו משפטים מעקלים ברברי האמונה ועבודת אלהים; ובכן רק חסרון הדעת והאנולת היתה נסבה כי נתעו בשוא וילכו אחרי ההבל, וכבר גוהנו על פי הדעת והנסיון כי אמונות ההבל אשר קוננו בלב העם, עוד תוסיפנה להכות שרש בלבבם אם נאמר להכריתן בחזקת היד או בהכלים את בעליהן בתוך קהל ועדה; ורק בהראות להם מעשים ישרים למשל ולמופת, ובלקחת אתם ברוח חן ומוסר השכל, רק אז תמחינה מעל לוח לבם מעט מעט, וברבות הימים לא תזכרנה עוד — אפס היתכן לממשלה נוצרית ונאורה, להשיב את הנדרחים אל חיק הכנסיה בתחבולות קשות, ולענוש את התועים בדרך השכל ביסורים רעים, בגלות לארץ גזרה או בשאר שפטים כאלה? התחבולות האלה לא הועילו מאומה

„רישעליעווסקי“ על שם ההערצאג רישעליע שר-חבל בעססאראביא , אשר קצב חלק רב מתבואת החבל ההוא לטובת הליצעאום, וגם קים החק להקים בית ספר למסחר בעיר הזאת ; בית ספר הדעמידאָווי ביאראָסלאָוול ללמד בו את החכמות הנעלות ; בית-גימנאזיות לחכמות הנעלות בניעשין (מחוז טשערניגאָוו) , אינסטיטוט לידיעת הצמחים והעצים (Лѣсной институтъ) , אינסטיטוט ללמד ידיעת תקוני הדרכים ובניני הגשרים (תחת יד החכם הצרפתי בעזאנקור) (Институтъ кор-) , (Инженерное училище) , לכלי מלחמה-הכבדים (Артиллерійское уч.) אינסטיטוט לנשים האוהבות את ארץ מולדתן (Институтъ женскаго патриотич. общ.) . קיעוו , טאָבאָלסק , אוסטיוג-וועליקי נועדו להקסר בתוכן אוניווערזיטעטים בזמן קרוב ; בווארשא נפתח בית מדרש-מרעים אשר שם אלכסנדר קאָא עליו (1818) , ובגלל כל בתי שבת תחכמוני חדשים גם ישנים נקראו גדולים חקרי לב , יורעי בנין וחרשת המעשה מצרפת ומשאר ארצות נכריות, להורות בהם לשומעי לקח ודעת . להאוניווערזיטאָט בפ"ב נתן רשיום לכבד במדרגות שונות את המשלימים בהם את חק הלמודים, ולתת להם משרות כפי תר מעלתם באין הבדל בין מפלגות העם . רעגלאמענט חדש יצא, לשים משטרים ישרים בתוך עקר החכמה אשר בפערבורג, ובשאר בתי מדרש המדעים נעשו תקונים נכונים . בערים רבות נפתחו גימנאזיות ובתי ספר בערים ובגלילות ; וכן נוסד לעם בתי-ספר על פי חקי שטת פֶּעל ולאנדקאסטער , ובפקודת אלכסנדר שלחו ארבעה מחניכי האוניווערזיטאָט לאנגליא ללמוד שמה ארחות השטה הזאת ולשוב ללמד אותה ברוסיא ; כבואם יסדו בתי ספר כאלה והורו לעם הנם אין כסף . הממשלה היתה לעינים לנדיבי העם אשר התנרבו די זהב לרומם קרן ההשכלה , וביתר שאת במדינות מערב רוסיא ובממלכת פולין . כאשר רבו בתי הספר, התעורר חפץ העם לקרוא בספרים ולהגות בחכמה ודעת . חקי בקרת-הספרים לא הכבירו את אכפס על הסופרים , על כן יצאו אלפי ספרים חדשים לאור ומכתבי עתים החלו לרב ולפרוץ בארץ , וגם בית-המועצה להשכלת העם הוציאה מכתב עתי , ותהיינה שנות ממלכת אלכסנדר כתר הזהב בחכמת-סופרים הרוסית (כאשר יספר בפרק ע"ח) . או נוסדה ברוסיא גם חברת מפייצי ספרי תנ"ך בעם (Библийское общество) תחת יד הנשיא גאליצין והשגחת אלכסנדר , אשר העניק לה נדבות רבות ויעש לה בית . החברה הזאת הגדילה לעשות , כי הוציאה מיליאן רובל כסף על ספרי האמונה וכנסת הדת (*) . בבית אוצר הספרים להקיסר הפתוח למקרא-העם (Императ. Публич. библиотека) היה עד ימי אלכסנדר צלמות ולא סדרים , ויכלכל בתוכו רק ספרים כתובים בלשונות עמי הנכר (רומית , צרפתית , אשכנזית , אנגלית , איטאליאנית , פולאנית) , ורק שמונה ספרים כתובים רוסית נמצאו בו . אמנם בימי אלכסנדר פקחו עינים לערוך את המזן הספרים במערכת הסדר הנכון , ולאצור אל תוך הבית הגדול הזה גם ספרי רוסיא לרֶב . בשנת 1814 נפתחו שעריו לכל שואל

(*) אלכסנדר נתן צו לתרגם את ספרי הקדש לשפת רוסיא ולהסיר את השפה הסלאווית העתיקה הזרה להמון העם . אולם תלונת רבים היתה רבה עליו בגלל הדבר הזה , וגם ספעראנסקי , אשר היה חניך סעמינאריא , היה מן המתלוננים על אשר יקל כבוד ספרי הקדש בשפה מרברת .

בית מועצת המסחר בִּטְלוּ, ואת עניניו העבירו וַיִּסְפְּחוּם אל בית מועצת האוצרות . מלבד זאת הִגְבִּיל חוג מַפְעָלוֹת כל בית מועצות מִפְּרָשׁ ומבָּאָר לכל פרטיו ; סדר עריכת הענינים לְדִין , מדרגות שלטון השרים השונים איש איש לפי מְשָׁרְתּוֹ ומשמרת פקודתו . יסוד בתי המועצות נשאר על מצבו לכל כלליו ופרטיו עד היום באין נגרע דבר . אפס מחשבות ספּעראנסקי לחדש ולתקן גם את הסענאט , לא יכלו לצאת לאור , כי צמחה מלחמת שנת 1812 , וגם ריחו נבאש אז בעיני אלכסנדר להסירו מעל פניו (§ 8) . — בין שאר העבודות אשר עבד ספּעראנסקי בהליכות הנהגת הממשלה, נכבדה מאד עבודתו הגדולה ותחבולותיו הרבות לתקן ולהיטיב את מעמד האוצרות אשר היה מורה מאד , מסבת המלחמות הראשונות ומפני שטת-היִבְּשֶׁת (הקאָנטינענטאלית) אשר העמים נאפּאָלעאָן על רוסיא ; כי ירד מחיר האססיגנאציות עשר מעלות, וצרכי החיים יקרו מאד . על כן מלא אלכסנדר את ידי ספּעראנסקי לכונן את מערכת האוצרות על יסודות חדשים , ולהביא רוֹחַ להממשלה . על פי עצתו הכירה הממשלה את שטרי חובותיה ככסף עובר לסוחר וכמטבעות זהב טובים ושְׁקוּלִים , ונתַּתָּן עֲרֵבָה בעדם את כל נכסיה ואחוזותיה , עמדה מְהוּצִיא עוד שטרים חדשים, ותחת זאת הרבתה את מתכנת המסים והמְעִיטָה את הוצאותיה (*), הכינה מכסת כסף לשלם מעט מעט חובות הממשלה (погашение долговъ), גם נצב לחק ולא יעבור לכתוב בספר מדי שנה בשנה רשימה (решие) להכנסות הממלכה ולהוצאותיה ; אפס עצות רבות אשר יעץ ספּעראנסקי בעניני האוצרות לא נִמְלְאוּ .

§ 4 על דבר ההשכלה . מראשית ימי ממלכתו שָׁם אלכסנדר את עינו ולבו אל השכלת העם לרוממה ולהאדירה , וחפצו זה הצליח בידו עד מאד . בימיו נבקע כשחר אור הדעת , וההשכלה הרחיבה את אהלה בכל קצות האימפריא הרחבה ובקרב כל העמים החוסים בצלה . אלכסנדר היה הראשון אשר יסד מיניסטרסטוואָ להשכלת-העם לבדה , והפִּיר כי נחוץ מאד להשכיל את העם להיטיב , וגם בדבר הזה היה לו ספּעראנסקי לעזר לא-מעט . בימי מלכותו נפתחו בתי הדפוס ליחידים , אשר סָגְרוּ בשנת 1796 על פי פאוועל , ונתַּתָּן רשיוֹם לפתוח בתי-דפוס חדשים כרצון איש ואיש ; גם התיר להביא אל תוך רוסיא ספרים מחוץ לארץ . שר-ההשכלה הגראף זאוואדאָווסקי הרבה לפעול לטובת ההשכלה , ויפתח בתי ספר למכביר . הנכבדים בהם הלא המה : בתי מדרשי המדעים (אוניווערזי-טאָטום) בחארקאָוו, קאזאן , ואחרי כן בפּעטרבורג (1820) . בעיר הבירה הזאת נוסד גם האינסטיטוט-הראש לחכמת הפֶּדָּגוֹגִיא (וכמוהו במאָסקווא) להכין בו מורים מהירים במלאכת הַחִינוּך , והאקאדעמיא לחכמת הרפואה והבִּירוֹרְגִיא תִּקְנָה והתעודדה ביותר עו ; הליצעאום בצארסקאָע סעלָא (**); הליצעאום באָדעססא הנקרא

(*) בשנת 1821 היו הכנסות הממשלה ארבעה מיליאן רובל אססיגנאציא , הלא המה כמאה וחמשה עשר מיליאן רובל כסף . ביתר שאת היתה הכנסה רבה ממוכסי מס היין (אטקופ) . וסוחרים מוכסים רבים עשו עשר והון רב מאד . למוכס אחד (ושמו זלאבין) היה שכר (ריוח) מדי יום ביומו מאה אלף רובל , והוא התאמץ בתחבולות שונות להרחיב את שתיית יין-השרף ברוסיא , עד כי בימי האטקופ האחרונים שתו ברוסיא חמשים מיליאן היין יין שרף .

(**) יש אומרים כי הליצעאום הזה בצארסקאָע סעלָא נוסד בגלל שני הנשיאים הגדולים ניקאלאי ומיכאיל לשמוע לקח מפי פראפעססארים עם שאר בני גילם , ועל כן הוכן באחד מבתי המלכות שמה . מן הבית הזה יצא המשורר הרוסי הנודע למשגב פושקין ושאר חכמים וסופרים .

האנגליים; ובנסעו ערפורטה להתראות פנים שנית עם נאפאלעאן, לקח אתו גם את ספעראנסקי, ששם מצא און לו להגיע עד תכלית חקר הנהגת אימפראטארי צרפת ושטת ממשלתו, אשר מני אז מלאה את כליותיו, ותהי הגיונו כל היום. וזאת היתה נסבה כי החלו להעשות ברוסיא תקונים רבים בבתי הממשלה לפי ארחות הממשלה הצרפתית. פעמים רבות בערב בערב התבודד אלכסנדר עם ספעראנסקי, ויבלה אתו את העת בשיחות נכוחות ומחכמות על דבר התקונים, ובקריאת ספרים שונים המדברים על אדות הענינים ההם. פרי השיחות וקריאת הספרים היה — מערכת תקונים רבים בשטת הממשלה, אשר פעל ועשה ספעראנסקי ברוח מבינתו. אבן פנת השטה הזאת היתה: לאסוף לאחריה את כל עניני הממלכה אל פבור בתי-הממלכה הגבוהים („צענטראליזאציא“), ולתתם בידי שרי הממשלה העליונים („ביוראקראטיא“).

§ 3 התקונים בסוד המלכות, בבתי המועצות ובאוצר המדינה. בעצת ספעראנסקי נעשו תקונים גדולים בבית סוד-המלכות (גאסודארסטוועננאיי סאָוועט) ובבתי-המועצות (מיניסטערסטווא), אשר נוסדו בשנת 1802. על פי התקונים האלה היתה תכונת בעלי בית סוד-המלכות, אשר רבם היו משרי המלכות הנעלים והגבוהים, כתכונת „אספת המחוקקים“ בצרפת; ולפי ערך עניני המלכות חלק הבית המרום הזה לארבע מחלקות (Департаменты): המחלקה האחת לחקים ולמשפטים (Департаментъ законовъ), המחלקה השנית לחיל הצבא (Департаменты военныхъ дѣлъ), המחלקה השלישית לדברי האזרחים וכנסת-הדת (Департаментъ гражд. и воен. дѣлъ), והרביעי לעניני כלכלת הממלכה (Департаментъ государств. экономіи), ובכך נטל על בעלי סוד-המלכות לשקול בפלס הדעת ובמאזני התבונה, את כל החקים, הפקודות, המצות והעדות ושאר ענינים נכבדים, להחליט את משפטי פיהם ולהביאם לפני הקיסר לקימם ולחתום עליהם בטבעתו; נוסף על זאת היתה חובת בעלי סוד-המלכות לפקוד עיניהם ולבקר את ספרי החשבונות אשר יערכו המיניסטארים מדי שנה בשנה. — בראשון לחדש יענואר בשנת 1810 נפתחו שערי בית סוד-המלכות בשמחה רבה; ספעראנסקי הורם לנגיד לשכת-הסופרים (Начальникъ канцеляріи Совѣта) או לסעקרעטאר-המלכות — ובירו היו כל עסקי הבית העליון הזה ומפעלות היושבים בו, להטותם כפלגי מים אל כל אשר יחפון. על כן לא נחשב ספעראנסקי כפקיד תא-הסופרים לבד, כי אם כמיניסטאר הראשון במלכות. דמיטריעוו בן-דורו יעיד עליו בכתובים לאמר: „בכל פעם, מדי יבוא ספעראנסקי אל אולם-הועד, קמו אחרים מן השרים מכסאותם וימהרו ויסבו את ספעראנסקי ויתלחשו עמו, ואיש איש מהם התאמץ למשכו אחריהם להמתיק יחדו סוד — בעת אשר רבים מן הנועדים החרישו, ויחיל ודומם שמו פניהם אליו, כאשר יפנה הצמח „שואף האור“ משפּל שבתו אל קרני השמש, ויתאמצו כי יאיר פניו אליהם“.

ימים לא כבירים אחרי הפתח בית סוד-המלכות, תקנו וחרשו גם בתי המועצות. על פי התקונים החדשים קצבו והגבילו היטב הענינים השונים אשר נתנו לכל בית-מועצה לבדו. הנה כי כן נוסד בית-מועצה מיוחד לתקן את הדרכים, לישר מסלות ולפנות נתיבות בים וביבשה (министерство Путей сообщенія); את

יתרון הכשר דעת, שלח להסעמינאריא הגדולה אשר בפעטרבורג (היא האקאדעמיה לתורת-הדת אשר על יד בית הנזירים „אלכסנדר נעווסקי“) להוסיף מדע בתורת הכנסיה הנוצרית, ולהיות אחרי כן מורה דת ואמונה באחת הסעמינאריות. ויסצא מיכאיל חן וחסד בעיני המיטראפאליט, ובכלות ימי הלמודים מנה אותו לפרא-פעססאר בבית-המדרש ההוא. אכן בעצם ימי היות ספער אנסקי מורה דת, הואיל לשרת גם כמזכיר וסופר בבית הנשיא קוראקין. ויהי כאשר הרים פאוועל הראשון את קוראקין למשגיה כולל (גענעראל-פראקוראר) על הסענאט, נמש ספער אנסקי את משרת מורה-דת, ויבוא לשרת בלשכת הסופרים (קאנצלעלאריא). פאוועל ברצונו הוריר כפעם בפעם את משגיה הסענאט והעלה אחרים תחתיהם, אפס בכל החליפות והתמורות לפי רוח המושל ישב ספער אנסקי על כנו ואת מקומו לא הניח; ושם צעיר הימים הזה יצא לתהלה כאיש מלא רוח דעת, מהיר במלאכתו ומשכיל רב-פעלים. עד מהרה מצא לו ידיים להראות את כח חכמתו ובינתו הרחבה: בימים הראשונים לעלות אלכסנדר על כסאו הקריב אליו את טראשטשינסקי (מבני דלת העם ברוסיא-הקטנה), לעשות את כל מעשהו ולהיות המנהל והמביא לפניו פתובים את עניני המלכות. השר הזה היה גבר חכם ונבון ואוהב לעבוד עבודת מלכו באמונה, אך מאשר לא הנך מנעוריו בארחות השכלה-נכונה, היה דרוש לו איש אשר ידיו רב לו למשוך בשבט סופר וממחר לכתוב צחות. ויבור לו את ספער אנסקי, אשר כתב תמיד בגלל ארונו בשוב טעם ודעת את תכן הענינים הראויים להביא לפני הקיסר, את מכתבי-הגלוי (מאניפעסטים), ספרי הפקודות (אוקאזים) ועוד כתבים מכתבים שונים. אמנם טראשטשינסקי לא האריך ימים על משמרתו הנעלה, כי גם בהיותו חרוץ ושוקד על עבודותיו הרבות, התמכר לאהוב את דרכי העת הישנה ולדבקה במנהגיה ובמשפטיה, ולא יכול לבוא עד תכלית חפץ אלכסנדר, אשר עמל בכל עז לעשות תקונים רבים, למנות את החסרונות ולהוציא ישן מפני חדש — על כן נהדף ממצבו ומשמרתו נתנה לרעהו השוב ממנו. ויהי בהנסד בתי-המועצות (מינים-טערסטווא) וקאטשובעי הורם והונף להיות שר-הפנים, התאמץ למשוך אליו את ספער אנסקי המשבח והמפאר בפי השרים והפקידים, וישימהו רק למנהל את בית מחלקתו (רעפארטאמענט) לבר, אך העובד הזה נהיה באמת המוציא והמביא את כל דברי בית-המועצה. הוא ערך על ספר מערכות חקים חדשים ותקונים נכונים; בשם היועץ חבר ספרי החשבון, ובחלות ארונו זה את חליו המציא בידיו את הכתובים השונים אל הקיסר ויהי מרואי פניו יום יום. חיש קל קנה לו את לבב אלכסנדר, אשר אהבו והאמין בו אמונה בלי מצרים, כאשר יאמין איש בדבר האורים; יען אשר ראה ונוכח כי הוא איש כלבבו ומחשבותיו כמחשבותיו. ויותר שהיה ספער אנסקי עובד הרבה ורוח אמיץ לו עד להפליא, חכם במדעים שונים וכביר מצאה ידו לברוא חדשות ונצורות אשר לא שיערום חכמי-המדינות הראשונים. — בדבר הנהגת הממשלה נתן ספער אנסקי היתרון לשפה הצרפתית, אשר הוליד נאפאלעאן הראשון. אלכסנדר מהיותו בימים ההם ידיר נפש נאפאלעאן, נטה גם הוא לבקר את בתי ממשלת צרפת על פני

פרק עג פעלי אלכסנדר הראשון בפנים הממלכה .

§ 1 בתי-המועצות וסוד-המלכות . אף כי מלחמות רבות סבו את אלכסנדר גם סבבוהו מיום עלותו על כסאו , בכל-זאת הכין את לבבו לעשות סדרים חדשים ותקונים שונים בהנהגת הממלכה בכל משך ימי המהצה הראשונה לימי ממשלתו . השרים היועצים הקרובים אליו והעוזרים אחריו בדרך-התקונים והחדשות , היו למבראשונה : הגראף קאטשוב עי (יליד רוסיא-הקטנה) , נאָוֶאָסִילֶצֶוּ , הגראף סטראַגאָנצ'וּ והנשיא הפולאני צ'ס טשארטאריסקי . שלשת השרים האחרונים היו ידידי הקיסר ומיודעיו עוד מימי נעוריו , ושלשָׁתָם יסדו יחד אגודת אהבתם , ויבואו במסורת ברית אהבה ואחוה להיות איש לזרוע אחיו להוציא את מחשבותיהם לפעלת אדם , אשר על כן נקראו בפי בני הדור ההוא בשם „בעלי ברית השלישים“ (מרוס-וויראט) . כל ארבעת השרים האדירים האלה חנכו על ברכי חכמת סופרי אנגליא , וילמדו לדעת נכונה ולאחוב את סדרי הממשלה ומשמריה בארץ ההיא , ועל כן עוררו גם את רוח אלכסנדר להשבית את בתי הקאָללעגיות אשר יסר פעמר הגדול ולכונן תחתיהן (1802) שמונה בתי-מועצה (министерства) לנחות את כל עניני הממשלה ; הלוא המה : בית-מועצה לחיל-הצבא (министерство Военное) , ועליו תפקד הגענעראל וויצזסיטיןאָוּ ; בית-מועצה לחיל-הים (министерство Морское) ; ועליו האדמיראל סטראַדווינאָוּ ; בית-מועצה לעניני חוץ-לארץ (министерство Иностранныхъ дѣлъ) , ועליו הקאנצלער (מזכיר המלכות) הגראף וואַרנאָנצ'וּ ; בית-מועצה לעניני פנים-הארץ (министерство Внутреннихъ дѣлъ) ועליו הגראף קאטשוב עי ; בית-מועצה לחקים ולמשפטים (министерство Юстиціи) ועליו הסופר הנכבד דערזשאוויץ ; בית-מועצה לאוצר המלכות (министерство Финансовъ) , ועליו הגראף וואסייליעוּ ; בית-מועצה למסחר (министерство Коммерціи) ועליו הגראף רומיאנצ'וּ ; ובית-מועצה להעכלת העם (министерство Народнаго просвѣщенія) , ועליו הגראף זאוואדאָווסקי . אולם השרים „בעלי ברית-השלישים“ לא העלו רק לתר מעלת תביר-היועצים (товарищъ министра) . אחרי שנות מספר יסדו ידי אלכסנדר גם את בית „סוד-המלכות“ (Государственный Совѣтъ) אשר בו יובאו במשפט חקי הממשלה ודרכי הנהגתה לכל עניני הממלכה . — אחרי אשר התפרדה אגודת „בעלי ברית השלישים“ וינתק חבל אהבתם , וקאטשוב עי עזב את מקום כבודו ויחדל מלנהל את הענינים הפנימיים , קם גבר נאור כביר דעת ורב מעללים ושמו מיכאיל ספעראנסקי . האיש הזה בתבונת כפיו פעל פעלה רבה ועצומה על כל הליכות התקונים בממלכה ; הוא היה רוח החיה בכל אפני החדשות אשר יצאו לאור-עולם בדבר הנהגת הממשלה , החקים והמשפטים , עניני האוצרות וכלכלת המדינה .

§ 2 ספעראנסקי ומעלליו . מיכאל מיכאילאָוויטש ספעראנסקי היה בן כהן-פפרי (במחוז וולאדימיר) , ואחרי השלימו את חק למורי סעמינאריא ברב

את המורדים והפושעים באכזריות חמורה שפוכה ובתחבולות נוראות מאד. כחיתו שרף התנפלו גם על שאר הנוצרים אשר בקרבם, אשר ידם לא היתה במעל ויהיו חפים מכל פשע ומרד, וירעצום וירוצצום וירצחום נפש ביד חומסת. בקאנג-סטאנטינאפאל ובשער ערי המדינות בלעו אותם כתנינים ויעשו בם מדי יום ביומו הרג ואכילת—עד כי האמינו כל הנוצרים כי חרב-טורציה הזוללה תכרית ותשמיד כל זכר לנוצרים היושבים בארצותיה. הפאטריארך בקאנסטאנטינאפאל נתפש בירי הטורקים ביום חג-פסח בהיכל התפלה והוקע שמה יחד עם שני עפיסקאפים נכבדים. כראות אלכסנדר את כל הרצח והתועבות אשר הטורקים עושים לבני אמונתו, ויפגמו נחומיו, ויחל את פני הסולטאן כי יתן לו לעשות שלום בינו ובין הפושעים, אך אפיר הלב הזה לא שעה לבקשתו, והיה באחת כי לו המשפט והצדק לענוש קשה את עבריו המורדים בו ולשפוך דמם כמים; ובראותו כי המתקוממים יגברו חילים, בקש עזרה מפחת מצרים, אשר שלח לו צבא רב וצי אדיר, וביד חזקה קרע מן היונים מבצרים וערים. אלכסנדר לא יכול עוד להתאפק ולעמוד מרחוק, וישלח להסולטאן מכתב קשה 1821, וגם צוה להגיד לכל מלכי ארץ כי נלחץ הוא לשלוק חרבו מתערה לגונן על כבוד רוסיה המחלל ועל חפש היונים, אבל המות קדמחו ולא נתנהו לבצוע את אשר יזם, עד ששקם גיקאלי אחיו תחתיו לנקום נקמת היונים בחרבו הגדולה והקשה.

והיה אם יפלא בעיני הקוראים איך היתה רוח אחרת עם אלכסנדר על אדות היונים, כי הסתיר פניו מהם וימים על שנה העלים לעתות בצרה, הנה בעיני קוראי הדורות לא יפלא: המדרות והפגרים בשאר ארצות אירופא נסכו רוח רעה על מושליהם שמה, והחברות המסתרות אשר התכוננו ברוסיה לשית מוקשים להממשלה חנם, הרפו את ידי אלכסנדר מלתמוך גם בידי הקושרים על ממשלתם במשפט ובצדקה. כי הנה ימי השנויים והמדרות במערב אירופא פעלו פעלה גדולה גם על רוסיה: האפיצעים הצעירים מדי לקחתם למסעיהם במדינות המערב, למרו שמה לדעת את הרעיונות החדשים בעניני הליכות המדינות והנהגת הממשלה, ויחשבו מחשבות לתת להם מהלכים גם ברוסיה; ובשובם לארץ מולדתם יסדו להם למטרה הזאת גם הם חברות שונות: „חברת ברית האשר“ (Союзъ благоденствія), „חברת אחרות הסלאווים“ (Общество соединенныхъ Славянъ), וכלה. טבור החברות האלה בצפון רוסיה היתה פעטרבורג, ובדרום רוסיה—העיר סולטאן, ששם היה המכון הראשי לצבא רוסיה בפאת ים (המחנה השניה). אלכסנדר ידע מאד כי יש ויש חברות סתרים בכל מדינות רוסיה, ויהי במחריש וכלא מתבונן, כי חמל על בני הנעורים (אשר בטרם נסו במסות החיים, רוחם יגביהו עוף כבני רשף אל כל אשר ישאם רוח דמיונם ולא ידעו כי בנפשם הם) ובצפיתו צפה כי ייטיבו דרכם. אפס כאשר נודע לו ימים מעטים לפני מותו, כי בעלי החברות יעצו רע ומזמת קשר, צוה להושיב במאסר את ראשי מסבי המרד אשר במחנה הנגב (פעסטעל ומרעיו). והפקודה הזאת היתה האחרונה אשר הוציא המלך היקר הזה בטרם נאסף אל אבותיו.

והנה בעת אשר התעתדו היונים להקדיש מלחמה על טורציא, שמו מבטחם ברפיון ממלכת טורציא, אשר החלה בזמן ההוא להשבר ולהתצות, פתת מצרים (מחמד עלי) היה כמושל לברו; הסערבים יצאו חפשים מתחת סבלותה; פקיד עפיר ומקרוניא פשע בהסולטאן וישגב במבצר עז מאר (יאנין), ויער גם את רוח היונים להתקומם. אולם התקוה הגדולה אשר שעשעה את היונים, היתה תקותם על הרוסים בני דתם ואמונתם. בתוחלתם זאת התחזקו ביתר עז, בעבור אשר בעת ההיא היה קרוב לאלכסנדר ונאמן ביתו הגראף קאפאדאיסטריא, יליד אי קארפס, אשר שם כל מעיניו להביא גאולה ותשועה לארץ יון חסדת נפשו. גם אלכסנדר בכל לב ונפש חשק את חפש היונים, ויתן להם רשיום להאחז ברוסיא כטוב בעיניהם, לאסוף כסף נרבות לטובתם, ויפקוד גם להעמיד מחנה אנשי חיל בדרום רוסיא להיות לטורציא להגא. ויהי בהיות היונים נכונים ונשענים על רצון אירופא הטוב אליהם ועל גבורת ישע ימין רוסיא, מרדו בטורציא ביד רמה 1821. בראש המורדים היה הנשיא איפסילאנטי, בן אלוף-מאָלדאוויא אשר נרצח בידי הטורקים חנם אין-פשע. ויתפרץ איפסילאנטי עם גדוד בני יון מבעס-סעראביא למאָלדאוויא, ושם העביר קול-מבשר להיונים כי קרבה ישועתם לבוא וגאולתם להגלות, וכי רוסיא נכונה לעמוד לימינם לחלצם מן המצר. ויען כי איפסילאנטי היה נושא משרה כבודה ברוסיא, האמינו העם בבשורתו, ושלחת המרד התלקחה ותאחו חיש מהר בכל ארבע פנות גרעציא וגם בכל איי-הארכיפלג, ותרנו ותרעש ארץ יון!

אפם היונים שגו ברואה, ומבטחם על רוסיא היתה אך לשוא. כאשר נודע דבר המרד לאלכסנדר, והוא יושב בסוד אספת-לייבאך עם בעלי-הברית אשר העמיקו עצה להשקיע את אש המרד באירופא, הגיד לקאפאדאיסטריא ולא כתר, כי יתאנף בהיונים המתפרצים עתה בארוניהם, וכי אין נפשו אל העם הזה. את איפסילאנטי הסיר ממשמרת פקורתו, ולהסולטאן צוה להגיד, כי מרד-היונים פגול הוא לא ירצה בעיניו, וגם נכון הוא לעזור את הטורקים להשביח שאון קמיה; וסטראנאנאוו ציר-רוסיא פקד על הסוחרים הרוסים העושים מקנה וקנין בטורציא, לבל יתעברו על ריב לא להם ועם שונים לא יתערבו. אולם הסולטאן לא האמין באלכסנדר ויחשבהו לסבת המרד והקשר, ולא נתן לאניות רוסיא לעבור דרך באַספאָר עד אשר תתקדנה ותתפשנה היטב, וגם הסית המושלמנים לבלות את נקמתם בבני היונים. איפסילאנטי נגף לפני הטורקים, ויפלט על נפשו לאויסטריא, אך שם הובא אל בית הכלא וימת בענין רע; פחת עפיר ומקרוניא גם הוא כבר ירד דומה, וטורציא עשתה חיל ותחזק על המתקוממים זעיר שם זעיר שם. אולם רבני היונים לא יכלו עוד לכלוא את רוח המרד הסואן ברעש גדול, כי קמו על רגליהם כל העם מגדול ועד קטן, ויחבלו את על טורציא מעל צוארם וייסדו להם ממשלה רעספובליקאנית מקרבם, ובנפשם הרהיבו עז לערוך מלחמה פבדה וקשה עם הסולטאן התקיף מהם על אחת שבע. השליט העריץ הזה אטם אזניו משמוע איך יצטרק אלכסנדר וינקה נפשו מפשע היונים, ויוסף להראות בגלוי אותות איבה ומשטמה להרוסים. הטורקים כלם התמברו להכניע

היה ביום פְּרָתָה את שלום קוטשוק-קאינארדושי (פרק ס"ו § 5) אשר על פיו הכיר הסולטאן את רוס'א למנן ולמחסה על הנוצרים אשר בטורצ'א. סני נחלה רוס'א (ואחריה שאר מלכי אירופא) את המשפט לפקוח עיניה על הנוצרים האלה ולהמליץ בעדם לפני כסא כבוד הסולטאנים לעת מצוא. אפס דברי מלכי אירופא באזני שליטי טורצ'א היו כְּזוּזִי גַן עדנים בארץ תלאובות, ולנוצרים הנדכאים והנְכָאִים לא לעזר ולא להועיל. — בימים ההם היו בטורצ'א פרעות ושערוריות, ובכל מדינותיה השתררה צלמות ואי-סדרים, עד כי הממשלה העליונה לא עצרה כח לעצור בעד זדון לב הפחות והסגנים ובעד מעלליהם הרעים. ובכן היתה מהבל ומאָפֶּע הבטחת הסולטאן, אשר אמר עם הספר-הגלוי לבל יוסיף להעיק להנוצרים ולא יעמים עוד עליהם מסים כבדים מנשוא. מלבד זאת הנה קנאת הדת השוררת מאז מעולם בלכות המושלמים החשכים גברה מאד בעת ההיא. בעיני בוז ולעג הביטו על הנוצרים, ויקראו אותם תמיד בשם „כלבים“ (giaur) „עדרים בהמות“ ובכל עת ובכל שעה לא חשכו נפשם מְשַׁפּוֹךְ עליהם כלמה וקיקלון מְרָבָה להכיל. על כן לא יכלו הנוצרים לָקוּזָה כי יונח להם ויושב מצבם, רק בצאתם לחפשי מתחת סבלות הטורקים הדורכים עליהם ברגל גאווה. — מקץ מאת שמונה-העשרה, אחרי המלחמות הרבות אשר החלישו את טורצ'א, נְעוּזוּ היונים כפעם בפעם ויגמרו אֶמֶר לנתק את מוסרותיה. לתכלית הזאת התאמצו להפיץ בארצם את ההשכלה על ידי בתי הספר, ולשלוח מבחוריהם אל הארצות הנאורות ללמוד שמה חכמה ודעת וכל הרשת המעשה, לבעבור יצליחו בבוא המועד הנכון לְשַׁבֵּר מוֹטוֹת על צורריהם; גם בנו להם היונים צי-אדיר על הים, ובפני הסולטאן מצאו להם פתחון פה כי יִפְנֶה ויכונן רק בגלל המסחר, ועוד מעשים רבים וטובים כאלה עשו היונים בלאט בלאט. בראשית מאת תשעה-העשרה יסדו להם היונים חברה נסתרה בשם „העטאריא“ (סוד מְרָעִים), אשר למבראשונה עמלה גם היא במסתרים להרים קרן ההשכלה בארץ יוון ולעשות את יושביה מסגלים לראות באור הדרור ולעשות ממשלה לבדם, וברבות הימים הִתְחַלָּה (ההעטאריא) לעולל עלילותיה לעין השמש לטוב ארץ יוון ולהפְּשֶׁתָּהּ. טבור החברה ההיא וחוג חכמיה היה בוויען, ומשמה שלחה נְמִישוֹתֶיהָ אל כל ארצות אירופא. כי בכל מדינה ומדינה נמצאו רבים וכן שלמים אשר נטו בכל לב ונפש למלאות אחרי חשק היונים, צאצאי חכמי עולם ואנשי השם, אשר פעליהם וספריהם משנים קדמוניות האירו אור חדש באירופא ולאורם ילכו עמים רבים עד כה; אף כי בימים החדשים נסתמו מעינות חכמתם וישתובבו משובה נצחת, ובחמס ידיהם ובקנאת דתם לא נופלים הם מן הטורקים. במספר חֲבֵרֵי ההעטאריא התחשבו גם נושאי נזרי-מלוכה; ורבים מחכמי אירופא, מליציה ומשורריה התאמצו על יד ספריהם בלשונות שונות, להעיר ולעורר את לבות העם לשית ידם אל הדבר הגדול והנכבד הזה „פִּילֵהֶעֱלֵלֵעִנִים“. ביתר שאת הגדיל לעשות המליץ הנשגב בייראָן האנגלי, אשר הקדיש כל רכושו ונכסיו להחיש פדות היונים, ואחר בא לעבוד גם בצבאותיהם; המליץ הזה מת בארץ נכריה טרם נמלאה שאלתו ותשוקתו.

לְעֹזֹר (*). — רוח המרד פרש את כנפיו מהרה קל מן חצי-האי הפירענעאי אל חצי-האי האפּעניני: בקצה מאת שמונה-העשרה ובהחל תשעה-העשרה התכוננו באיטליא מפלגות וחברות שונות פאליטיקיות. יש מהן עמלו לנטוע בארצותיהן קאנסטיטוציא; יש אשר חבלו תחבולות לרתק את כל מדינות איטאליא לממלכה אחת, ויש אשר שאפו כתנים רוח הררור. החברה הנכבדה מפלן היתה חברת הקארבאנאריים (בעלי גחלי-אש), אשר מאז היתה נשאה על שפתה את פתגם מטרתה „לנקום נקמת השה מן הזאב המורף אותה!“ הקארבאנאריים הרימו גם המרד בנעאפאָל, ודרוש דרשו ממלכה (פֶּערדינאנד הרביעי) לחונן גם אותה בקאנסטיטוציא כאשר בספרד, ויאספו להם פארלאמענט לדבר את אויבם בשער בת-רבים. אז פרץ המרד גם בסיציליא, ומנמת פני המורדים לקרוע את סיציליא מעל נעאפאָל. ותהיינה מהומות ופרעות רבות בארץ.

המרד בנעאפאָל הרגיו מאד את מלכי אירופא מכסאותם, וביתר שאת את אויסטריא, אשר יראה פן תוצת אש המרד גם במדינות מפשלתה על ארמט איטאליא. וימהר אימפּעראַטאָר אויסטריא וישלח לקרוא את מלכי הברית לאספה, אשר על פי מצות אלכסנדר נהיה בעיר טראָפּפּוֹי אשר בסילעזיא 1820, שמה נקבצו ובאו צירי רוסיא, אויסטריא, אנגליא, פרוסיא וצרפת, ושני האימפּעראַטאָרים (הרוסי והאויסטרי) בקרבם. אחרי כן העבירו את האספה אל לייבאך (היא ליובלאני הסלאווית) ויקראו שָׁמָּה גם את מלך נעאפאָל, ויעצו לב יחדו גם גמרו אָמַר להשביח את שאון המרד בחיל ובכח. הָיְלִי אויסטריא הצליחו לבצור ברוח המתקוממים גם בנעאפאָל גם בפּיעמאָנט. לתקופת שְׁנֵתִים ימים התאספו מלכי ארץ לקאנגרעס בעיר וועראַנא (וירונה) להתייעץ מה לעשות למרד ספרד ההולך הלך וסָעֹר. הקאָרטעזים לענו לעצת הקאנגרעס ויענו עוזות, על כן צותה צרפת שְׁכַנַת ספרד, להחזיק בידי מלך הספרדים. כפאת אֶלֶף אנשי חיל צרפת השתערו על ספרד, ויתפשו את מאדריד וגם את קאדיקס הבצורה, אשר אליה באו הקאָרטעזים עם המלך השבוי בידם. בזרוע נטויה נהדפו הקאָרטעזים ממצבם, ופֶּערדינאנד השביעי משל בארצו כקדם, רק את האינקוויזיציא לא חדש עוד — וחמת המרד שככה.

§ 7 מרדות היונים במורציא וחברות סתרים ברוסיא. למן העת אשר נפלה קאנסטאַנטיןאָפּאָל לפני הטורקים 1453 לא אבדה תקות היונים ושאר העמים הנוצרים, ההולכים קודר בלחץ מורציא, לָגַל מעליהם את חרפת על זרים אכזרים ולהשליך מהם עבותי הסולטאן. כמעט בכל דור ודור התנערו אנשי רוח מקרב היונים וימלאו ידיהם בכלי נשק ובכלי סַפֵּץ, לשבור את השבט הרודה בם בחזקה; אפס ידם קצרה מעשות תושיה ותקותם היתה מפח נפש, עד העת אשר התחזקה רוסיא עד מאד ודבריה נשמעו בחצרות מלכי חוץ לארץ. הצעד הראשון אשר צעדה רוסיא להגיע למחוז הפץ היונים, לקרוא להם דרור,

(*) בעת ההיא פשעה בראזיליא בפארטוגאליא ותכונן לה לבדה קאנסטיטוציא, ובראשה אחד מבני יאהאן השני.

קטנות וְשִׁפְלוּת, ונפשם נכספה גם כלתה לראות את גערמאניא ביקר תפארת גדולתה בימי הבינים, ימי היותה אימפעריא רחבת ידיים ואימפעראטאָר אריר וחזק נוהג בה. עתה אמנם רבו כמו רבו בקרב העם חברות התלמידים הצעירים (בורשען), אשר ברוח דמיונם חשבו להפוך את גערמאניא לרעספובליקא. מִיִּסְדַּר חברות הצעירים האלה, הפילסופֹּף פֵּי־כֶטֶע, האמין באמונה שְׁלֵמָה, כי האשכנזים אשר הצליחו להוציא לפעלת אדם את תקוני הדת, את הרעפֿאַרמאציא הגדולה, נקדשו מאת אביר הטבע להוציא לאור גם תקונים בהליכות עולם. דְּבַר הַמֶּרְד בַּסֶּפֶר: פֶּערדינאנד השביעי בשובו אל כְּנוֹ, השליך אחרי גוו את מַעֲרָכֵי הקאָנסטיטוציא, אשר ערכו הקאָרטעזים (ראשי העדה) בשנת 1812, בָּזָה את דְּבַר העם וַיַּחֲדֵשׁ את משפט הזכויות אשר לכהנים ולהאפרתים, גם השיב לאיתנה את האינקוויזיציא, בת־התפת הארורה, וירדוף עד חרמה את כל השואפים ממשלה קאָנסטיטוציאנית. אז חבשו אוהבי־הדרור האלה את פניהם בטמון ויעשו במחשך מעשיהם; ביתר שאת הרבו לפעול ולעשות חברות הבונים־החפשים (מאסאָנִים, פֿריימויערים). ובשנת 1820 קמו הספרדים כלם במלכם, ויאלצוהו להִשָּׁבַע שבועת אמונים אל הקאָנסטיטוציא, ומלאכים שלחו לבשר בהיכלי מלכי חוץ לארץ את התמורה אשר נהיתה בממשלתם, ומה מאד חשקו לשמוע מה יִתְּנָה אלכסנדר האדיר באדירי אירופא. אלכסנדר ענה ואמר: „כי יסעד ויתמוך את הקאָנסטיטוציא, רק במקום אשר יִכָּשֶׁר העם ויהי מסוגל לראות באורה אור, אבל אויב הוא לקאָנסטיטוציא הלקוחה בחזק יד, בתחבולות קשר ומרד, אשר תעשינה פרעות בארץ ותביאנה אל הארץ צלמות ולא סדרים“. כדברים האלה ענו גם פרוסיא ואויסטריא. מלבד זאת הנה רבו בספרד, ארץ אֲכֵלֶת יושביה, מפלגות רבות ושונות (מעדער־אטאָסִים, עקואלטאדאטסִים ואפאסטאָליים) אשר צררו אשה רעותה, וכל אחת עמלה לתמוך אשורי המלך במעגלותיה: פֶּערדינאנד פסח על שתי השעפים, וכצפור לנוד עבר ממפלגה למפלגה וברוחו לא היה נכונה. ויהי כאשר עלתה יד העקואלטאדאטסִים, אוהבי החפשה והדרור עד לְמַדִּי, חרדו האפאסטאליים, וישלחו אל מלכי חוץ לארץ בְּשִׂאֲלָתָם ובבקשתם לחוש להציל את כסא מלכותם וקדושת דתם מידי השואפים לבלעם ולחללם (*). בעצם העת אשר התפרצו העם בספרד קמו מהומות גם בִּפְאָר טוֹגֵא לִיא, אשר במרם שב אליה מלכה (יאָהאן הששי לבית בראגאנצא) מבראזיליא, נָהַל את הממשלה הלאָרד האנגלי בערעסדאָרף, אשר היתה רק טובת בני עמו האנגליים לנגד עיניו כל הימים; וברבר הזה הבעים תמרורים את הפאָרטוגאליים, ויתקוממו עליו וידיחוהו משאתו 1820, ויאָהאן המלך בשובו נרצה לשמור ולעשות את הקאָנסטיטוציא אשר תקנו הקאָרטעזים. הם התאמצו בכל עז להרוס מוסדי הקאָנסטיטוציא—ולא יכולו, כי חפץ בה יאָהאן, וגם אנגליא היתה לו סמרחק

(*) אמנם רוח והצלה עמד לרוח החפש והדרור ממקום אחר, כי כאשר כשל כח ספרד ותדל בימי המבוכה, פשעו בה הקאלאניות האמעריקאניות ויכונו בתוכן רעספובליקות מיוחדות (במעקיקא, פֶּערֹו, טשילי ואחרות) וכל עמל הספרדים להביאן שנית בעלם נשאר מעל.

המלחמה הוצב לנציב-פולין (* Hamбурзь), נאָוֶאָסילצוּוּ היה לקאמיסאר בתוכה, יורש העצר קאָנְסְטַנְטִין פּאָוֶלֶאָוִיטִשׁ—לשר צבא פולין, ומזכיר המדינה (שטאטס-סעקרעטאר) היה למיניסטער על יד אלכסנדר. בחדש מארט שנת 1818 פתח אלכסנדר את הועד לבחירי אצילי פולין (סיים), ויטף באזניהם מדבר נאווה, אשר היה לשם ולתהלה בכל אירופא. במדברו זה הוציא אלכסנדר את כל רוחו, ויגר נאמנה כי כל מעיניו רק ליסוד בתי חפש ולשום את הדרור תהלה בארץ. בעלי האספה שמחו בו והוא שמח בהם, ויהי שלום והשקט בארץ פולין.

§ 6 ברית הקדש ויתר האספות. כמעט תמו ימי הרגז והרעש, ועתות גבורות הצרפתים חלפו הלכו למו, נחה על אדירי אירופא רוח השפל ורעת, רוח אהבה ואחוה, ויאמרו כי טוב להם לבוא במסורת ברית שלום ואמת להשכיל להיטיב. אלכסנדר מלך-השלום הרה והגה את הרעיון הזה, ויבוא ראשון בברית קדש ("Священный союз", "Sainte alliance"), עם אימ-פעראטאָר אויסטריא ועם מלך פרוסיא (בשנת 1815, במרם יצא עוד שלום פאריז השני). שלשת השליטים האדירים האלה קבלו עליהם: "להתחבר יחד בעבודות אחוה ורעות, אשר לא ינתקו לנצח; לעזור איש את אחיו ולדרוש שלום ושובתו, לחשוב את עבדיהם וגוייהם כבני משפחה אחת, ולמשול בם בשבט מישור ובמקל נעים; להיות מעוז לדת ומחסה לאמונה, ולאהוב את האמת ואת השלום". אחרי אשר נוססה רוח קשט וצדק בקרב שלשת המלכים האלה, מהם ראו וכן עשו שאר מושלי אירופא (זולתי אנגליא), כלם החרו החזיקו להלוות אל ברית-הקדש ולתמוך בה. וישמעו העמים ותאורנה עיניהם, ותגלגלה כליותיהם, ויאמרו כי קרבו עתות האֶשֶׁר ויבואו ימי החפץ, להביא אל תבל ארצה את המנוחה הנעימה ולנטוע בתוכה את עץ החיים וצדק עולמים. אמנם נמצאו בין תופשי הליכות המדינות וחכמי הפאליטיקא, בעלי ערמה ומזמה, ומהירים במלאכתם הרמיה להפוך לרועץ את כל דבר טוב ומועיל. בידי מעט טעור ניד וההולכים בדרכיו נהיתה ברית-הקדש משחית לתכל, ותחת אשר שמה לה הברית הזאת למטרה—להתהלך מלכי ארץ עם עבדיהם כאבות עם בניהם—היתה לחגא ולמתקה להשכלה החפשית, מקור נפתח למרדות ולשנויים (רעוואלוציות), אבן מכשול למחקר חכמי לב, וסָפָה לחברות-סתרים חורשי רעה על הממשלות.

ורוח פרצות החל להתחולל בגערמאניא, אשר שם מעט מעט ערניך מתג ורסן בלחיי יושביה ויאמר להוליקם לאחור ולא לפנים. עוד בימי המלחמה עם נאפאָלעאָן התכוננו שמה חברות-סתרים, אשר היתה מטרתן ומגמתן לחַדֵּשׁ את ארץ מולדתם; הנכבדות בהן: "ברית הצדק" (טוגענד-בונד), גערמאניא בנעוריה וכאלה. בעלי החברה "גערמאניא הצעירה" היו בני הנעורים, מרביתם תלמידי בתי מדרשי החכמה, פראָפֶּעסאָרים, חכמים וסופרים, אשר דאבה עינם לראות את גערמאניא נקרעה לשלשים ושמונה ממלכות

(*) אלכסנדר שאל את פי הגבור הנעלה קאסטיושקי אם יקח את המשרה הזאת על שכמו, כי אהבו אלכסנדר, ובהיותו בפאריז כבדהו נגר כל העם בהר מארשאלל. אפס כשמוע קאסטיושקי כי אין את נפש אלכסנדר להשיב את פולין לכבודה הראשון, מאן גם הוא להיות הנציב בתוכה.

אירופא ולעשות בהן משפט וסדרים, וישב אלכסנדר בראש הנאספים הנכבדים והוד קולו הקשיבו כלם בחרדת כבוד, אפס דבר עניני הליכות המדינות ומשטריהן על פי ארחות הפאליטיקא נתנו בידי הדיפלומאט האויסטרי הנודע למשגב — מעט מעט ערניך. ואלה ראשי הסדרים אשר נעשו וקימו בסוד בעלי האספה: לאויסטריא השיבו שנית את כל הארצות (מלבד בעלגיא) אשר קרעה צרפת מסנה, ויספחו אליה גם את ווענעציא ולאמבארדיא; לפרוסיא נתנו חלק גדול מזאקסאניא וממדינות שעל הריין; בטבור גערמאניא חברו שלשים ושמונה ממלכות קטנות להיות לאגודה אחת בשם ברית גערמאניא ("Germanischer союз"), ואויסטריא היתה לנגידת הממלכות ההן; לאנגליא הנחילו מקומות שונים הנכבדים מאד לעניני המסחר (מצר תקוה טובה, מאלטא, איי יון, וכאלה); האללאנדיא ובעלגיא היו לממלכה אחת, אשר נקבה בשם ניעדערלאנדיא (ארץ השפלה); על חצי-האי פירענעאי ביתר מדינות איטאליא, שבו כמעט כל השליטים הראשונים אל אחוזותיהם ואל ממשלתם והודם כבראשונה, וגם הפאפא שב אל כסא כבודו ברומא. נוסף על זאת העמיד הקאנגרעס לחק-עולם, להעביר מן הארץ ומן כל איי-הים את סחר נפש אדם, הוא מסחר הכושים (נעגרים) אשר היה לאירופא לחרפות ולדראון זה שנים רבות.

אכן השאלה הכבדה והקשה מכל השאלות בסוד אספת-בוויען, היתה השאלה: במה אפוא יגמלו לרוסיא על כל נזקיה הרבים והגדולים בכל ימי התאבקה עם נאפאלעאן, ועל כל התלאות אשר מצאוה בהתנרבה ללכת להציל את כל אירופא מידו. אלכסנדר חפץ לכונן מן ההערצאגסטווא הווארשאווית ממלכת פולין, אשר תהיה תחת שרביט אימפעראטאר רוסיא וממשלתו העליונה. אולם רבים מן הנאספים באו לעשות כדבר אלכסנדר, מיראתם פן תפרוץ רוסיא ותתחזק עד לבלי חק. בן קמו מריבות על אדות זאקסאניא, אשר אמר מלך פרוסיא לספחנה אל ממלכתו. אויסטריא, צרפת ואנגליא, כרתו יחד ברית מסתרת על רוסיא. אפס בבוא השמועה כי געור נאפאלעאן ממקום גלותו ויקם אחרי גפלו ראשונה — הפכו מלכי הברית את לבבם למלאות את חפץ אלכסנדר, וארץ פולין נסבה לרוסיא עד עצם היום הזה (*), והנה אף כי כל הנועדים גמרו אמר לחבר את ההערצאגסטווא הווארשאווית לרוסיא כאחת המדינות, וגם ציר אנגליא חנה דעתו לבלתי תת לה יתר שאת ויתר עז על שאר גפות רוסיא; אך אלכסנדר בחסרו הגדול וברצונו הואיל לעשותה לממלכה ("Царство Польское"), ולתת לה לבדה קאנסטיטוציא, אשר תשא במאזנים עם ממשלת הארץ ההיא לפניו. אז אשר וקים אלכסנדר את ספר משפט המלוכה ותקף בחירי העם והאספות בפולין ("Учредительная хартия"), להרגיע את רוח העם שמה ולהיטיב עמהם (בשלישי ט"ו לחדש נאציבר שנת 1815). הפאליאקים שמחו מאד על הטוב אשר אלכסנדר עושה בארצם, ויהללו שמו בכבוד. השר זאיאנטשעק זקן

(*) זולתי חבל פאזנאן אשר נתן לפרוסיא, וקראקאו אשר היתה לעיר הדרור; ומכרי המלח וועליטשקי שבו לאויסטריא יחד עם נפת סארנאפאל אשר היתה נחלת רוסיא משנת 1809.

במפגיע להסיר את באָנאפארטא ממלוך — מדעתו נאמנה כי לא יקום השלום בארץ כל ימי היות ניר לשואף קרבות זה.

חיש מהר התכוננה מחנה גדולה להצות את צרפת ולרדוף את נאפאלעאן עד פְּלָה, ורוסיא לברה התנדבה יותר ממאתים אלף אנשי חיל. אולם בטרם הָצִיעַם אל מקום המלחמה כבר נגף חיל נאפאלעאן לפני וועלינגטאן ובליוער (שרי צבאות אנגליא ופרוסיא) על יד וואטערלֶאָאָ (י"ח יוני 1815). אחרי המלחמה הנוראה הזאת, אשר הפילה את נאפאלעאן לשוואות נצח וְהַגִּדֵּעַ את זרועו בבוא יומו בעת עון קץ, עד כי נלחץ לְנֶעֶר שנית את כפיו משבט המלוכה, ולחתום ידו כי אין לו ולבניו אחריו כל חלק ונחלה בממשלת צרפת. אחרי כן נתפש בידי האנגליים בעברו בים לעבור אל ארצם ולחסות בצל ממשלתם. על אפו ועל חֲמָתוֹ הובא כבן-שָׁבִיָּה אל האי ס"ט העלענא לשבת עליו פְּאָסִיר-עוֹלָם עד בוא חליפתו ועת פקודתו. שמה מֶנּוּ עליו איש בליעל, גרגן וקשהלב, אשר כסה קלון על כבודו, מרה ועֶצֶב את רוחו עד אשר מת בתחלואים רבים (1821). ובכן בְּגִזְרַת אֵל עליון נגזר מארץ החיים בארץ גִּזְרָה הָיָא, אֵיל הגבורים וְאֶבִיר הָאֲבִירִים, אשר גָּזַר לגזרים את אירופא, ויגזר אמר ויקם לו, עד כי רבים האמינו כי דְּמִיוֹנוֹ כנחש בעל מאת-הראשים (במשלי עֶצְבֵי הַיּוֹנִים) אשר אם יִפְרַת אחד מהם, עוד יחליף לְצִמְתֹּם חרשים לרגעים, וכל כלי יוצר וכלי משחת עליו לא יצלח. — מן היום אשר ברח נאפאלעאן מן האי עלבא עד מַפְלֹתוֹ האחרונה עברו „מאת-יום“, על כן נודעה העת ההיא בספרי דברי הימים בשם הזה. מלכי הברית באו שנית פאריזה וישימו בה את כסאותיהם, ולודוויג שמונה העשר שב גם הוא אל היכלו. על פי ספר „שלום-פאריז השני“ אברו לצרפת מדינות סאוואַיֶען ועוד איזה נחלות על יד הריין, וגם נאלצה לשלם כסף ענושים שבע מאות מיליאן פֶּראַנק, ובשמונה עשר ממבצריה (אשר בנפות צפונית-מזרחית) נשארו חיל מלכי הברית להיות בהם למשמר עד אם תשקוט הארץ; את כל הסגולות, שכיות החמדה ומעשה ידי אמנים נפלאים, אשר הוציא נאפאלעאן מאוצרות כל הארצות ויתנם בבתי הסגולה אשר בפאריז, את הכל לקחו והשיבו אל בעליהם הראשונים, אשר נואשו כבר מהם מֶלֶב ימים. משפט צדק שמו להם מלכי הברית לקו, ויִשָּׁר וחסד למשקלת, בכל דרכיהם ומעלליהם בארץ צרפת, וביתר שאת התאמץ אלכסנדר לעצור בעד שאר המלכים לבל יכבירו אכפם עליה ולבל ידרשו ממנה עד בלי די; בכל מאמצי כחו הציל את זכוות הנצחון ומצבותיהעז אשר מלאו את פאריז פְּלָה.

§ 5 הקאנגרעס בוויען והספח פולין לרוסיא. למן היום אשר היתה רוסיא לגוי ולממלכה לא פעלה פעלה גדולה על עניני אירופא כאשר בימים ההם, עד כי רבים וכן שלמים יראו פֶּן יקום עתה אלכסנדר, אשר הציל את אירופא מכף הַמִּנְצָח הגדול והנורא, למלאות את מקומו ולהיות נגיד ומצוה לאמים כמותו. אמנם לשוא פחדו פחד כי לא היה פחד: אלכסנדר היה רודף שלום מנעוריו, וכל מְאֻזֵּי לבו והגיוניו כל-הימים היו רק לִיָּסֵד שלום-אמת באירופא. — ויהי בהתאסף ראשי מלכי אירופא וציריהם יחד וויענה, להוציא לאור גורל מדינות

שלל כל הארץ; כלם שמרו את אהבתו בלבם ויָנְהוּ אחריו. פקדי החיל אשר שלח המלך לודוויג שמונה-העשר לקראת צוררו, גם הם הריצו ידם אל נאפאלעאן, חרב הצרפתים ומגן נאותם. אז הראה נאפאלעאן את עז רוחו עד להפליא, כי כאשר התיצבו שתי המחנות אשה מול רעותה ותהיינה נכונות להִלָּחֵם, שָׁם הוא את אצילי ידיו על לבו ויגש בגפו אל חיל המלך, ויקרא קול רם: "מי האיש החפץ להרוג את אימפּעראטֶאָר יעשה נא זאת הפעם!" כקסם על שפתי חובר תְּבָרִים מחֶכֶם עוללו דבריו אלה על אנשי החיל, ויורידו את קני-הרובה ארצה ויקראו: "יחי האימפּעראטֶאָר!" אחרי כן דָּרַךְ פֶּפֶכָב אל פאריז קרית עזו, ובכל מקומות עָבְרוּ נשמע קול רנה וצהלה, קול נצחון ותרועה. כל אנשי החיל נפלו אליו וכל עם הארץ וְנָו אחריו. גם המארשאלל נִיֵּא אשר הִפְקֵד מאת לודוויג שמונה-העשר על כל צְבָא-החיל, ובצאתו לקראת נאפאלעאן התפאר כי חיש מהרה ידיו תביאנה אותו סגור בכלוב ברזל, גם הוא לא יכול להבליג על נפשו וּלְהִלֹךְ נגד רוח כל העם הסואן ברעש, כי רק לנאפאלעאן לבדו יאתה מלוכת צרפת — ויָנְחָם על מחשבותיו ויבגוד במלכו ויֵּשׁ אחרי האימפּעראטֶאָר. כי השכיל נאפאלעאן והצליח למשוך אחריו לבות כל העם בחבלי נֶעֶם ובדברים טובים ונחומים; העביר קול כי מן הוא והלאה יחזיק רק במעוז השלום, וכה אמר בחלקת לשונו: "כל ישעי וכל מגמת פני, להביא את עמי אל מחוז הפין הדרור והאֲשֶׁר, ולא מלך אהיה להצרפתים מעתה כי אם אחיהם הבכור; וככל אשר הרביתי את תפארת צרפת עד כה, כן הרבה ארבה הפעם את חִפְשָׁתָה לגאון ולתפארת!" על כן עצמו שוחר טובו מרגע לרגע, וינהרו אחריו כשטף מים רבים, באין גורר גור ועומד בפרץ. לודוויג חרד לרדת מעל כסאו ולברוח בחפזו ובבהלה לבעלגיא, ובני פאריז חרדו לקראת בוא נאפאלעאן, כי זכרו נפלאותיו אשר עשה, חֲקוּתָיו ומשפטי פיהו, ולא שכחו כי הוא היה ימים רבים תפארת גאון עֲזָמוֹ; הוא הרכיבם על במתי הכבוד ובשם גבורתו ועוזו התהללו עד אפסי ארץ. — על כן קמו כאיש אחד לקדם פניו בקול הידד ותרועה. הסע־נאטֶאָרִים אשר זה תמול נחר גרונם בקראם: "יחי המלך!" עתה קראו בפה מלא "יחי האימפּעראטֶאָר!" וכל העם ענו ואמרו אמן! אז יחשוב נאפאלעאן מחשבות לחשוף את זרוע עזו ולהשיב את הסדרים אשר כוננו ידיו אל מכונם; ורק לבעבור יוכל לאסוף כל כחותיו ולהאדיר חילו, הוציא ספר גלוי, כי כל מגמת פניו לשפות שלום לעמו, ונכון הוא לבלתי צאת מגבול צרפת וחוצה, ולהתרצות אל כל אֲפִנֵי השלום אשר ישימו לפניו מלכי הברית, ולא יוסיף עוד להפריע את מנוחת אירופא בתעלוליו. אפס בעלי הקאָנגרֶס בווינן גזרו אֲמַר לבלתי תת לו חנינה, והוציאו דְּבַר-מלכות מלפניהם, כי באֲנאפארס, עוכר שלום אירופא הוא, חֲקִי הארץ לא יִסְכוּ לראשו וכל הורגיו לא יאשמו. אך לשוא שקד נאפאלעאן לעשות משפטים צדיקים וישרים בארצו, להבל ולריק עמל לקנות לב אלכסנדר בתחבולות שונות, ובְּדָבָר אשר גָּלָה אָזְנוֹ על אדות דברי הברית אשר כרתו על רוסיא לודוויג שמונה-העשר עם אנגליא ועם שאר המלכים, (כי ספר-ברית כזה נמצא בְּתֵדָר לודוויג בְּבֶרְחוֹ). אלכסנדר תָּזַק לבו כצור, ודרוש דרש

לראשו. — כמעט נפל בית נאפאלעאן תחתיו הקימו מלכי-הברית את כסא הבור-
באנים על צרפת, והשיבו אותם לכבודם ולאיתנם הראשון. כי שב מאנגליא
האח הבכור להמלך המומת בימי הזעם והמרדות (לודוויג ששה העשר), הגראף
הפראָוואנסי, ומלוך בשם לודוויג שמונה-העשר, וצרפת שבה לגבולותיה בשנת
1792. — מלכי הברית הגדילו חסדם עם צרפת, ולא פדו לה בכדה אשר מרד
נאפאלעאן להארצות הנלכדות בידו — כי לא הרעו ולא השחיתו לה במאומה;
ואלכסנדר עשה עוד חסד ואמת בהיותו כחומה על בני משפחת נאפאלעאן,
ויכלכל דבריו במישרים להיטיב להם ולבלתי נגוע בכבודם ובקניניהם. האימ-
פּעראטאָר הרוסי היה אז בפאריז הציר אשר עליו פבו כל דברי האצילים ושיחות
כל העם יושבי פאריז למגדול ועד קטן, כי בנחת הליכותיו ובענות צדקו קנה
לבבות כל רואיו. מכתבי העתים שמה פארו והללו את שמו ויספרו את כל
צעדיו. הסופר המפאָר ווילמען הביא מראשית בכורי עטו שירת-הלה לאלכסנדר,
ומכל עברים נשמע רִנֵּנת תפארתו ויקר גדולתו. — נאפאלעאן האמלל בעברו
בגבול תימן צרפת ללכת לאי-גלותו, יצאו שמה רבים מן העם וישפכו עליו בוז,
הזילוהו ויקללוהו קללה נמרצת, כי מרה נפש כל העם, איש על בנו על אחיו ועל
קרובו הנספים במלחמות אשר עשה האימפּעראטאָר הזה באותו ובגאותו. ואת
אלכסנדר בצאתו מצרפת שלחו העם בדי כבוד ובאלפי תודות וברכות. ויסע
אלכסנדר ויבוא עם מלך פרוסיא לאנגליא, וגם שם קדמו פניו ברב תפארת וְהַדְרָת
כבוד ובמשתות וחגים, ובחדש יולי שב אל נָוֹהוּ פעטרבורגה ועמו קבלוהו
בשמחת-עולם ובגילה נצחת. הסענאט והסינאָד יחד חלו פניו להקרא בשם
הכבוד „המבָּרֵךְ“ („Благословенный“), וגם בקשו מאתו רשיום להציב לו מצבת
זכרון, אך הוא לא נרצה להם, וגם פקר עליהם לבל יוציאו הרבה כסף למשתות
ולמועדי ששון.

§ 4. מאת-היום ומפלת נאפאלעאן האחרונה. אחרי אשר עשו
מלכי אירופא סדרים בצרפת, והוציאו לאור עולם את „שלו ספאריז-הראשון“,
נועדו יחדו מקץ שנת 1814 אל וויענה (וויען) הבירה לכונן סדרים גם בקרב הארצות
אשר הוציאו מִפֶּף נאפאלעאן, לבוא על שִׁכְרָם ולשאת איש את חלקו בעמלו
שְׁעָמַל; אפס בטרם כלו הנועדים הנועצים את מעשיהם, נלחצו לקום מכסאותיהם
ולחגור חרב על ירך; כי מרגיז אירופא התנער כארי מסבכו ויעל שנית לכסות
את עין הארץ ולעשות גדולות ונצורות. בהִנָּדַע לנאפאלעאן כי חָלַק לב בעלי
הקאָנגרֶס בוויען ובִּחְמָה יָגְרוּ מֶדוֹן, וכי מתלוננים עם צרפת, הכהנים ונרחי
החיל (אשר שבו אל ארצם) על מלכם החדש, אשר לא עצר כח לתת מוראו
וחתיתו על מנאציו — חיתה רוחו ופָּשַׁב אליו תקנתו להחליף כח ולחַדֵּשׁ כנשר
נעורי ימי ממשלתו בצרפת. בחמשה ועשרים לחדש פֶּעוּרָאֵל עזב נאפאלעאן
חרש את אי-עלבא ויבוא בדרום צרפת עם מתי מספר אנשי חיל, אשר מרביתם
היו מבני פולין, מכל קצות מדינות הדרום התלקטו אליו זקני אנשי-החיל (ווע-
שֶׁרָאנִים), אשר ראו את גדלו ואת ירו החזקה. ואשר הִבְרִיָּאם לפנים מראשית

עליה, לא אָבנו לפתוח את שערי העיר, ויאמרו כי רק החרב תוכיח בינם ובין לוחמיהם. הצרפתים נלחמו בעצמ־יד ובאמץ רוח עד להפליא כדרכם מאז מעולם, אך לעת ערב היו מ־בים ונהדפים מכל מקומות־המלחמה. על פסגות בעלוויל ומאָנמארט הָעלו כמאה כלי תותח רוסים למחתת יושבי העיר הַפְּרָזִית; ולוֹ הוציא אלכסנדר, הָגה מפיו כי עתה נהפכה הקריה העליוה למעי מפלה לבעבור תתנקם נפשו בעד מאָסקווא השרופה והשוממה, אפס אחת דבר אימפּערַאטֶאָר רוסיא כי לא בא הלום רק לחזות נקם בנאפאָלעאָן, הולש על גוים וארצות, ולא להרע לצרפת. שערי פאריז נשאו ראשיהם לפני מלכי הכבוד, וביום השני בא העירה אלכסנדר עם מלך פרוסיא בקול תרועת־עם וצהלה, ויברך את צרפת בשלום. — בני פאריז נהרו לקדם את פני אלכסנדר בשמחה רבה, ובבית המשחק שרו שיר־תהלה מחבר לכבודו, שָׁבוּ נִקְרָא „מופת למלכי ארץ“ („modèle des Rois“); והוא גם הוא הראה שמה את טוב לבבו ורוחו הנדיבה גם למשנאיו, כי לא נתן לנתוץ את צלם דמות נאפאלעאָן אשר על מצבת־עוֹ וואנֶדֶאָם, כי אם עטו עליה תכריך־מת, להורות לעם כי בעליה אשר נתן חתית בארץ חיים נחשב כמו חלל ומת וישא כל־מתו את יורדי בור תחתיות.

אלכסנדר נָלַה את חפצו במכתב־גלוי כי לא יקח דברים, גם הוא גם בעלי בריתו, עם נאפאָלעאָן או עם אחד ממשפחתו, על כן ישבו בעלי הסענאט וחברת המחוקקים כסאות למשפט ויכינו ממשלה עִתִית להמתיק סוד יחדו. טאלייראן היועץ הנוכל והערום היה המנצח עליהם, ועל פיו עשו פליליה וחרצו משפט (בי אפריל) כי נאפאָלעאָן וביתו לא ישבו עוד לכסא צרפת עד עולם. — בעת ההיא היה נאפאָלעאָן בִּפְאָנְטֶענֶעבלֶאָ, וכאשר בָּאָתָהּ השמועה הרעה הזאת, הלא הוא משפט־הסענאט, נמצאו עורנה תחת ידו כארבעים אלף איש שולף חרב, ויתאמר לבלתי שמוע לְמִשְׁפָּטִיו ולְהִרְאֹתָם קשה. אמנם כאשר התבונן כי גם אוהביו הקרובים אליו (נייא, אודינאָ וכאלה) עזבוהו וינאצוהו, ראה עין בעין כי אסף כוכב הצלחתו את נגהו ממנו וגבורתו נוקשה ונשברה, ויִפְנֶע לשמוע מצות הסענאט להסיר מעל ראשו את עטרת תפארתו ולבל יורישנה גם לבנו. מה נִדְלָה מפלת הָעֶנֶק הדגול פרבבה הזה, אשר ימים רבים ישב כְּאֶל־שֶׁחַק על חוג הארץ וכל שלישי המדינות היו כחגבים בעיניו! עֲנֹת נפשו גברה מאד בעת רעה ההיא, נבוכו עשתונותיו ויהי באיש אוֹבֵד עצות. עתה כלו מלחמותיו עם אדירי גוים וְתַחַל מלחמה־עזה בקרב כליותיו; נקטה נפשו בחייו וציריו נהפכו עליו, עד כי אמר לשלוח יד בנפשו, וישתה כוס רעל, אשר היה שָׁמֹר אתו מיום נסוג אחור מִמָּאָסקווא, אך פָּג טעם הרעל ולא הצליח לאשר שָׁלַח; כי לא חפץ ה' להמיתו לבעבור ישא עונותיו על עצמותיו בעודו בחיים בְּיָתוֹ, ויהי למוסר תוכחה למלכי ארץ.

אז נָתַן לנאפאָלעאָן האי עלב א למורשת עולם, ויִשְׁלַח שמה בלִיָּית שומרים

קאטצבאך, גראַס-בערען, דענעוויטץ, האגעלסבערג, ווארשעבורג, אשר ברבן היתה יד בעלי הברית על העליונה. — בסביב העיר לייפציג באה ונהיתה מלחמה נוראה ואיומה מאד, אשר ארכה שלשת ימים תמימים. יותר משש מאות אלף אנשי חיל, בני עמי-אירופא השונים, נלחמו שמה מלחמות תנופה בסערה ובסופה, ואלפי כלי תותח הרעישו והרגו את הארץ בקול רעם. שם הנהת ה' את גבורי חיל צרפת ויחצוב קבר עולם לשלטון נאפאלעאן, כי מחצית חילו נפלו חללים על מרומי שדה המלחמה ההיא (*). ויברח נאפאלעאן צרפתה לאסוף גם בפעם הזאת חילים רבים, אפס גערמאניא כבר שברה מוטות עליו, ותצא לחפשי לאור באור הדרור. בכל זאת אמרו בעלי הברית לעשות שלום לנאפאלעאן, ויערכו לפניו את שאלתם, כי ישפיק בצרפת לבד ובגבולה עד הריין, ואת כל הארצות הנכבשות ישיב לבעליהן; אך הוא מאן לתת להם און קשבת ויעט במלאכיהם. או אז שמעו בעלי הברית לעצת אלכסנדר, אשר ערגה נפשו לנקום נקמת ארצו מנאפאלעאן, ויפיעו את צבאותיהם ארצה צרפת. מקץ שנת 1813 עברו את הריין, וישלחו ספר אל עם-צרפת להודיעם נאמנה כי לא יבואו להלחם בצרפת כי אם בנאפאלעאן לבד, לשוא כלה הגבור הנורא הזה את שארית כחו לעצור בעד בעלי הברית מלכת הלך וקרוב לפאריז, וכגבר נאשחש עם חילו אל הריין — כי הם שלחו לקראתו גרוד מוער להתאבק אתו, ועם המחנה הגדולה הוסיפו להלך אל עיר הבירה ביד רמה ובזרוע נטויה. במחנה ההיא היה מספר מפקד הרוסים לבד כמאה וארבעת אלפים איש. כל גבורות נאפאלעאן וכל חכמתו הגדולה עם נצחונותיו אשר הפליא לעשות בעת ההיא לא עמדו לו להצילו מרעתו. בעלי הברית השנו חיל והוסיפו להתחזק מיום ליום. באביב בשנת 1814 הגיעו עד פאריז; והרוסים בקרבם אל העיר ההללה הזאת קראו בקול: "השלום לך פאריז אבינו? מה ירב עתה הגמול אשר נתון תתן בעד מאסקווא אִמְנו!"

§ 3 הלכד פאריז ומפלת נאפאלעאן הראשונה. ויהי בקרוב בעלי הברית אל פאריז להרעישנה ולהבקיענה אליהם, היה צבא-המצב בתוכה רק שני גדודים לא כבירים, ועל פקודיהם שני הגענעראלים מאָרטיע ומארמאן; אולם גבעות בעלוויל ומאָנמארט היו לה מסביב לחומה נשגבה ולמבטח עז. בשמונה עשר בחדש מארט בבקר השתערו על העיר חיל בעלי הברית, אשר מרביתם היו מצבאות רוסיא. כראות מארמאן כי צרה קרובה ואין עוזר, שלח לבקש מאת אלכסנדר מנוחת-חרב לימים אחרים; כרגע עצור עצר אלכסנדר בעד רגשת אנשי החיל, וישלח אליו את הפקיד הנשען על-ידו, גענעראל-אדיוטאנט אָרלאָוו, וישם את דברו בפיו לאמר: "ברצון או באונס, בסערת מלחמה או בהמון חוגג, על חרבות-מפלה או תחת כפות זהב — יעבור עלינו מה — ואירופא תלין הלילה הזה בפאריז!" (**). אכן פקירי פאריז גם בראותם כי קצרה ידם מלסובך

(*) פאניאטאווסקי אשר הרימו נאפאלעאן במלחמה ההיא על גרם מעלת מארשאלל נפל שם במצולות הגהר (עלכטער) וישבע וימת.

(**) אלה דברי אלכסנדר ככתבם וכלשונם: De gré ou de force au pas de charge.

קשה • עיניכם ולא זר ראו בארצנו את הצוררים השורדים אשר חטבו וגזלו וישומו בתי אכרים שְׁלֹוֹים ושקטים ; בצדק בערה בקרבכם אש עֲבַרְתֶּם עליהם ותשיבו גמול עֲמַלְם בראשם וחמסם על קדקדם הוֹדֵדְתֶם—ועתה מי זה יִזְאֵל לעשות כמעשיהם ? ואם המצא ימצא איש אשר כזה, אל נא יִקְרָא שם רוסי עליו, כי אין לו כל חלק ונחלה ברוסיה • ואתם תדיחוהו בידכם מבוא בקהל לכם ובסודכם אל תבוא הנפש החושאת ! הדבר הזה ישאלו מכם—אמונתכם, ארץ מולדתכם ומלככם בראשכם !*) • בתשעה ועשרים לדעקאבר יצאו הרוסים מוילנא ללכת לדרכם צלחה ; חרב פיפיות בידיהם, ושלווה בלבבם •

§ 2 המלחמות עם נאפאלעאן בשנות 1813-14 • בלכת אלכסנדר אל מדינות אשכנז היה לבו סמוך בטוח כי גערמאניא העשוקה והרצוצה תקדם פניו בקול תודה, ותתנער לפרוק מעל צווארה את על הברזל אשר העמים נאפאלעאן עליה זה ימים רבים • והנה אף כי באמת שמחו עליו האשכנזים : הַגִּבְרִים בנו לו שערי נצח והוד, והעלמות העדינות עם הבתולות היפה-פיות קלעו לו מקלעות מזרי פרחים, ובכל מקום בואו היה מקמר מִנֵּשׁ לשמו כבוד ותהלה, בכל זאת עוד רחפה על פני שליטי גערמאניא האימה הגדולה והמורא אשר נתן עליהם מושל צרפת מאז, ולא נִתְּנוּם להתפרץ עד-מהרה • רק פרוסיה לברה התעשתה ראשונה להתרצות אל מעשה גבורת הגענעראל יאָרְק (אשר מבלי שְׂאוֹל את פי מלכו שת ידו עם דיביטש שר-צבא רוסיה), לַחֲבֹר את חילה לחיל רוסיה, להלחם שכם אחד על נאפאלעאן • בימים ההם הָעֵרָה על עם הארץ בפרוסיה רוח עצה וגבורה, ורוח קנאות עָזָה מאד לארץ מכורותיהם ומלדותיהם, ויתאושש כל העם מקצה לחגור כלי נשק ולהתגרות באויביהם מציקיהם • בין כה וכה הצליח נאפאלעאן לכפות במשאון את עיני הסענאט בצרפת, בפה חנף ובהלקלקות הטא אותם להפצו לתת לו אנשי חיל וכסף, ובמהירות נפלאה, אשר לא תִּתְחַקֵּר, קִבֵּץ וַיִּרֶק שנית מחנה חדשה ועצומה כשלש מאות אלף איש, ובעופפו כעל כנפי נשרים חיש קל לגערמאניא העמיר מלחמות גדולות על אדמת זאקסאניא, אשר מלכה לא הִפִּיר את ברית-שלומו אתו, וַיִּחַל להכות את חיל מלכי הברית בפעם בפעם • על יד ליוטצען, במקום אשר לפני נפל חלל גוסטאו-אדאָלֶף מפני חֶפֶשׁ הדת בגערמאניא, שם התחוללה עתה מלחמה גדולה בגלל חֶפֶשׁ מדינותיה ומושליה; אחרי כן היתה מלחמה עצומה על יד בויטצען, ובשתיהן הלכו בִּקְרֵב שני מלכי הברית אלכסנדר ופרידריך, ועיניהם ראו את הגדולות והנפלאות אשר יעשה נאפאלעאן בזרוע חשופה ובחרב שלופה • בעת ההיא הלך בדרך כל הארץ גם קוטוואו אשר עליו השליכו בעלי הברית את יהבם ותקותם • ובכן לא נִשְׁקְפָה אחרית טובה לרוסיה ולפרוסיה, רק כאשר גָּלוּ אליהן גם אויסטריא, אנגליא ושוועציה, רק אז רמה זרוע בעלי הברית ותעש חיל ועוז • אז החלו מלחמות רבות וקשות, על יד דרעזרען**), קוֹלֶם,

(*) שם גליון השלישי בשנה ההיא •

(**) הגבור החכם מארא אשר על פי בקשת מלכי הברית בא אל המלחמה מאמערקא, כעמדו על שדה קטל כצעדים אחדים על יד אלכסנדר, חלפו כדור עפרת ויסחף את שתי רגליו בפעם אחת •

בנורי מליצה ושיר את הצלחת אלכסנדר , להרים קול ששון ושמחה ולרוסס את תפארת הנצחון .

פרק עב מלחמות רוסיא יחד עם בעלי הברית בנאפאלעאן על אדמת אשכנז וצרפת ; נאפאלעאן יורד פלאים פעמים , ואלכסנדר נגיד ברית קדש ויושב בראש מלכי אירופא במסבי סוד האספות (קאנגרעסים) .

§ 1 הרוסים עוברים את גבולם . אלכסנדר לא הרקה את נפשו בחשועת ארצו לבד , ותקטן עוד זאת בעיניו , ויגמר אמר להדיח משאטו ומכסאו את הגבור העריץ והנערץ , אשר זה עשרים שנה תמימות גזל את מנוחת אירופא וישדר רבצה , לבעבור הוציא את שאר המלכים מסבלות עלו , ולהושיע גם את העמים אשר נשאו תרבותם על רוסיא עמו יחד*) . על כן פקד על קוטוואו לבל יעצרוהו ימי החרף והשלג הרב , וימהר עם חילו חיש קל לעבור את גבולות רוסיא . בפקודתו זאת לא הרגיע עוד את רוחו , כי אם בא בכבודו לעמוד בראש חילו , ולבלתי סור מהם עד אם ימגר לארץ את כסא נאפאלעאן . ויסע אלכסנדר ווילנאה , ששם חנו צבאות חילו והתעתדו ללכת למסעיהם ולדרוך ברגל גאווה על אדמות שכניהם . ויירא הקיסר ויצר לו פן בעברם את הגבול ישיאם לפס להסיג גם גבולות עולם , לעבור חקי הצדק ולעשות מעשים אשר לא יעשו בארצות זרים . על כן בטרם עבר לפניהם לגערמאניא (כ"ה דעקאבר) צוה לקרוא באזניהם את פקודתו הנכוחה והנמרצה , ובה היה כתוב לאמר : „שמעוני נא אנשי חילי ! גבורתכם ואמץ לבבכם הנחילו לכם כבוד ותפארת אשר לא ישכחו ולא ימוש עד עולם ; זכרון שמותיכם ומפעלותיכם יתהלך מפה אל פה , אבות יספרו לבניהם , ובניהם לדור אחרון ! תהלה לאל עליון אשר לא עזב את חסדו מעמנו עד היום , ולא יששנו גם לימים יבואו . הן ספו תמו האויבים על אדמת רוסיא , עצמותיהם היו סדרך לכף רגלינו עד בואנו אל קצה גבול הארץ . ועתה הנכם עוברים היום בגבול שכנינו , ונשמרתם מאד לנפשותיכם , כי לא לרשת משכנות לא לכם אתם עוברים , וגם לא להביא מלחמה בשערי שכנינו ולשפוך דמי אדם , כי אם לתת שלום בארץ — שלום-אמת אשר יכון לעד ; הנכם הולכים לבעבור מצוא מנוחה לנפשכם ולבעבור המציא חפשה ודורר לשכניכם , על כן יחשבו נא בעיניכם כאוהבים נאמנים , ודעו וראו כי בידכם עתה דבר-השלום . בני עמי ! זכרו נא כי רוסים אתם , נוצרים אתם ! ואך למותר אחשוב להזכירכם כי חובת כל איש חיל להיות עז וקשה-לב ביום מלחמה על שדה קטל—ורך-לב ושוב בארץ שלום אשר הוא עובר בה ומתגורר בקרבה . חלילה לי מלאים אתכם ביראת ענש ובשפטים רעים , יען כי נכון לבי בטוח כי לא תהטאו , לא ידבק בידכם מאוס , ולא תביאו על נפשכם שבט מוסר וענש

(* דברי קוטוואו באחר ממכתביו (Сбв. Почта 1813 N. 1.) .

נכון הוא לסור אל משמעתו וללכת אל כל אשר ישלחנו, וייתב הרבר בעיני השר וימהר למצא בו חפץ וישלחהו לאסוף לו ידיעות שונות ונחוצות, ולבעבור הרפזות חשק לבבו ותזק את ידיו נתן לו מכסת כסף כיד הנדיבות הטובה עליו, אך הוא לא קבל ויען ויאמר: „אדוני, עתה באה העת אשר נטל גם על היהודים לעבוד חנם אין כסף“; וגם הוא שמר את מוצא שפתיו, כי עשה את פקודות שלחו באמונה אמן וימלא את מלאכותיו במוזב דעת והשכל (Северная Почта 1812 № 104) כאשר תפשו היהודים יושבי יאנגוויטש את רץ-הממהר (קוריער) הצרפתי, אשר נמצא אתו כל תבנית מערכת המלחמה ותכסיסה, אשר דמו הצרפתים לעשות, ולא אבו לקחת מידו כל כופר והסגירו הכל ביד הממשלה הרוסמה, לא אחר אלא כסנדר מלהוציא מכתב גלוי מאניפססט, להודות בכל לב ונפש ליהודים אשר בפעל-כפיהם זה האירו עיני הממשלה. היהודים לא קפצו ידיהם וישחדו מכחם לצרכי אנשי החיל (Ibid. № 64). כן התאמצו היהודים במקומות מושבותיהם להבשיל את כח הצרפתים ולתמוך בידי הרוסים. בעיר מצער לעפעל (מחוז וויטעבסק) עשו טובה גדולה לחיל רוסיא, כי כאשר נרשו הצרפתים ממנה (ש"ו אָקטאבר) שלחו בודון לבם אִש באחד משערי נהר בערעזינא (Верейна), אשר עליו התעתרו הרוסים לעבור בהשקט ובבטחה, אז מהרו היהודים לכבות את האש, ולא נתנוה לכלות את שערי הנהר ותאכל רק את הגשר המטלטל; אפס עד ארגיעה המו היהודים על פני הבערעזינא גשר חדש, כי הכינו מכבר קורות עץ וכל החמרים הדרושים למבנה גשר, להיות שמורים אתם לעת מצוא. ובכן יכלו הרוסים לעבור לדרוף את האויב באין כושל ומפריע. מלבד זאת הנה אספו שמה היהודים אל בתי חוליהם את אנשי חיל הרוסים הנפצעים אשר נשמטו בידי הצרפתים מתוך בתי החפשיית בהלכד העיר, ויכלכלום וינהלום לכל צרכיהם, עד כי יצאו מרביתם בדיאי אולם (Ibid. 1813 № 6). כאשר נושעה רוסיא מן הצרפתים שמחו היהודים אלי גיל וישישו כי מצאה ארץ מולדתם את השלום והמנוחה. בעיר בערדיטשעוו עשו נכבדי העיר משתה ושמחה לפאר את חג הנצח (ו' יאנואר). אחרי אשר התפללו הקרואים בבית הכנסת לאלהי הנצח וההוד, ואחרי אשר קרא הרב (ר') העשיל הלוי מחעלם) תפלה מיחדת בעד שלום הקיסר וביתו ובעד שלום רוסיא כלה, הלכו כלם אל ביתו בליות מנגנים בכלי שיר (מוזיקא) ומשוררים, ומדי עברם בחוצות העיר פוזרו להעניים העומדים משני צדי הדרך נדבות כסף והעניקו כמסת ידם לצדקה; בית הרב היה מלא אורה ומפאָר בכל פאר ויפי, ועל פני קיר הבית מחוצה תלו לוח מחקה מצִיר וכתוב בכתבת הנאותה אל תכונת החג. אל המשתה באו גם הנשיא ראדזיוויל וסוחרים רוסים ויונים לשמוח עם היהודים יחד, כן עשו גם במינסק, ויהנדרבו אלף רובל כסף לבתי החולים אשר לחיל הרוסים ואלף רז"כ לשאר יהודי חולי ועניי עם, וכן עשו בשאר ערי ישראל ובמושבותיהם (*).

בלכת אלכסנדר למסעיו חוצה לארץ, קדמו פניו נכבדי קהלות היהודים בלחם ומלח ובספרי תורות, ולפעמים נשאו גם מדברותיהם באזני הקיסר ושריו, ונפיקו דצון (ראציאָנו מחוז פלאצק). סופרי שפת עבר בדור ההוא נעורו לעֲפֹר

(*) ראה בהוספות לספר „קריה נאמנה“, סמן כ"ד, צד 277.

בחצר המלכות בוויען *) , אמר את הפתגם הנודע „Du sublime au ridicule il n'y a qu'une pas“ לאמר: מן הנעלה עד הנקלה רק צעד אחד.

ואנשי חיל צרפת בשמעם כי הלך מהם אדונם ויעזבם ככלי אין חפץ בו, השליכו את כלי נשקם ואזניהם ופוצו בעם. לא נכר שר לפני אחד החיל; אין פקיד ואין נגיד, אין חברה ואין רעות: כל איש ואיש דאג רק לעצמו ובשרו וחשב רק לעשות אל השלל ולהחיות את נפשו. החוקים קמו על החלשים ויגולו את המזון מכליהם ואת הבגדים מעל עצמותיהם היבשות; על סוס אחד נופל התנפלו עשרה אנשים והחזיקו בו ככלבים רעבים, ויבתרוהו בידיהם ובשניהם, ויש אשר כרתו נתח בשר מן הסוס החי ויאכפו עליו לרוץ דרכו עד כי נפל הלל ויהי לברות למלתעות המיחלים לפגרו; וגבר כי יחלש לא הוחילו עד צאת נפשו, ויפשטוהו בעורו מפרפר בין החיים והמות. כי אסף הרעב והקור את החסד והחמלה מהם, ויהיו כחיתו יער אשר לא ידעו רק למלאות טרף בטנם. להקות הצרפתים באו עד ווילנא עיפים ויגעים, מכים ומענים, וגם שם לא הונח להם; אנשי העיר לא שתו עין לחמלה על הנכרים עוכרי הארץ, ובשמעם כי הרוסים רודפים אחריהם עזבו את כל אשר להם וינוסו בדרך העולה קאוונא (**), וגם מוראש נגידם ברח ברגליו, כי ארכו לו הרגעים לאסור את מרכבתו. מן העת ההיא והלאה לא היו עוד הצרפתים ברוסיא כאנשי מלחמה הנסים מפני האויב, כי אם כגנבי לילה הבורחים מפני אדוני הבית. הרוסים לא הוסיפו גם לרדוף אחרי האמללים האלה ויתנו להם ידים לברוח, ולמקצתם הושיטו מזון ומחיה, בגדים ושלמות, ויעשו עמם ועם כל השבויים חסד ואמת, כי לא נחשבו בעיניהם כאויבים עוד. — הנה זאת אחרית רבבות הגבורים אשר באו ממרחק להפוך את ארץ רוסיא ולמגר את כסא מלכה הישר באדם!

כאשר גרשו הצרפתים כלם מעל אדמת רוסיא מלאה כל הארץ צהלה ורנה, חדוה ועז; וביום חמשה ועשרים בחדש דעקאבר הוא יום הולדת משיחם ומושיעם, חגנו הרוסים את חג ישועתם ופדות נפשם „מן הגאללים ועמהם עשרים עמים ולשונות“ (***)

§ 17 הליכות היהודים בימי המלחמה. בכל ימי מלחמת נאפאלעאן ברוסיא הראו היהודים את רוחם הנאמנה למלכם ואת אהבתם הנפלאה לארץ מולדתם. בערים אחדות (שקלאוו ווולתה) ענו היהודים בצום נפשם, וישפכו שיחם ותחנוניהם לפני אלהי הצבאות כי ישקיף ממרומו על צבאות רוסיא לתת להם עזרה ועז. אחד היהודים בא אל שר-הצבא מילאראדאוויתש ויגל את אזנו כי

(*) ויש מספרים כי בווארשוי היה זה ואל מלאך האפיפיור דבר.

(**) בעיר הזאת, אשר ראתה את המחנה הגדולה בבואה ארצה רוסיא מלאה גיל וששון ובשוב פליטיה מלאי פיד ואסון, הוצבה מצבת זכרון ברחוב הקריה במקום רואים.

(***) במאסקווא יבנו עתה היכל גדול ורחב ידיים מאד, הנקרא „היכל המושיע“ לזכר שנת 1812. על יד השער הגדול יציגו שני פארי-עמודים משמונה מאות חמשה ושבעים כלי תותח אשר לקחו מן הצרפתים משנת 1812 עד 1815. מסביב להיכל יציבו שמונה מצבות זכרון לראשי גבורי רוסיא במלחמה ההיא; ובמסדרונם ישימו את המפתחות מן המצודות הנכבשות, הדגלים ושאר אותות הנצחון אשר גפלו בידי הרוסים. ההיכל האדיר הנשגב הזה אשר אין עוד משלו באירופא יפתח בשנת 1876.

פוזורים ונפוצים כה וכה, לא שמעו לקול פִּקִּיד וּמַצְבִּיא ואיש לעברו תעו כצאן בלי רועה. וויטטגענשטיין והגראף פלאטאָו רדפו אחרי שארית הצרפתים וַיֵּשְׁבוּ מהם אנשי חיל עם שרים ופקידים, כלי תותח וכל הכבודה, ויתר בַּזַּת מאַסקווא נפלה בידי הרוסים. והקור אשר גבר אחרי מַעְבְּרוֹת בערעזינא עד כדי שלשים מעלות, השקה את שרידי החרב והרעב האש והמים את קַבְּעַת כוס התרעלה והיגון. צרפתים המונים המונים התמוגגו ונמקו מתגרת יד הַקֶּרֶה והקרח הנורא. בכל ארך הדרך מן הבערעזינא עד ווילנא היו פגריהם משלכים כגלים על תלמי שָׁדִי, ועצמותיהם נפזרו אל כל רוח, ואשר לַחֲיִים חמרמרו מעיהם מולעפות רעב, ויקללו את יומם ואת מלכם עד אשר יצאה רוחם, או כאשר נהפכו עליהם ציריהם לא עצרו כח לשאת את התלאות והזועות וישלחו יד בנפשם. רבים מהם מתו סמותי דבר, ובעברם דרך הערים דבקה המחלה הרעה גם ביושביהן עד להשחית. איש איש מן הצרפתים לא נקה מעמל וְדִי יגון ותלאה. שרי הצבאות ופקיריהם דלו מאנוש, עורם צפר על עֶצְמָם וַיִּנְגְּעוּ עם בני חילם יחד בלחץ השפטים הרעים וכל־יד עמל (*); גם נאפאלעאן נשא בשרו בשָׁנָיו והתענה בכל אשר התענו צבאותיו; וילך רַגְלִי, אף כי מרכבתו היתה נכונה לפניו תמיד. — אז ראה נאפאלעאן כי נוקשה הצלחתו, זרועי עוזו נשברו אחת אחת, ומכל המון חֲיָלָיו לא שָׁרְדוּ רק פליטים מרוטים אשר לא יצליחו למלחמה; ובמחנות שווארצענבערג ומאקדאנאלד לא בטח לבו, מדעתו כי מלכי הנכר יעברוהו מיראה ולא מאהבה, ושרי צבאותיהם עודרים במלחמה בלב ולב — אשר על כן נתן את שרידי מחנהו לאבוד בענים ומרודם בדרך העולה ווילנא תחת יד מוראט, ולא נתנם לברוח דרך פִּינֶסק לבוא לחסות בצל שווארצענבערג. בשלשה ועשרים לחדש נאָיאבר גמר נאפאלעאן אָמַר לנשוש את חילו לא־הרחק מוילנא, ויתמלט בנפו צרפתה, במרם תָּגֵלָה רעתו וחרפתו למלך פרוסיא; וגם ידע מאד כי רק בהיותו בצרפת ארץ שמשלתו יהיה כבודו חדש עמו, ויוכל לתת יראתו על פני אוסטריא לבל תתפרץ להקדיש עליו מלחמה. הצלחתו עמדה לו להנצל בארץ פלא מן השָׁבִי, אשר הכינו לו שרי צבאות רוסיא ולהמלט ממוקשי הקאזאקים, אשר דָּלְקוּהוּ ויארבּוּ לוֹ, עד כי בעיר מצער סופֶּראן היה כפשע בינו ובין השָׁבִיָּה. יש מַסְפָּרִים כי כאשר התראה נאפאלעאן בעברו לצרפת בבשת פנים דרך אויסטריא, עם מלאכו הנצב

(*) וזה האיש דאוו (Davoust) אשר ראווו מלכים וקמו שרים וישתחוּ לוֹ, בא לעיר דובראוונא עטוף ברעב ובשלג, כפור שמים כסה פניו ותלתלי קרח עוטרים את ראשו ואת זקנו; וכראות ככר לכם מרחוק חש ויעט אליו כארי על טרפו, ויבלעהו בעורו בכפו, ויאמר לאמר: לאנשי ברזל ולא לאנשי בשר הכח לשאת תלאות ומצוקות כאלה, כי גבול שם הטבע לכח אנוש, ואנחנו אמנם פרצנו עברנו את הגבול ההוא! מכתבי העתים (הציר הצפוני) מספרים כי בהיות עוד הצרפתים במאהילעוו ושימו את העיר למשסה עד כי ברחו אזרחיה מתוכה בערום ובחסר כל, פגע אחד משרי גדודי הפאליאקים ההולכים עם נאפאלעאן בשדה העיר, אשה זקנה, אשר חמסו הצרפתים את כל אשר לה, ותצא אל השדה ללקוט מפרי העץ להחיות נפשה. וישאלנה השר לאמר: הגירי נא לי זקנה הזכור תזכרי את מאהילעוו במצב מזרה כזה? ותען הזקנה ותאמר לפי תומה: לא אדוני; אמנם זה שנים כבירות עלה ארבה כבד על המדינה הזאת והשחית את יבול הארץ, ויהפכנה למדבר שממה; אפס עד מהרה אבד הארבה וילך תמס מפני הקור והקרח, ולא נודע איו. ומן העת ההיא עד היום היינו שלווים ושבעי לחם ולא חסרנו דבר. המענה הנמרץ הזה נפוץ חיש בין גדודי המלחמה, וישמעו ויפג לבם.

§ 16 מעברות הבערעזינא ומנוסת נאפאלעאן לארצו . על יד גֶּהַר
 בערעזינא *) אצל באָריסאָוו העיר אשר בנפת מינסק , השיגה קללת אֶל־גְּמוּלוֹת
 את שרירי גדודי צרפת , והשד והשבר באו אליהם שם כתמס יחד להָמָם ולצָבָדָם .
 כי הנה מאת אלכסנדר היתה שוֹמָה להתחבר בְּקִרְבַּת הנהר הלזה שלשה
 אנפי מחנה רוסיא , לחסום שמה דרך שיבת נאפאלעאן , להשיג את חילו בין
 המצרים ולעשות אִתָּם כָּלָה אך נִבְהָלָה . הראש האחר הוא אשר נצב תחת יד
 וויטטגענשטיין לסוכך על המסלה העולה פעטרבורגה ; הראש השני הוא חיל־
 המשמר אשר חנה בדרום רוסיא תחת פקודת טָאָר מֶאָס וו , והראש השלישי ,
 היא המחנה הדונאית , אשר עוד בטרם פרץ נאפאלעאן ברוסיא , הצליחה להשלים
 עם מורציא לָשׁוּב לעשות תושיה בפנים הארץ , ועל צבאה היה מִשִּׁי מֶשֶׁא אֶגְוּו
 אשר הפקר עתה לנגיד ומצוה . משיטשאגאָוו מָהַר למלאות חפץ מלכו , להתחבר
 עם טָאָרמאסאָוו ולבוא למועד השמור עד הבערעזינא ; הצרפתים בראותם כי
 מגור להם מסביב ואיד נכון לצלעם , חררו לרגעים ויתפלצו מאד . להתם את
 שבר הצרפתים ולמלאות את סֵאת האסון האיום המרחף על פניהם להבהילם
 בַּלְהוֹת צלמות , רָגַע עור מכסה הקרח וַיִּפֶּס בעת ההיא על הבערעזינא , ובצעי
 רגבי קרח וגורי כפור צפו על פני מיכל המים כָּחַם היום , מבלי יכולת לעבור
 בו ברגל . אפס נאפאלעאן התהפך בתחבולותיו , ועל ידי מַסָּעִים נבוכים ועקלקלים
 השכיל להעביר את עיני משיטשאגאָוו מן הנהר , ובמהירות נפלאה דָּפָה עליו
 מעברות להעביר בהן את שארית חילו עם כלי התותח והבבורה . אז קמה פתאם
 מהומת־מות רַבָּה בצבא צרפת ויעזרו איש ברעהו למשחית , המעברות היו
 צָרוֹת מאד כהתכנס עליהן עֲשָׂרוֹת אלפי איש פעם אחת ונלאו בַּלְכָּל את נטל
 מִשָּׁאָם . אנשי החיל נחפזו ויאיצו להִמָּלֵט על נפשם ועל שללם אשר נשאו צָרוֹר
 בשקיהם , על כן התנגשו וילחצו , וירחקו וירחפו איש את אחיו בחזק יד ובאגרוף
 רשע . רבים צרו צעדיהם ונוקשו ונשברו ונפלו היאורה , וימלאוהו מן הקצה אל
 הקצה גְּנוֹזֹת אנשים ופגרי פוסים , כלי נשק ועגלות—וַתִּגְדַּל המבוכה והמבוסה
 ביום ההוא ; כל עֵין צופיה מיתות שונות ומִשָּׁנוֹת וכָבֵד פָּגַר , וכל אֶזֶן שומעת
 אנקת מטים להרג ואגחת לקוחים למות , בעת אשר שביבי פְּתִיל תִּתָּם דָּעְנו
 כפשתה כבו במצולות הנהר . ככה ספו תמו לְגֹזַע יותר משבעת אלפים נפש , ובאלה
 לא היה איש אשר נפל בחרב אויב , כי הרוסים היו רחוקים מהם ורק פִּחוֹתָם
 לברדה הביאה עליהם את מר המות הזה . לפי עֲדוֹת אחד הרואים לא נשאר אחרי
 מַעְבְּרוֹת הבערעזינא מכל חיל מחנה צרפת הבאים רוסיא (שש מאות אלף איש)
 כי אם עשרת אלפים חלוצי חרב וערוכים במערכות הסדר , ויתרם היו אספסוף
 אנשים ריקים , תערובת בני עמים שונים , ערומים וחשופי שתי או מלְבָשִׁים בגדי
 עֲקִים בלויי סחבות ומִלְחִים , ועטופים בשמלות נשים בשמיכות ובכסות־לילה ;
 על רגליהם הִתְחַפּוֹת והבצקות נֶעְלָזוֹת בלות ומַטְלָאוֹת ועל ראשיהם הפרועים שקים
 ועורות—עד כי התנודדו כל רואיהם , שָׁרְקוּ ויניעו עליהם ראש : „הזאת היא המחנה
 הגדולה שיאמרו עליה כי רב כחה להרגיו ארץ ממקומה !” ; פליטי חרב האלה היו

(*) אחד מן הנהרות הנופלים אל תוך הדניעפר מימינו .

לא נאספו ולא נקברו עוד (*). ומחנה הרוסים הלכה לה כרוב אורב על יד הצרפתים להמם ולאברם ביום אידם. "נִכְכָּה נא את תבערת מאסקווא כדמי האויב!" קרא קוטוואו ברדפו אחריהם. בערמתו הסב אליהם את פני המלחמה מפנים ומאחור, וידו היתה בערפם להבות את גרודיהם מכה אחר מכה, לקחת ביד חזקה את עגלותיהם המעונות צדה ושלל מאסקווא, לחמוס מידם את כלי נשקם ולזנב את הנחשלים ולהרריכם מנוחה. הקאזאקים העזים כנמרים והקלים כצבאים על ההרים למהר, דלקו אחרי הנסים והנמלטים והפיצו מפניהם את מחנה נאפאלעאן הלך והפיץ עד אשר נמשה על מלא רחב המשים פרסאות, ואין מקבץ. על יד וויאזמא התנפל מילאראדאוויוש על אחד מגרודי צרפת והחרימו לטבח, ועל יד קראסני נגפה מחנה נאפאלעאן מגפה גדולה ונוראה מאד. במקומות רבות מסביב לסמאלענסק הרבה חיל קוטוואו להעצים חללי הצרפתים ולהכריעם בכרים שאולה—עד אשר נשארו מן המחנה הגדול רק מתי מספר מזי רעב ולחמי רשפי כדורי-עפרת; על כן כבר אלכסנדר את קוטוואו בשם הכבוד "הסמאלענסקי". אכן מלבד אשר היו הצרפתים לחרב אויביהם למשגת, הנה הוציא הטבע, בעל ברית הרוסים, מאוצרותיו את כלי זעמו ואת מפצו אשר נפץ בו גם את השוועדים על אדמת-רוסיה (פרק נד § 9). בשנת 1812 הקדים החרף לבוא בלא-עת וישם משטרו בארץ רוסיה, מקץ חרש סענטיאבר כבר השליך החרף קרחו כפתים ויפזר כאפר כפור ושלג. הצרפתים ילדי טבור אירופא, אשר לא הסכינו מעולם לשאת צנת קור, לא הצטידו בבגדים חמים, וגם המלבושים הקלים אשר היו עליהם בלו כבר בדרך הרחוקה והקשה—על כן היו מטרה לחצי הקרה; גייתם נמוגה מזלעפות קרח ונפשם נפחה מפני הרעב. בימים הראשונים לחרש נאיאבר גבר הקור ויעל יותר מעשרים מעלות, ומתגרת ידו נפלו הצרפתים על יד קראסני לאלפים ולרבבות מזבובי מות בתם קיץ. מדי בקר בבקר בקום מחנה צרפת ממלזנה לצאת למסעיה, נמצאו על מקום תחנותה חללי רעב וקור ישנים שנת עולם, כאשר ימצאו על שדה קטל ככלות המלחמה. גם את חוליהם לא עצרו הצרפתים כח להובילם עמהם והשליכום על פני השדה למות באשר ימותו. מנוסת הצרפתים שנתה לפני כל רואיה חזון נורא ואיום ומראה מזרח ונגאלה. פה קברו את השבויים חיים בחיק האדמה לבל יהיו עליהם למשא, ושם ישב לו צרפתי, אשר הרעב שחת וענה פניו, אוכל בכל פה בשר אדם ואומר: כי אם אמנם נורא מאד לאכול איש בשר עמיתו, אך הלא טוב בשר אדם למאכל מבשר הסוס; פה נשמע קול אנקת צרפתים נקפאים ונקשים הנופלים בכורות שלג, בנקיקים עמוקים ובמהמורות מצפות קרח מלמעלה, וקול מפלתם כקול צליל פחי ברזל-מוצק, ושם אספו הנרפאים את פגרי המתים חמרים חמרים, ויעלו וישבו על גביהם לצחק בשחוק הקוביא. נורא החזיון הזה ומי יכילנו!

(*) בעברם על יד מאזשאסק את שדה באראדינא, אשר נלחמו עליו את המלחמה הגדולה, מצאו את פני החלקה מכסה עוד בשלשים אלף הרוגי חרב אשר לא היתה להם קבורה עוד, וביניהם שכב איש חיל פצוע בשתי רגליו ועוד נפשו בו: חמשים יום החגולל הצולע הזה על פני השדה באין דורש ובאין מאסף, בטן פגר סוס היה מעונו, בשר חי מזונו ומי בצה ורפש שקויו. ויחמלו עליו אחיו העוברים ויאספוהו אליהם.

הזהפוכה הזאת והעבקה אשר עברה מחנה-רוסיא ממלחמת מֶגֶן למלחמת-חֶגֶר, והתבוסה הגדולה אשר בוססו בקרב החלוץ, העציבו את נאפאלעאן והרגיו את רוחו, עד כי געלה נפשו במאסקווא אשר ישב בה חדרש ימים ושמונה ימים. ויהי בעיניו בכלי אין חפץ בו. כ"ו לירח אקטיאבר נתן צו אל חילו לצאת ממאסקווא, ואתו כמאת אלף איש עמוסים בשלל רב ובמלקוח אשר שללו בעיר העזובה; ובראותו כי קצרה ידו מהשיב להרוסים כגמולם עליו, התנקמה נפשו במ פְּרֶבֶר אשר פקד על המארשאלל מארטיע לטמון בצפוני הקרעמל אש לא-נפח, אשר תחלק אחרי צאת כל הצרפתים מקרב העיר, ולשרוף את כל הבנינים היקרים אשר נצלו מן הלהבה בימי התבערות הגדולות (זולת בית חנוך הילדים). ויעש מארטיע ככל אשר פקד עליו אדוניו באין נגרע. כמעט הִנָּתְקוּ כפות רגלי הצרפתים מן העיר, באו אל תוכה למבראשונה הקאזאקים וַיִּאָּחֲזוּ בה, והם לא ידעו כי פחים נטמנו לרגליהם ואש-תחתית תיקר במשביות הקרעמל. ויהי בחצי הלילה באחד עשר לירח אקטיאבר ותגעש ותרעש פֶּנֶת העֶפֶל ומוסדי בניניו רגזו ויתפלצו, כי נבקעה הארץ לקול האש המתלקחת והמתפרצת לִפְתָּךְ את חומות אוצר הנשק ולשֹׁבֵר סלעי המגדלים הרמים והנשגבים; מוט התמוטטו עמודי הקרעמל ופור התפוררו קירות היכליו בקול רעם אריר וחזק *; להבות אש נשאו על אברותיהן אבני מסע גדולות אל פני השמים, כלי נשק וברורי-מות עפו כצפרים עפות אל שיא הרקיע, וישמע קול הרעש והרעם עד מחנה הצרפתים, אשר הרחיקו כבר מן העיר ללכת למסעיהם.

§ 15 שיבת הצרפתים בחרפה ובזלזול. שיבת הצרפתים מרוסיא נודעת לשם בספרי דברי הימים, כי כמוה לא היתה לרוע למן היום אשר נשא גוי אל גוי חרב. מי מנה את כל התלאות הנוראות אשר השתרגו עליו על צוארי האמללים האלה, ומי ספר את כל נגעי בני האדם ושבטי אנשים, אשר התחוללו על ראשי גבורי צרפת השבים אבלים וחפויי ראש מן הארץ אשר באו שמה לרשתה! אין קץ לכל המחלות אשר חלה בהם טבע-ארץ-רוסיא העז והקשה, בשלחו בהם את כל צבאות מכותיו ומגפותיו, ואין תכלה לכל הצרות והמצוקות אשר הדיחו עליהם הרוסים בשלחם אותם עד הגבול.

נאפאלעאן קָנָה להסיע את מחנהו דרך קאלוגא, למען יעבור במדינות הנושבות, אשר לא הָבּוּ שממה ולא נחרבו בחרב המלחמה. אמנם על יד מאלאִיאראָסלאוועץ פגע בחיל הרוסים, ותפרוץ ביניהם מלחמת זָבֶת דם כמים. פעמים אחדות עברה העיר הזאת מכף אל כף, מן הרוסים אל הצרפתים ומן הצרפתים אל הרוסים, עד אשר ראה נאפאלעאן כי נשתה גבורתו ונבצרה מומתו וַיֵּאָלֶץ לשוב בדרך אשר בא בה, היא הדרך העולה סמאָלענסקה, אשר השמו אותה הצרפתים בראשונה. עיני נאפאלעאן ועיני כל אנשי המלחמה דאבו לראות שנית את כל המקומות אשר נפלו עליהם חללי חרב לאלפים ולרבבות, ואשר

(*) במאסקווא היה בעת ההיא כתשעת אלפים מאתים ושבעה וחמשים בתים, וכימי התבערות בשרפו ע"פ ראשטאפטישין כשבעת אלפים שש מאות ושישה ושלשים בתים.

ט א ר ו ט י נ א *) בדרך העולה אל קאלוגא, ובדבר הזה סכך על קאלוגא אשר היו בה אוצרות בר וצדה גרולים וטובים, סגר הדרך בעד פולא עם בתי חרשת כלי הנשק, ובְּעֵד נפות רוסיא־הדרומית המלאות דגן וחטה וכל פרי תבואה.

ונאפאלעאן חשב בלבו כי אם יוסיף לתפוש במאָסקווא ולהסתולל בה, אולי ירך לבב אלכסנדר ויתרצה אל השלום, ויוסף שנית שלוח אליו מכתב דובר שלום, אולם גם הפעם החריש אלכסנדר ולא ענהו משוב ועד רע. לשוא הפחידו אימפּערַאטֶאֶר צרפת, כי ילך להקדיש מלחמה על פעטרבורג להבקייענה ולקיצנה—אלכסנדר לא זע ולא נבעת מפני פחדו ואימתו. שבועות אחדים חָבָה נאפאלעאן למענה פיו, ובראותו כי יחכה לשוא, נָסָה לשלוח את לאָריסמָאן אל קוטוואָו, ויתן לו רשיון לכרות עמו ברית־שלום. אפס הפֶּעֶלדמארשאלל הרוסי ענהו: "כי מִלְכּוֹ מִלָּא את ידו רק להלחם עד לכלה, וגם פקד עליו לבלתי ישא את שם השלום על שפתיו". בכל זאת מִחפֵּץ קוטוואָו לעצור את נאפאלעאן במאָסקווא השוממה השדודה והגלמודה, עוד שבועות אחדים, השלה אותו ויָכּוּב בו להבטיחו כי יערוך את שְׁאֵלָתוֹ ובקשתו לפני אלכסנדר, ויכרות עמו ברית מנוחה למספר ימים.—בימים ההם התראו פנים אל פנים שרי חיל הרוסים והצרפתים, איש אל רעהו נדברו ויתרועעו יחדו. אבן פקירי הרוסים אשר ידעו את כחם ועצם ידם ואת רפיון ידי הצרפתים, דברו באזניהם דברים כמתלהמים ויורדים חררי בטן, ויהתלו בהם לאמר: "למה זה תתראו, ולמה הנכם יושבים פה ומחשים? ומדוע לא תמלשו נפשכם בטרם יבואו ימי החרף? הטרם תדעו כי בימים האלה תפולנה צפרניכם מעל ראשי אצבעותיכם וכלי המלחמה מכפות ידיכם, יראה ורעד יבוא בכם ויִבְדִּי עוֹר בשרכם יִקְשּׁוּ כמסמרות נמועים וכאבני השדה!". ופקירי הקאזאקים חזקו שאלותיהם עליהם באמרם: "המבלי אין אויר, לחם וקברים בצרפת לחיות ולמות שמה, כי נואלתם לבוא הִנֵּה להיות לרִמָּן על פני השדה ולזבל ארץ נכריה בגויותיכם? הן זאת חובת האדם לארצו—בחיוו יעבוד את אדמתו ויגונן עליה, ובמותו ישיב את גוֹיָתוֹ אל האדמה אשר נוצר ממנה, כי היא פְּלִלְתּוֹ בחיוו והוא יכלכלנה במותו; את גויתו אשר לזה ממנה אותה ישלם לה; ואתם הַפְּקָקִים, הנכם מבקשים מות על אדמה אשר לא נוצרתם ממנה, ואת אשר לא שאלתם הנכם משיבים!". כחצים שנונים וכגחלי רתמים היה לעג הרוסים השאננים וְהַתּוֹלִיָּהם לפקירי חיל צרפת; אפס לא עליהם רבצה האשמה ולא מרצון לבם התגוררו במאָסקווא בחסר כל, כי אם את עון מלכם נשאו עליהם בעיר ההרס ההיא, וקשי עֲרָפוֹ הביא עליהם תלאות וזועות. נאפאלעאן הכביר את לבו וימאן לשוב ריקם ממאָסקווא, פן יאמרו מלכי ארץ כי בורח הוא, ובצפיתו צפה לברית שלום על ידי קוטוואָו.

אפס בעוד הוא מתמהמה במאָסקווא ומַצְפֶּה לשלום, הבהילתהו פתאם השמועה הרעה, כי מקצת אנשי חיל מן המחנה הרוסית לא הרחק מטארושינא התנפלו בחמה שפוכה על האוואנגארד הצרפתי אשר תחת יד מוראט, ויכו בו מכה רבה, והשחיתו ארצה ארבעה ועשרים אלף איש, וגם מוראט נפצע במלחמה.

(*) על כן אמרו מליצי הדור לקוטוואו: "Ta routine a derouté Napoléon"

צרה היו צפויים אל אסון ושד , ובנפשם הביאו לחמם . על כל פת לחם , מלוא כף מספוא ושעלי שעורים , נאלצו להלחם מלחמת חיים ומות ; ומדי ראות הפירים הרוסים כי רב כח הצרפתים מכחם , שלחו את כפריהם וכל אשר בהם באש , כי בחרו לתת יגיעם והונם מאכל ללהבה מתתם בידי זרים אכזרים . ביתר שאת נתכה חמת העם על הצרפתים עד לאין מרפא , על דבר אשר נועזו לחלל קדשי דתם : שפכו בוז וקיקלון על התמונות הקדושות להם , הפכו את היכלי התפלה למלונות אנשי חיל , למגורות ולארוות סוסים .

ובעצם העת אשר הפליאו עם הארץ להשחית בגדודי צרפת , החלה גם מלחמת תברי גרורים ואגודות מתי מספר (партизанская война) ; כי נמצאו בקרב האפיצורים הרוסים בעלי רוח כביר ואמיצי לב אשר יצאו בראש להקות קטנות , ובהתבוננם כי יש לאל ידם להרע להצרפתים , נפלו עליהם כחתף פתאם ויכום בלי חמלה . הגרורים האלה כתרו את הצרפתים ויסגרו אותם במאסקווא השרופה כבבית כלא , ומכל עברים הוליכו עליהם אימים ופחרי בלהות , עד אשר לא יכלו הבלואים האלה לצאת מקירות העיר וחוצה , לתפש מעט אכל לנפשם ומספוא לסוסיהם , כי אם בלויית גרוד גדול לסוכך עליהם . אז גבר הרעב במאסקווא וקרה את הצרפתים עד מאד , ורבים מהם הוריר דומה . ויהיו הצרפתים כזאבים רעבים משחרי לטרף ; נתקו מוסרות מוסר המלחמה , הפריעו כל סדר ומשטר ויפשטו על הכפרים והמושבות לשלול ולבוז ביד חמסים ושודדים (ma-rodёры-miropodёры) . — מן שרי גרודי הרוסים הפארטיזאנים הכי נכבדים : דאוידאוו , פייגנער , סעסלאווין , והכהן סקאביעעוו ; הסופר הנודע קאראמזין התעתר להוליך מאסקוואה את גרוד ניושני-נאווגאראד . ואנשים יחידים (כהגראף סאלטיקאוו , מאטאנאוו , דעמידאוו והנשיא גאגארין) שברו מכספם גרודים גרודים וישלחום לעדור מערכה במקום אשר הצרפתים נטושים . מלבד אלה באו כפעם בפעם קאזאקי הדאן לקול הקריאה , אשר קרא אליהם פלאטאוו פקידם ואלופם , ויחגרו כלי נשק למגדול ועד קטן לגונן על ארץ מולדתם , להרגיז את הצרפתים ולהכריתם מארץ החיים .

§ 14 הצרפתים עוזבים את מאסקווא . בימי היות מחנה צרפת במאסקווא כשל כחה מאד ותלך הלוך ודל מיום ליום . תבערות מאסקווא דכאו לארץ תיתם , הפארטיזאנים פמעוף ברק עברו חיש קל ממקום למקום להכרית להם כל מחיה , עד כי אכף עליהם הרעב הנורא לאכול מן הבא בידם , כל מאכל נמבזה ונמס , מעלה צחנה ובאשה היה כמעדנים לחכם . המאכלים הנשחתים היו למרורות פתנים בקרבם , ניתמו לגוע בתחלואים רבים וגאמנים . אנשי מערכת חיל צרפת השתובבו משובה נצחת ויהיו כבני שחץ מפני יד הרעב והקפן כי כברה מאד . אמנם המחנה הרוסית הלכה הלוך וגבור יום יום , כי עם הארץ היו משען לקוטוואוו וזרועו לבקרים , עד כי מצאה ידו לצבור בר לשבע וצרכי מלחמה מרבה להכיל ; את הנפצעים שלח איש איש לביתו להתרפאות , וכל איש בריא ובחור אסף אליו . קוטוואוו העביר את חילו בערמה מדרך ריאואן ניתן אותה על יד

אש עלו עד לב השמים מעל, והארץ מתחת קרחה ותלהט את כפות רגלי הדרכים עליה. חיש סהר נגעה האש גם בקצה עפל הקרעמל—ויוחרר נאפאלעאן ויתפלץ מאד, יען כי במצודת הקרעמל היה פית-שרפה לָרֵב, וגם לפני חלונות משכן כבודו עגלות טעונות פיה, אשר בהריחן זיק אחד יחצבו להבות אש-פלדות לחצוב קבר אל מירות-העפל ומלואן. כצפור מפח יוקשים התמלט נאפאלעאן מיד להבה ויעתק אהלו אל היכל פעטר (Петровский дворецъ), בפרסא אחת הרחק ממאסקווא. ימים אחדים ארכה התבערה הגדולה ונהרי נחלי אש מתלקחת צפו בעיר הבירה, ובשוא גליהם המו ויתגעשו, ויבלעו בכל פה חוצות וכל אשר בהם. כשלשת רבעי העיר עלו כליל על מוקדה, ורק הרביעית האחת נשארה על תלה, גם הקרעמל נותר כאוד מצל מאש, וכל ארמנותיו, מירותיו, היכליו ובתי אוצרותיו עמדו על פגם.—והנה נאפאלעאן בבואו לרשת את גאון מאסקווא אשר אהב סלה, חשב כי בה ימצא אשר הוא מבקש: מזון לשבע, כבוד למרבה, מנוחת השקט ושלוה; בראותו עתה כי רק הרשת מזורה לרגליו וימי חשך נכונו לו בגיא צלמות זה, נואש מלעשות גדולות ונצורות, ובשבתו עור בתוך הקרעמל כתב בכתב ידו דברי שלום ואהבה לאלכסנדר על ידי אחד מפקידיו רוסיא הנמצאים בבית החולים, אך לא מצא כל מענה.

§ 13 מלחמת עם-הארץ וחברי-גדודים. הבשורה הרעה כי מאסקווא נהפכה לזרים ותהי לבו ולמשסה לנכרים, מלאה נקם וקצף-גדול את לבב כל הרוסים, ואת לבב מלכם הישר באדם, אשר נשא ידו וישבע בחי העולמים, כי לא יניח חרבו מידו בלתי אם ישבע נקם מצריו בעד ארצו הנכלמה והשוממה. עתה אבדה כל תקוה להשלים עם נאפאלעאן—כי כל הארץ התקוממה לו ותבקש רעתו ונקמתו. כאשר הגד לאלכסנדר כי מאסקווא נתפשה, ענה ואמר: „גם אם לא ישאר מאנשי חילי עד אחד, אשרקה אל האצילים הנאמנים ולאכרים עובדי-האדמה, ואנכי יצוא אצא בראשם להלחם עם האויב המשחית, ואם יתם בל כחי לריק, אגדל פרע שער זקני עד הברכים, ואזאיל להחיות נפשי בלחם צר ומים לחץ בירכתי סיביר, מלחתום ידי על ספר אפני ברית-שלום אשר יהיו לבשת ולכלמה לארצי! נאפאלעאן יהי השליט או אני, אנכי או נאפאלעאן—ויהיו לא נפון בארץ רוסיא!“ דברי אלכסנדר מצאו חן בעיני כל העם, אשר כמחשבות מלכו היו גם מחשבותיו. למן היום אשר אבדה מאסקווא החלה מלחמת עם הארץ (народная война) בצרפתים. הנשים הכבודות בנות מרום עם הארץ חדלו סלדבר צרפתית, התנצלו מעליהן את בגדי החפש אשר כתבנית פאריז ותלבשנה בגדי נשי המון הרוסים, וגם בכל דבר חפץ הבא מצרפת געלה נפשן ויהי נמבזה ונמאם בעיניהן. כל האזרחים והתושבים בכל המקומות אשר נגעה בהם חרב המלחמה, קמו כאיש אחד ויחלצו חושים ככל אשר מצאה ידם; גם הזקנים החלשים והנערים מלאו ידיהם בחניתות ובכלי משחית, ויצאו לארוב להצרפתים ולקצות בהם. פעמים רבות התעוררו גם הנשים ברוח גבורה להתנפל על עוכרי הארץ ולאבדם, ותהי מרבית ארץ-רוסיא כמחנה אנשי חיל שואפי קרב וצמאי דמי מלחמה. גדודי צרפת אשר הרחיקו מן העיר ככברת ארץ לבקש

מעוררים תאניה ואניה , והמון נשים עונות אחריהם ומתופפות על לבביהן בקול הגה והי—לא היתה כבכיה הזאת במאסקווא משנות דור ודור .—האנשים אשר לא היה להם סוסים ובהמות משא , אסרו את נפשם בעגלות הטעונות באבותיהם הזקנים , בנשיהם העדינות ובילדיהם הרכים והענוגים , וינהגום אל מקומות גלותם ; יושבי הכפרים מסביב קדמו בלחמם את פני הנודדים האלה וינהלום במזון כל ימי נודם . — בטרם יצא ראסאפטשין מן העיר על אפו ועל חמתו , צוה אל השוטרים המעטים אשר נשארו בה לשלוח אש בבתיה ובמירותיה , ולהציגה על גחליה ריקם ; והוא בא אל ביתו ונחלתו , המושב אשר לו על יד מאסקווא , ויעש שם משתת לאוהביו , ואחר אכלם ושקם לקח לפיד אש ובירו הצית את ביתו לעיניהם . הנה כי כן יושבה מאסקווא , קריה העליזה והמלאה תשואות , בדרד וגלמוד , בחוצותיה ההומיות מאדם רב נשאר שמה ושאיה , אין קול ואין קשב , רק דממת צלמות מסביב .

§ 12 נאפאלעאן במאסקווא והתבערות . ונאפאלעאן שמר צעדי חיל הרוסים ויסע בעקבותיהם , וכאשר הגיע אל הר-המסגר עלה על ראשו , ויצף מן הפסגה על העיר הבירה הרובצת לרגליו עם המון פגדליה והיכלי תלפיותיה , ותחי רוחו ויקרא בעליצות נפש : האח ! הנה זאת היא העיר ההללה וכלילת היפי משאת נפשי ומטרת חפצי . עתה שלמה המלחמה ! . על יד אחד השערים ירד מעל סוסו ויוחל כי מלאכים מפקירי העיר יצאו ויבואו לברכו ולתת בידו את המפתחות בשם ראשי אפרתיה וזקני עדתה ; בתחלת מסעכה הלך אחת הנה ואחת הנה , אפס עד מהרה הודיעוהו כי מאסקווא היתה קרית תהו ובהו ! נאפאלעאן לא אבה להאמין , ויצו במפגיע כי יבואו עיני העדה לקדם פניו , ויצאו אליו אחדים מבני הנכר המתגוררים עוד בעיר העזובה , ויגידו לו גם הם כי האזרחים נטשו את בתיהם ואת כליהם וילכו באשר הלכו . אז נפל אור פני נאפאלעאן ויבוא העירה סר וועף עם גדודיו אשר ברגליו (ט"ו בחדש סענטיאבר) . הצרפתים נוכחו כי לא נפל דבר מכל אשר הגד להם , ויהיו מרעידים ומשתוממים מאד , כי בכל רחוב ובכל שוק אשר באו שמה לא ראו בלתי אם את צלם ולא שמעו רק את הדר מדרך כפות רגליהם . נאפאלעאן בחר לשבתו את חצר-המלכים אשר במצודת הקרעמל , ויתברך בלבבו כי בתוך המעון המרום הזה ימצא מנוח אשר ייטב לו , ומחירי משכיתו יוציא פחדו ושאתו על רוסיא ומלכה , וגם יעשה את משפט ארץ צרפת ומשפט עמי אירופא באין מפריע . אמנם עד ארגיעה עברה מנוחתו , כל היום לא ידע נחת וגם בלילה לא שכב לבו , יען כי כמעט באו חילו העירה פרצו בה תבוערות רבות כה וכה ; למבראשונה האמינו הצרפתים כי פשגנה ומבלי תהיה יצאה האש , אך חיש קל הראו לדעת , כי יד הרוסים עשתה זאת לקרית חמדתם ומשושם . ביום השני לשבתם בה כבר התלקחה האש בכל פנותיה , ותהי מאסקווא כלה כמערכת מוקד עצים ואש וכנחל זפת בוערה . כל עמל הצרפתים להשקיע את האש ולכבות את הבערה , נשאר מעל . פתאם קמה רוח סערה גדולה וחזק ותצרור בכנפיה את השלהבת ותשא אותה מרחוב לרחוב ומחוצ לחוצ , ויתאבכו גאות עשן וקיטור נורא ; עמודי להבות-

SI È UNO DEI CONSIGLIERI INTERI.

1870

(*) ביום המר הזה פתח ראסטאפשיץ את כל בתי הכלאים, ויוציא את כל האסורים בתוכם, והוכיחם בדברים לכפר את חטאותיהם במעשים טובים ורצויים לארץ מולדתם, ורק שנים מהם הביא במשפט דמים לעיני כל העם העומדים עליו: האחד היה איש צרפתי והשני איש רוסי אשר התמכר להרויח את העם אחרי הצרפתים. והנה אבי הבוגד הזה בא בתוך הרואים לראות במות פרי בטנו על מעלו אשר מעל בארץ מולדתו; ויהי כצוות ראסטאפשיץ אל האב לברך את בנו לפני מותו, התמרמר הזקן ויקרא: "מה לעוכר רוסיא ולברכת הורים?" ויפן אל בנו בחמה שפוכה ויקללהו קללה נמרצת, וההמון מלא אחריו, וימיתוהו בחרב רעה. הצרפתי עמד נפעם ונדהם, וכבר היה נכון לשתות גם הוא את כוס החמה; אך ראסטאפשיץ שנה את טעמו, ויאמר אליו בנחת: לא עליך תסוב כוס חמתי, כי צרפתי אתה והנך שמה בשמחת גוייך, לך לך לשלום; אך הגד תגיד לבני עמך, כי לא נמצא יותר מבוגד אחד בכל המון רבבות הרוסים, והאחד ההוא כבר נשא את עונו בפלילים — ואיננו!"

אלה מאלה בעצם ידם ובאמץ רוחם. כלם חרפו נפשם למות מות גבורים על מרומי שדה; רבים היו כשכורי יין החמה, השליכו מעליהם את אַזְנֵיהֶם וכלי נשקם ויחישו להלחם באגרוף, התאבקו, התעצמו, התרוצצו ויפלו יחדו פגרים מתים. ברגעי מספר הוצעו רבבות חללים ארצה. המארשאלל נִיִּיא בראותו כי רבים מאד הנופלים, צוה לאנשי חיל להשתרע על הקרקע ולנפול תחת הרוגים, לבעבור יִנָּצְלוּ מִמָּנְפּוֹת הארשיללעריא הרוסית, החוצבת בם כקטב מרירי וכשד מִשְׁדֵּי. היום רפה לערוב והלילה בא לשום קץ למלחמת הרג ואֶבְדָן. יותר ממאת אלף חללים פָּסוּ את פני שדה בְּאַרְאֲדִינָא (*). הצרפתים קראו למלחמה הזעומה ההיא „מלחמת הגענעראלים“, יען כי שבעים גענעראלים נהרגו ונפצעו בהלחם (מן ההרוגים היו ארבעים צרפתים ושמונה רוסים: באגראטיאן, קוטאיסאן).

והנה אם הִשְׁפְּרוּ שבר גדול הרוסים, אשר ישבו בתוך עָפָם ויהיו קרובים אל עזרתם ומעיני ישועתם, כי המתנדרים השלימו מספר המתים, יושבי הערים והכפרים כָּלְּלוּ את צרכי המלחמה והחולים מצאו מנוחה ומזור בבתי אחיהם—מה נורא היה אפוא שבר הצרפתים, הנודדים בארץ נכריה ועזרה בצרות רחקה מהם! ומה נמס לבם בשמעם את קול תרועת הנצח אשר הריעו הרוסים כל הלילה וממחרת היום ההוא. קוטואן אמר לַחֲדָשׁ את המלחמה ביום השני, אך הפקידים אשר הוא נשען על ידם הוכיחוהו וערכו לפניו, כי כמעט מחצית מחנה הרוסים הכתה חרם ולא יתכן להאריך את המלחמה—ובכן עזבו קוטואן וחילו את שדה המלחמה וישבו אחור מְאָסְקוּוּא; ונאפאלעאן מצא לו תואנה לִבְשׁוֹר כי הוא הוא הַמִּנְצָח! אפס שפתיו ענו בו באחרית הימים בְּאָמְרוֹ לאמר: „מכל המלחמות שעשיתי תחת השמש, היתה המלחמה אצל מְאָסְקוּוּא האיומה והנוראה; הצרפתים הראו שמה באותות ובמופתים כי להם יאתה תפארת הנצחון, והרוסים קנו להם המשפט להתימר בשם בני בלי־חת („invaincus“).“

§ 11 סוד שרי חיל רוסיא ועזיבת מאסקווא. נִיִּיחַן קוטואן את חילו אצל מְאָסְקוּוּא, ויאמר להלחם שם שנית עם נאפאלעאן, לבעבור יציל את העיר העתיקה ויִגֵּן עליה לבל יבואו זרים במקדשיה לְהַחֲלֵם; וכבר שלח להגיד זאת אל פקיד מְאָסְקוּוּא, אל הגראף ראסטאָפּשִׁין איש כביר כח וכביר דעת, וישלח לתור מקום להִשָּׁגֵב בו. שם על הר־המסגד (Поклонная гора) הצופה על פני מְאָסְקוּוּא ישב קוטואן הפֶּלְדֶּמַארשאלל הזקן ושבִּע־ימים וכל הגענעראלים עומדים אותו, ויחלו להתייעץ על דבר המקום אשר מצאו כי לא טוב הוא להחזיק עליו מעמד. ויהי לעת ערב (בראשון לסענטיאבר) התאספו יחד כל פקירי

(*) במרחק רק מסביב לשדה באראדינא נשחת האויר וימלא צחנה ודבר הוות מן הפגרים הנרקבים שם. כשלשת ימים אחר המלחמה עברו חילי צרפת במרוצה את המקום ההוא, ותדבק בם הרוח הרעה ויוכנו במחלות אנושות ומסכנות. אחרי כן ראו כי אין טוב כי אם לשרוף את החללים על מישור המערכה. ויהיו הגשרפים כתשעה וחמשים אלף איש ויותר מאחד ושלשים אלף פגרי סוסים, ועצי-השרפה שבע מאות ושישה ושבעים חבל (סאזשען). — בארבע נפות לבר (מאסקווא, סמאלענסק, מינסק, ווילנא) נשרפו מאתים ושישה ושישים אלף גווות אנשים חללי מלחמה.

את המורקים הנפתים לעצת נאפאלעאן להלחם ברוסיה, ובהכבירו את זרועו הנמויה עליהם עד כי שבו ושחרו שלום, ויתנו לרוסיה את בעססאראביא לאחוזת עולם. — הגבור המהלל הזה בא בפקודת אלכסנדר אל ראש המחנה. ויהי כאשר בדרך קוטוזאוו את אנשי החיל, וגם הם אצלו לו ברכה בקול ענות שמחה ותרועה, קרא במדבר אל נפשו: „אהה אלהים, איך יתכן לסגת אחור עם גבורים נאדרים כאלה!“ ותחי רוח אנשי המלחמה וישמחו עליו כעל מלאך מושיע. חר את אחד נדברו לאמר: הנה זה בא הלום קוטוזאוו דודנו להכות את הצרפתים שוק על ירך, ובידו נתן ה' חץ תשועה לארץ מולדתנו; רבים מהם ספרו כי בנסוע קוטוזאוו על סוסו האביר מסביב למחנה לפקד צבאה, דאה ממרחק נשר גדול ויעף ממעל לראשו כמבשר נצחון ומשטיע ישועה, וכלם חכו בכליון עינים למלחמה אחת גדולה מאד. אמנם תקותם לא נכלאה, כי ממחרת היום ההוא צוה קוטוזאוו גם הוא להסוג אחור; אפס בפעם הזאת לא הרחיקו ללכת הלוך זשוב, ועד מהרה נהיתה ובאה מלחמה איומה ונוראה.

§ 10 מלחמת באראדינא. כמאת פרסה הרחק מכאסקווא על יר הכפר באראדינא חנה קוטוזאוו עם חילו ויבצר את שדה המערכה בדיק ובסוללות, ויתעתר להלחם עם הצרפתים מלחמת תנופה, מבלי שום לב כי אויביו עצמו ממנו במספרם (הרוסים היו מאת אלף והצרפתים מאה ושלשים אלף איש). בחמשה ועשרים לירח אויגוסט התכוננו שתי המחנות מעבר מזה ומזה ליום המחרת, כמו עתידים הם לעמוד למשפט לפני כסא אל שדי ונורא. רבים מחיל הרוסים ענו בצום נפשם ולא אבו לקחת אל פיהם חלקם מיין-השרף, ויש לבשו גם תכריכי מתים והקדישו למות נפשם. בלילה ההוא היה במחנה הרוסים שקט ודומיה, ובמחנה צרפת נשמע קול זמרה ושירים ומצהלות אבירים, שחוק והמולה גדולה. בששה ועשרים לאויגוסט קם נאפאלעאן ממשכבו בבקר השכם ויצא אל מישור באראדינא לשום עינו על החיל ועל המערכה ולאסור את המלחמה; וכאשר הציצה השמש מפאת קדים קרא בהשקט ובבטחה: „ראו! הנה שמש אוסטערליין תזרח לנו היום!“ בכל זאת התפעם רוח נאפאלעאן בקרבו ביום ההוא, וישנן פניו וכל תהלוכותיו מתמול שלשום: רגע היה כאלם לא יפתח פיו וכנאחו בסבך שרעפי הגיוניו—ורגע שלח רסן מפיו, הכביר מלין ויכעס הרבה. גם קוטוזאוו העיר שחר, וברוח שאנן ערך את מחנהו סמול מחנה צרפת. כאשר התיצבו שתי המחנות ערוכות ושמורות בכל, מקבילות אשה אל אחותה, קראו שרי-המלחמה את קריאתם לפניהן. נאפאלעאן התם את מדברו לאמר: „אנשי חילי! יאמר-נא לאיש ואיש מכם—זה היה במלחמה המהללה מתחת למאסקווא!“ וקוטוזאוו גם הוא בקריאתו הקצרה אמר: „אחי, זכרו נא כי מאסקווא מאחרינו!“

השמש יצא על הארץ והמלחמה הגדולה החלה, ותפוש על חלקה רבה במלוא רחב פרסה כרבעת. פתאם נהפכו גבעות השלום וגאות מנוחה להרים מוריקי להבות אש-המסים וגלגלי קישור לודם. הנלהמים השתערו זה על זה בשצף קצף ובאכזריות גדולה מאד. גם הצרפתים גם הרוסים לא נפלו

אבל בני דורו לא באו עד חקר תכליתו והרשיעוהו במשפט. כי הנה למן היום אשר נפרצה המלחמה פרצה גם תשוקה נמרצה בקרב שרי חצר המלכות ובקרב אנשי החיל והעם—להלחם מלחמה גדולה ונצחת עם חצר הצורר. בארקלאי ידע כי תאות נפש הרבים הולכת מנגד לעצתו, ויאלץ לעשות בערמה: פעמים אחדות התיצב קוממיות על משמרתו לעמת מחנה האויב, ויצו להכין הכל למלחמה, וכאשר עשו כמצות פיהו והכינו הכל כאשר לכל, שנה פניו ויתן פתאם צו לפנות ערף ולא פנים. רבים וכן שלמים התפלאו עליו הפלא ופלא: אנה יוליד תמיד הנגיד ומצוה הזה את מחנה גבורי-רוסיא הצמאים למלחמה? למה זה תחום עינו על אנשי הצבא השואפים לחרף נפשם בעד ארץ מולדתם? ומדוע זה יתנהל בכבודות ובעצלותים? בקרב העם ואנשי החיל נמצאו אנשים אשר חשדוהו כי יעשה את מלאכתו רמיה, ושפלו עליו שקר כי יבגוד ברוסים ובמלכם; וגם שם משפחתו הנכרי היה לו למכשול ולפוקה, ומה גם אחרי אבזר לו סמאלענסק, חדלו גדודיו מלקדם פניו בכל ענות הירד (אורא!) כמנהגם תמיד, יען כי שמו עיניהם בו לרעה, לא האמינו בו ולא בטחו בישועתו. כל הרברים האלה אָכְפוּ על אלכסנדר להָעֵתֵר אל העם המפצירים בו להפקיד את החיל בידי איש רוסי מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן; ויבחר בנשיא הישיש וּמִלֵּא ימים מִיכָאֵיל אֵילֶאָרִיֶאָנְאוֹוִיטֶש גִּנְאָלֶא נִישְׁטֶשְׁעוֹוִיקוֹ טוֹזֶאָו. אז התפטר בארקלאי בנפש חפצה מִשְׁפֶּרֶת נְגִיד־חֵילִים, ובענות רוח הואיל לסור למשמעת קוטוואו, אשר היה לפנים מן אנשי משמעתו, השומעים לקול דברו.

בימי יעקאטערינא השנית כבר גודע שם קוטוואו לתהלה, ורומיאנצוֹו שָׁם לְבוֹ אֵלָיו לְהִשְׁגִּיא פֶּעֱלוֹ בַּמִּלְחָמוֹתָיו עַל־יַד לֶאֱרָגָא וְקֶאֱהוֹל. בַּהֲלָכָה מִבְּצֵר אִיסְמֵעֵאֵיל הַתְּנוּסִם מִיכָאֵיל בְּרוּחַ גְּבוּרָה נִפְלָאָה וְחִכְמָה רַבָּה; וּבִסְפֵר הַבְּשׂוּדָה אֲשֶׁר שָׁלַח סוֹוֹאָרָאָו אֶל הַמַּשְׁשֵׁלָה כְּתַב לֵאמֹר: „קוֹטוֹוָאָו הֵלֶךְ מִשְׁמָאֵלִי, אֲמֵנָּה הִיָּה תְּמִיד אִישׁ נֹצֵב עַל יַד יְיָנִי“. לא פעם ולא שתים בא עד שערי מות ביום קרב ולחם, וּמִפְּצָעֵי אוֹיֵב עָוְרָה עֵינוֹ הָאֶחָת; אֲךָ הָאֱלֹהִים חָפֵץ לְשַׁפּוֹר לְרֹאשׁוֹ, לְכַלֵּל אֶת שִׁיבָתוֹ וּלְהַחֲיוֹתוֹ כִּיּוֹם הַזֶּה. יֵתֵר שְׂאֵת הִיָּה לְקוֹטוֹוָאָו גַּם עַל סוֹוֹאָרָאָו בְּדָבָר אֲשֶׁר יָדַע אֶת תְּכֵסִּיסֵי הַמִּלְחָמָה לְכָל מִשְׁפָּטֵיהֶם וְחֻקוֹתֵיהֶם עַל יְדֵי הַהֲגִיוֹן בִּסְפָרֵי הַחִכְמָה הַזֹּאת, וַיְהִי מִנְהַל בֵּית־סֵפֶר הַקֶּאֱדֵעִטִּים לְחֵיל הַיִּבְשָׁה, וַיִּוָּרֶם לְמוֹדֵי תְכֵסִּיסֵי־מִלְחָמָה, קוֹרוֹתִיָּה וְתוֹלְדוֹתֶיהָ. מִלְּבַד זֹאת הִיָּה קוֹטוֹוָאָו מִשְׁכִּיל חֲרוּץ טָאֵר בַּהֲלִיכוֹת הַמַּדִּינּוֹת (דִּיפֶּלֶאָמַט), וּבִימֵי יַעֲקֹאטֶעֶרִינָא הִיָּה מִלֵּאךְ הַמַּשְׁשֵׁלָה בְּקֶאָנְסֵטֶאנְטִינֶאפֶּאָל, בִּמְסַעוֹ בִּשְׁנַת 1805 לְעֹזֶרֶת הָאוֹיִסְטְרִים, אֲשֶׁר הִצִּיקוּ כָּלִי נֶשֶׁקָם לְרִגְלֵי נֶאֱפֶאֱלֶעָן עַל יַד אוֹלֶם הָעִיר, הַשְׁכִּיל קוֹטוֹוָאָו לָשׁוּב אַחֲרֵי מִרְחָק שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים פֶּרְסָה בְּתַחבּוּלוֹת גְּדוּלוֹת וּנְפִלְאוֹת טָאֵר, אֲשֶׁר הִשְׁתּוּמְמוּ עֲלֵיהֶן כָּל גְּבוּנֵי תְכֵסִּיסֵי מִלְחָמָה; וְגַם נֶאֱפֶאֱלֶעָן הִתְפִּלָּא עַל עֲרַמַּת לִבָּב קוֹטוֹוָאָו וַיִּכְנֶהוּ בִשֵּׁם „שׂוֹעֵל“. בַּמִּלְחָמָה אוֹסְטֶרֶלִיץ, כֹּאֲשֶׁר שִׁחְחוּ חֵילֵי בְעִלֵי־הַבְּרִית וַיְהִיו מִרְמָס לְרִגְלֵי נֶאֱפֶאֱלֶעָן, לֹא בְּקוֹטוֹוָאָו הִיָּתָה הָאֲשֻׁמָּה, כִּי אִם בְּצִבָּאוֹת אוֹיִסְטְרִיא אֲשֶׁר סָפוּ מִשְׁגָּה עַל מִשְׁגָּה, וּבַחֲטָאוֹתֵיהֶם צָר כְּחוֹ גַּם הוּא וַיְהִי לְמֵאֵבֶל. וְאַנְחֵנוּ כִּבֵּר רֹאֵינוּ אֶת גִּדְלוֹ וְאֶת יָדוֹ הַחֲזָקָה, בְּלִחְצוֹ

ולבהלה את כח חיליו ופרשיו הרעבים והעייפים, וההולכים בלא-חמדה כבהמה בבקעה אחרי הרוסים, אשר פעם יהיו כנרדפים ופעם יהפכו פתאם לרודפים. רבים מאנשי חיל צרפת פגרו מלכת במערכת הצבא, ודרך עברם היתה מלאה יגעים ונחשלים, עיפים ונכשלים. הרעב החל לשלוח בהם את חציו הרעים, כי לא הצטידו כל ימי לכתם ברוסיה בלתי אם מדי יום ביומו; בכל בקר ובקר היו עיניהם נשואות רק אל הערים והכפרים מאין יבוא מרף חקם—וחייהם היו תלואים להם מנגד. הקאזאקים השחיתו את הדרכים, הרסו את המעברות ושרפו את כל האסמים המלאים בר ומספוא לסוסים. הערים והכפרים אשר עזבו יושביהם ברצון לבם, הבתים השרופים בחפץ כפיהם והשרדות והגנות הנחרבים בעצם ידיהם—כל אלה היו עדים נאמנים לנאפאלעאן כי בא אל עמק עכור ומאפליה, אל ארץ משכלת ואוכלת את צורריה, וכי לא על-נקלה יכבשוה גם אדירי גבורים ועריצים. עוד בהצותו על סמאלענסק בכל מאמצי כחו ואונו, העז בפניו מוראט, אשר היתה רוח אחרת אתו, ויאמר אליו: "שמע נא אדוני, אחרי אשר אין חפץ להרוסים במלחמה, רב לנו גם אנחנו לרדוף אחריהם!" ויפל את תחנתו לרגלי נאפאלעאן לבל יביא את כל הקהל הגדול מאסקוואה למות בה ברעב ובקרב. בכל זאת האשים שמה נאפאלעאן את אזניו והכביר את לבו להכין מצור על העיר בקוזק. ומוראט בראותו כי ישחית דבריו על און לא שומעת, התיצב בתוך להבות אש-המסים, ויאמר למצוא מות על שדה קטל מלראות ברעה אשר תמצא את אחיו בארץ נכריה וציה. אכן מתחת לעיר סמאלענסק התגנבה תולעת השפק גם במשכיות לבב נאפאלעאן ותנקר כליותיו—פן לא יחילו דרכיו ברוסיה; וגם רבים מאנשי הצבא, אשר קצרה נפשם בעמל הדרך והמלחמה, גלאו לשום מחסום לפיהם, וילזנו וינגנו על נאפאלעאן אשר הניעם ויטלטלם אל קצוי ארץ ליטא, ויקראו: "למה זה הוציאנו מלכנו מארצנו העדינה המלאה ברכות שמים, להביאנו אל ארץ יבשה אין כל, לשתות מי בצאות וגבאים ולשכב על ערמת עפר!" וישמע נאפאלעאן וידום ויכהו לבו; ויפן אל הגענעראל הרוסי טוששקאוו, אשר נשבה בידי הצרפתים, להיות לו לפה ולמליץ על דבר השלום עם אלכסנדר. אפס קיסר רוסיה אסף את שלומו מקיסר צרפת ולא ענהו דבר.

§ 9 קוטוזאוו שר המלחמה. בארקלאי דע-טאללי הוסיף להקדור אחור ולא נטה מן עצתו אשר יעץ בתחלת המלחמה. עוד בשנת 1807, בימי ברית רוסיה ופרוסיה, גלה בארקלאי את לבבו לפני ניבומר, הסופר הנודע למשגב בחכמת דברי ימי עולם, ויאמר לו: "לו יקרה ה' לפני להלחם עם נאפאלעאן, כי עתה התעלמתי מלתגר בו מלחמת כלה ונחרצה, כי אם נסגותי אחור אל מעמקי הארץ, עד אשר ימצאו הצרפתים הדולקים אחרי, תחת נצח והוד—את פאולטאווא השנית". הדור הבא נתן צדק לפעלי יועץ-מלחמה הלזה, ויכבד את שם תפארתו לדור דורים, על אשר הציל את המחנה הרוסית מכליון חרוץ ואגבדן כליל (*).

(*) כי הציבו לו מצבת זכרון בפערבורג נכח היכל התפלה הקאזאני, ממול מצבת הזכרון אשר הוצבה גם לקוטוזאוו עמו יהדו.

אליה ללכדה על נקלה, כי זכר את דבר מבצרי פרוססיא אשר נפלו לפני הצרפתים באפס יד (בשנת 1807), אמנם חיש קל העיף ביעף כדור־אש ויפצע בצוארו — להוכיחו על פניו כי תקותו רמיה וכי לא זה המקום ולא זאת העיר! גי יא אשר היה כפשע בינו ובין המות, לא תשך את כל חיל גדודו אשר החרו החזיקו לתפוש את החומה, אך מאלפי כדורי בלע המשיחיתים במ נשאר מהם רק פליטים אחדים. במשך יום תמים עמד ראיעווסקי על עמדו בגבורה נצחת, ויגדוף מפניו את הצרפתים, אשר היו כמאה וחמשים אלף איש ועמהם הפאליאקים תחת פקודת פאניאמאוווסקי. בין כה וכה הגיעה המחנה הראשה ער סמאָלענסק.

והנה נא ידענו כי בארקלאי יעץ מראש למשוך אחריו בשחת רשתו את הצרפתים אל לב ארץ רוסיא, אפס בגלל הדבר הזה היה עליו להחזיק בדרך המלך העולה מאסקוואה, למען יוכלו גדודיו הרוסים לשוב בה אחור והצרפתים יחישו ללכת בעקבותיהם כפעם בפעם, ובעבור זאת נלהץ לעצור עוד את נאפאלעאן זמן־מה גם בסמאָלענסק. ויצו בארקלאי דע־טאללי להמיר את גדוד ראיעווסקי בגדוד דאָכטוראָוו. הגבור הנפלא הזה אשר לא שָׁב ולא זע מפני כל, גונן על סמאָלענסק יום שני. הרוסים המטירו על הצרפתים רבבות כדורי־מות, נפצו את כלי תותחם, את אסמיהם המלאים פיה שרפה שלחו באש, ותהי מהומה רבה במחנה צרפת, ומשאות להבות אש־מתלקחת בוערות בכל קצותיה. נאפאלעאן בראותו כי כבר רד היום והעיר הבצורה עודנה מחזקת במעוה, חרק שניו מכעס, ויתמרמר מאד על חיל הרוסים הנחרים בו בגבורות רעם ומנפצים את ראשי גבוריו אל סלעי חומת סמאָלענסק; או אז נתן צו אל מבחר שריו ואדיריו להרעיש כלם יחד על המבצר בסערות מלחמה ולבלתי סור ממנו עד ידתו. את מרבית חילו הגדול העביר במלחמת תנופה זאת, וכל אבירי צרפת התגעשו חוצץ כלם להחזיק על העיר מלחמה איש מקצהו ולשַׁלַּח בה חרון אפס. כורם תִּשְׁרֵת מים כבירים זרמו כדורי גפרית ואש ממחנה צרפת אל תוך העיר, ותצת האש בבתים, ותאכל בכל פה חוצות ומלואן. כל יושבי העיר נמוגו מפחד מות ויהיו כנואשים מחיים; אולם אנשי החיל עמדו כסלעים מוצקים על חומות הנרעשות תחתיהם, ובזרוע חשופה הכו אחור ברוח משיחית וברוח בער את האויבים בכל התנפלים עליהם, וירעצום וירוצצום. מין כה וכה יצאה לה המחנה הרוסית מן ההפכה אל דרך המלך בואבה מאסקווא. במצות בארקלאי דע־טאללי עזב דאָכטוראָוו בלילה את סמאָלענסק האמללה, אשר לא נשאר בה גם החמשות ממספר בתיה והיכליה. הצרפתים באו בשערי העיר הפרוצה, השרופה והשוממה; אין בית לנוח בו ואין איש מקדם פניהם בלחם ובמים, רק אודים עֲשֵׁנִים ועיי מפלה, וְקִי שלהבת אש־לוהט וענני קיטור היו לנגד עיניהם מסביב. זה היה שְׁכָר לנאפאלעאן ולחילו מסמאָלענסק על העבודה הגדולה והקשה אשר עברו עליה!

§ 8 נאפאלעאן מבקש שלום ואין שלום. אחרי תגרות רבות, קטנות וגדולות, אשר התגרו הצרפתים עם גדודים אחרים ממחנה רוסיא, ראה נאפאלעאן ויוכה כי המלחמה ברוסיא לא תדמה ולא תשוה לשאר המלחמות, אשר הסכין לעשות בארצות אירופא המערבית. בעיניו ראה כי יכלה לריק

הממלכה צפויות אל חרב האויב אשר כונן להשחית, יתרפסו, יפגעו ויבקשו שלום נאפאלעאן וחסדו.

§ 6 דבר גבורת נעויעראווסקי על יד קראסני. מכל התגרות והמלחמות אשר נקרו ויאתיון בדרך מסעי הצרפתים מוויטעבסק עד סמאלענסק, הכי נכבדה המלחמה על יד קראסני, ודבר גבורת נעויעראווסקי, אשר הפליא לעשות שמה, לא יאמן כי יספר: אחרי אשר התחברו שתי המחנות יחד, החליטו ללכת לקראת הצרפתים, אשר למראית עינם כוננו אשוריהם לעלות בדרך ישרה מוויטעבסק מאסקוואה; ובאמת עשה נאפאלעאן בערמה, לרמות את שרי צבאות רוסיא לבל ידעו נכונה למוצאיו ומבואיו, והוא נטה הצדה וימהר לרוץ ארח סמאלענסקה, ומגמת פניו לבאו חרש אל מחנה הרוסים מאחריה ולחסום בעדה את הדרך העולה מאסקוואה. הערמה הזאת כמעט הצליחה בידו: בסמאלענסק לא היה חיל מצב ומשמר כראוי לעיר בצורה כזאת, ומחנה הרוסים היתה רחוקה מסמאלענסק יתר הרבה מאשר דהקה ממנה מחנה האויב. אפס בדרך מסעי הצרפתים, פגע חיל החלוץ (אוואנגארד) עם מוראט נגידם בגדוד רוסים קטן (כשבעת אלפים איש) תחת יד נעויעראווסקי, ויהי בראות נעויעראווסקי כי מצב המחנה הרוסית מורה מאד, וכי עתידה היא למבוסה ואברן, גמר אמר לשום נפשו בכפו ולעצור את האויב על דרכו שעות מספר, ויעבור עליו מה; כי בזאת יהי מועד להרוסים להקדים לבוא סמאלענסקה ולהתבצר בה. אחרי אשר ערך את גדודיו בטורים צרים, איש באחיו ידבקו, יצק עליהם רוח גבורה ועז ברברים מעשים ונמרצים מאד, וינקדם פני האויב כאריה טורף ושואג בחמה שפוכה ובקצף גדול, וינצל את האויבים המתנפלים עליו כסער קטב, ואחר נסוג אחור לאט לאט בסדרים ישרים, ערוכים ושמורים, ויתן פחים ומוקשים לרגלי הצרפתים על כל שעל ושעל. לפי עדות הצרפתים שב נעויעראווסקי אחור ככפיר השב אל ספכו ברהב ובגאון: ארבעים פעמים השליח בו מוראט את חיל פרשיו, אך כל עמלו לא עמד לו, כי הרוסים הדפו אותם מפניהם ויספו לראשם. בדבר הזה נתן נעויעראווסקי ידים לגדודי ראיעווסקי לבוא סמאלענסקה ולהאחז בה.

§ 7 מגני סמאלענסק. שם תפארת ותהלה בגבורים נחלו להם שני שרי החיל ראיעווסקי ודאכטוראוו, אשר סוככו על סמאלענסק וילחמו עד להפליא בעז רוחם ואמץ ידם. כי הנה גם אחרי אשר תקעו הרוסים את יתדם בעיר הזאת, עוד לא עברה רעתם, והאסון היה מרחף עוד על פניהם. בארקלאי אשר לא ידע אל-נכון את אפני הליכות הצרפתים סמאלענסקה, היה עם המחנה הגדולה הרחק מפה, ובטרם יצליח לבוא תהי לאל יד נאפאלעאן ללכוד את סמאלענסק ולהוציא לפעלות אדם את עצתו המחכמה להפריד בין הרוסים ובין מאסקוואה. על כן נחוץ היה להרוסים גם הפעם להעביר את מועד בוא נאפאלעאן וחילו אל תוך העיר ההיא. אז שלח ראיעווסקי רץ-ממהר להגיד לבארקלאי כי רעה נגר פניו, והוא עם גדודו (כחמשה עשר אלף איש) החליטו בנפשם כי טוב להם למות תחת משואות סמאלענסק מלהסגיר אותה ביד אויב. ויהי בהקריב נאפאלעאן וחילו אל העיר, וכמעט ראה אותה נייא מרחוק, התפעם רוח מלחמה עזה בקרבו, ויגש

חקקו להם מראש . אפס אחרי כן ראו והתבוננו כי נחוץ להם מאד להתחבר יחד ולהלחם שכם אחד ; למקום ההתחברות נָבְלוּ להם את וויטעבסק , אשר ימהר שמה בארקלאי ראשונה ויחַכֶּה עת בוא אליו באגראטיאן וחילו . אמנם בארקלאי ירא פן יחיש נאפאלעאן כנמר שוקד , וכדרכו תמיד להשתער עליו , בטרם יגיע עדיו באגראטיאן , על כן צוה על הגראף אַסטרמאן לצאת לקראת הצרפתים בגדוד קטן , להיות להם לשטנה בדרך ולעצור בעד מרוצתם . יום תמים נצב אַסטרמאן כאריה משחית , ובעבי גבי מָגְנוֹ נשא וסָבַל את לחץ הצרפתים הרבים והעצומים ממנו שבעים ושבעה , ממעבה היער הקרוב הרעימו בני גדודו בכלי נשקם על הצרפתים ויפילו בהם רב , עד כי לבשו חרדות ושממון ; ובעת אשר הגידו לאַסטרמאן כי הצרפתים יוסיפו חיל ועֶצְמָה והרוסים ילכו הלוך וכָשׁוּל וישאלו מה לעשות אפוא , ענה הגבור הזה בנפש שאננה : „לא תעשו מאומה , כי אם עֲמְדוּ על חרבכם ומותו!“ . בזרוע חזקה ובאמץ רוח אשר כזה הצליחו גם קאָנאָוּניצין ופאלען לסגור את הדרך מפני האויב . והנה אם אמנם נבצרה מאת המחנות להתחבר על יד וויטעבסק כאשר נקצב מראש , אפס לא בגבורים האלה האשמה כי סבה אחרת היתה בעוֹכְרָם ותפריעם מלעשות תושיה : באגראטיאן לא יכול לפרוץ ולבקוע בתוך טורי מחנה צרפת אשר היתה כחומה נשגבה , ובכן עָמַל רק להדוף מפניו את האויב ולשוב אחור בדרך העולה סמאָלענסקה . אולם לא כפליטי חרב וכנָסִי מלחמה נסוגו הרוסים — כי לא השאירו בהחפזם כל כלי מלחמה בגדים וצרה , את הכל לקחו אתם , גבר במסלתו הלך כפי חקי המשטר והסדר ולא יעבטון ארחותם , עד כי היו סדרי הנסים האלה טובים מסדרי רודפיהם . הצרפתים באו וויטעבסקה כמבואי עיר מבקעה ולא מצאו בה כי אם יהודים ויעוואיטים . בעיר הזאת פָּתַח נאפאלעאן את חרבו מעל מתניו , ויאמר : זאת מנוחתי בחרף הבא ופה אשלים את מלחמת שנת 1812 ; כי כן גמר אָמַר לשבת ולנוח בוויטעבסק עד שוב האביב בשנת 1813 . מן העיר ההיא הוציא חקותיו ומשפטי מערכי לבו לשרי צבאותיו וחיליהם הנפוצים והנחתים כה וכה , וגם לשווארצענבערג אשר על צבאות אויסטריא בפולין , ולו בָּצַע את מחשבתו זאת מי יודע את גורל רוסיא באחרית ימי המלחמה ; אפס נאפאלעאן עז הנפש ומְהִיר מלחמה לא עצר כח לעצור ברוחו ולהבליג על חשק לבבו , ויפִלֵא ממנו להתאפק ולשבת בחבוק ידים בארץ הכבול שמונה ירחים תמימים ; רוחו הכביר כים נגרש השקט לא יכול השיאו לראות כנשר חיש קל על גפי מרומי מאַסקווא , להתענג שמה על רב טובה ולהרוות ברשן נפשו . ובכן גם ארבעה העשר יום אשר קפא על שמריו בוויטעבסק ארכו לו מאד , ויהי כאיש מתנודד ועֶשׂוֹק מנוחה ; בשגם אחרי אשר שם אל לב כי הדווינא והדניעפר לא תוכלנה להיות לו למגן ולמחסה מפני תגרת יד הרוסים , יען כי בבוא החרף יקפאו מימיהם , המצולות יהפכו ליבשה ובנהר יעברו ברגל ; על כן מצא כי אין טוב לפניו כי אם לרוחף אחרי הרוסים עד בואו לסמאָלענסק הבצורה , מעוז רוסיא ומנעולה , כי עומדת היא על פְּרִשֶׁת הדרכים למאָסקווא ולפעטרבורג ; והיה כראות הרוסים את שתי ערי

והעבשים, המון עגלות עמוסות נתקעו בחול וגם אנשים רבים גועו וימותו. זאת הברכה אשר ברכה ארץ רוסיא את הצרפתים ראשונה.

ונאפאלעאן עשה את דרכו לוילנא מלא דאגה ופחד עתידות, ויירא ויצר לו פן לא תקום עצתו להכריע את אויבו במלחמה אחת ולא ישנה לו. ויען כי צפה בצפיתו כי יתיצב אלכסנדר לקראתו להלחם בעד ווילנא עיר תפארתו מלחמות הנופה, הוחיל לפני הקריה הזאת, עד בוא אליו דבר החלוצים ההולכים לתור לפניו את המקומות, כי עזבוה הרוסים בידי הצרפתים בלי כל תגרת מלחמה, ויצא לבו ויפול בעיניו מאד, ויתעבר חנם בשרי גדוריו על אשר לא דלקו אחרי הרוסים להרביקם ולתגר בם מלחמה, וישלח משרי צבאותיו הנה והנה לדעת אפוא הרוסים חונים להרגיזם; והנה בצאת חילו הגדול מפרוסיא לא הצטידו כי אם לעשרים יום בתשובו כי יבוא בארץ מלאה כל טוב ובשמיני מדינה, ובעת קצרה ההיא תמצא בביר ידו להכות את הרוסים מכה נצחת ולא לצם לבקש שלומו. אפס עתה בהנזר הרוסים אחור לאטם ובמלאות עשרים הימים כלה הלחם מכליו והמלחמה לא החלה עוד, ואסמיו המלאים בר וצידה היו בדאנציג הרחק מן המחנה; על כן היה נאפאלעאן כאיש נדהם, מבלי דעת לכלכל דבר במשפט: אם יחכה בוילנא עד בוא אליו מדאנציג בר ולחם בעגלות או ברפסודות, ובזאת יתן לבארקלאי ולבאגראטיאן להתחבר יחד למרות חפצו, או יוסיף לעשות דרכו ברעב ובחסר כל, ולהחיות נפש הצבא והסוסים בלחם חמסים ובתבואת הארץ טרם בשלה, ואשר באה כרעל בקרב אוכליה להחליתם בתחלואים נאמנים ולהמיתם. ואנשי ליטא אשר אמר נאפאלעאן כי יקדמו פניו בתורה ובכל מפלת, מנעו את הטוב ממנו וישטמו אותו ואת חילו בלבם. על כן היו דברי הצרפתים ברוסיא יגיעים, ונאפאלעאן, אשר כל דבריו היו תמיד כמשפט האורים, החל עתה להתנודד, בראותו כי התענותו משפטי פיו וחשבונותיו מעקלים ומסוכסכים, מפני תכסיסי המלחמה המזרים אשר בדא לו קיסר רוסיא. גם המלאכים אשר באו מווארשא לברכו על הארץ החדשה הנכבשה תחתיו, לא הרגיעו את רוחו הסוער, מדעתו כי לא בחיל ולא בכח ירש את האדמה אשר הוא עומד עליה; והמלאכים אשר התברכו בלבבם כי עתה בא עת לחננה, לשום עצות עמוקות ולמלאות ביריהם אשר דבר כבר נאפאלעאן בפיו—לחדש את ימי מלכות פולין כקדם, המלאכים האלה שבו חפויי ראש. נאפאלעאן התבונן כי אין הפעם עתות הממלכות בירו, ועליו לדאוג לחילו הנפוצים כה וכה; כי שם במערכה בשדה קטל התחילו זעיר שם זעיר שם מלחמות וקרבנות, והרוסים אבירי הלב גם בנפלם חלל קראו קול רם: "תמות נפשנו עם מות צרפתים!"

§ 5 המלחמה על יד וויטעבסק. המלחמות הקטנות והתגרות אשר התגרו הצרפתים (תחת יד דאוו והיראנימוס אָהִי נאפאלעאן) עם הרוסים אצל וויטעבסק, היו רבות ונוראות. וזאת היתה סבתן: בראשונה נחצתה מחנה הרוסית הגדולה לשתיים, ותהי המחצה האחת תחת פקודת בארקלאי שר-המלחמה, והמחצה השנית תחת פקודת באגראטיאן (יליד גרוזיא), אשר היה עוזר סוואַראוו במסעותיו לאיטאליא. איש איש מהם פנה לו אל דרכו כפי תבנית מערכת המלחמה אשר

חי רב פעלים כמינין. התקבצו יחדו והיו לאגודה אחת. באמונת אלהים בלבבכם ובחרב שלופה בידכם, כל זרוע בשר לא תוכל לכם וכל יד-עמל תיגע להבל ולריק. האלהים יפקוד את עון פוטר מדון ומלחמה, להשיב לו גמולו בראשו! הקריאה הזאת הפיחה בכליות העם את שלהבת אהבתם לארצם עד מאד. וכבוא אלכסנדר בחדש יולי מאסקוואה לפקד את צבא המלחמה, שישו העם לקראתו משוש, ויקדמו פניו בתרועת צהלה וגילה, עד כי רגשות עליצותם ואמונתם למלכם עברו משכיות לבב ופרצו חק. אלפי קולות נשמעו בחוצות הער: נחה נא אותנו, אבינו, אל כל אשר תאנה נפשך, עזרה גבורתך וצא בראשנו: או נמות או ננצח וננצח צרינו, קח לך רצון, מלכנו, את כל עמלנו ואת חיינו גם יחד! ביתר שאת מהרו האצילים והאפרתים לשחר מכתם ולהרים לצבא אחד אחוז מעשרה כראות הממשלה כי רבו המתנדבים באנשים ובכסף עד לבלי די, מאנה לקבל נדבות מיושבי כל מדינות הממלכה, כי אם משש עשרה המדינות הקרובות אל מקום המלחמה. בכל זאת במשך ימים לא כבירים התקבצו המתנדבים לצבא עד שלש מאות אלף ועשרים אלף איש, ותרומות הכסף עלו עד מאה מיליאן רובל. גם הקאזאקים הרחוקים נעורו לקול פקודת אמאמאנס, ויבואו לעזרת אחיהם בני אמונתם.

§ 4 עצת המלחמה ומסעי הצרפתים. על צבא המחנה הראשה אשר שלחה רוסיא לקראת הצרפתים הפקד נגיד-התילים בארקלאי דע-פאָללי (יליד ליפלאנדיא), אשר היה יועץ-מלחמה (военный министр), ובתבונת כפיו עשה הקונים רבים במערכות אנשי הצבא ובמשטריה, ויפק רצון מאת הקיסר. ותהי העצה היעוצה מאת גבור מלחמה הזה בצאתו להלחם עם נאפאלעאן, לאחוז בדרכי פעטר הגדול בעלות קארל שנים-העשר על רוסיא: להתעלם מלהלחם מלחמת כלה ונחרצה עם צוררו החזק ממנו שבעתים, כי אם לסגת אחור לאט לאט אל תוך הארץ פנימה, ומדי שובו אחור ילחם אתו פעם בפעם מלחמות קטנות, ובזאת יכשיל כחו ויחלישהו במרם יגיע עוד אל טבור הארץ. כה חשב בארקלאי, וכן עשה. — והנה בעבור הצרפתים את מעבר הניעמאן דחקו איש את אחיו כמו יריחו מרחוק מלחמה ונחפזים הם לעשות כלה את רוסיא, לאכול את טוב הארץ וחלבה, לשלול שללה ולשוב חיש קל איש אל ארצו ואל ביתו. אמנם מה השתוממו לראות כי בארץ שלום הם באים, אין אויב ואין מלחמה, רק מרחוק דמו כי תשמע אזנם קול כלי תותח ורעש קני רובים, וגם בזאת שגו לשמוע; כי השמים אשר על ראשיהם הם הרעימו עליהם בקול שאונם. כי בעוד הצרפתים מציגים כפות רגליהם על אדמת רוסיא התקדרו השמים בעבים ויתנו קולות וברקים ורעמים; רוח סועה השתער בעזו, ומטר סוחף נמך על ראשי האורחים הבאים לרשת משכנות זרים. כל פלגי מים, יאורים ובצות, נהפכו עד ארגיעה למצולות ולנהרות נכבדי מים; הדרכים התקלקלו, זרמי מים צפו על ראש הצרפתים, רוחות קרות סמרו את בשרם, חצי הברקים והחזיונים עורו את עיניהם, וקול רעם בגלגל החריש אזניהם וירד חררי בטנם, עד כי לא מצאו כל אנשי החיל את ידיהם; כעשרת אלפים סוסים מתו ביום סגריר ורעש ההוא, הכבודה התנהלה בכבדות מפני הרפש

בתבל ארצה האירה לו שמש ההצלחה באור שבעתים, ועד היום הזה לא
התיתה קשתו ולא קקה חרבו המרטה לטבח—ומי זה ינאל לפסוח על שני השעפים
אם תעוז ידם על גוי לא-למד, אשר נגף לפניהם לא פעם ולא שנים? גם
בקרב עם הרוסים הפיץ שם נאפאלעאן, תתית גבורים בארץ חיים, יראה מסתרת
וחרדת בלהה: יש האמינו כי הוא השטן יריב-המשיח ואויבו, אשר בוא
יבוא באחרית הימים לערוץ ארץ ומלואה ולכחש במלכות שמים; ויש חשבו כי
קרב קץ ממלכת רוסיא לבוא, ונתעו להאמין בהבל, כי כוכב-השביט אשר נראה
בה על פני הרקיע בשנת 1811 היה אות ומופת מאת ה' מן השמים על אבדן
ארץ מולדתם; אמנם כקול-שרי היה קול המון העם כלו: "כי טוב טוב להם
להאבד יחד, מאשר יפגעו לפני צר ואויב, נאפאלעאן הרע הזה"; וכאשר באו
הצרפתים בגבול רוסיא, ואלכסנדר שלח מכתב-גלוי לעמו ויחזק את ידיהם בדברי
חן ושכל טוב, אמר גם הוא עם הספר: "עמי! לא אניח חרבי מידי ולא אקרא
לשלום עד אשר לא יראה ולא ימצא בכל ממלכתי גם איש חיל אחד ממחנה
האויב!". כאשר צלחו נאפאלעאן וחילו את הניעמאן (*) שלח מלפניו מחנה
אחת צפונה תחת יד מאקדאנאלד ואורדינא להוליך אימים על פעטרבורג, והוא
עם המחנה הראשה אמר ללכת הלוך ונסוע מאסקוואה—העיר אשר אליה נשא את
נפשו לתפשה בכף ולהוריד לארץ נצחקה.

§ 3 המתנדבים בעם. בכל עמל אלכסנדר ויגיעתו להרבות חילו, לא
מצאה ידו לשלוח רק כמאתים אלף איש, נגר צוררו אשר כורם מבול מים זירונים
שטף ועבר קל מהרה במדינות ממשלתו. אפס כמעט צעדו רגלי הנכרים על אדמת
רוסיא, צלחה רוח גבורה על העם ויתעוררו כלם לגונן על ארץ מולדתם בכל
מאמצי כח. האכרים השאננים והשקטים מנעוריהם נהפכו פתאם לאנשי חיל עזי
נפש. כלי עבודת-האדמה, חרמש מגל ומחרשה, היו בידם לכלי משחית לתבל בהם
את האויב, ולהחרים גם את יגיע כפיהם וכל אשר להם, לבלתי תת מחיה לצר
הצורר. לא היה כל דבר יקר נחשב בעיני העם, ויהיו נכונים כלם להקריב על
מזבח מולדתם גם את נפשם וחייהם. וכה דברו האכרים אל אנשי חיל-רוסיא מדי
עברם עליהם: "הואילו נא והגידו לנו בבוא המועד להעלות את בתינו באש וכן
נעשה!". בעת ההיא נשאה הממשלה את עיניה אל עם הארץ כי יחגרו את מתניהם
להתנקם בשונאיהם שודדי רבצם, אך בגבורת האזרחים שמה תקותה ועליהם
השליכה יתבה. בספר אשר כתב אלכסנדר לעמו להחליץ מקרבם אנשים לצבא,
העלה על לבם את הגבורה והחיל אשר עשו הרוסים זה מאתיים שנה (1612) להוציא
את מולדתם למרחב מן המצוקות והמבוכות ומאפלה לאור גדול, ויאמר לאמר:
"עמי, התאושו והתעודדו, ימצא נא האויב בכל אחד מאצילי רוסיא גבור נאור
ואדיר כפאזשארסקי, בכל כהן גבר צדקות ועז כפאליצין, ובכל אזרח איש

(*) יש מספרים כי, בהגיע נאפאלעאן עם המחנה הגדולה עד הניעמאן, הלך בליל כ"ג יוני
לתור את הנהר, ופתאם נוקשו פרסות סוסו בחול שעל שפת הנהר, ויפל את רוכבו אחור, כמו
דחפו מלאכו ההולך לפניו לאמר: סוב לאחריך כי אינני בקרב מחנך! השרים אשר ארחו לחברה
אתו גם הם נחשו ויתלחשו לאמר: אות הוא כי רעה נגד פניו, אך נאפאלעאן בפעם הזאת
לא הלך לקראת נחשים ולא שם אל לב (רמא"ג).

הלזו , קרא מועד בדרעזדען , והקדיש שמה את קרואיו , את כל שלישי אירופא המערבית . שמה באו לשאול לשלומם ולברכנו : קיסר אויסטריא חותנו , מלך פרוסיא , נשיאי ברית-הריין , והמונים המונים נהרו מכל עברים דרעזדענה , לראות פני איש המופת ההולך לרשת אפסי ארץ , ולחזות בנעם יפעת גאונו ותקף חסנו . במדברו אשר הטיף לפני קרואיו הנכבדים , התפאר , כי בטרם יעברו ששה חדשים תראינה שתי ערי המלוכה מאסקווא ופעטרבורג בקרב חומותיהן את אנשי חילו העשויים לבלי חת . מדרעזדען שלח מלאך אחד ווארשאוו לעורר את לבב הפאליאקים לעשות דבר לשובת ממלכתם ההרוסה , כי בא המועד ; ומלאך שני שלח לפניו ווילנאה להגיד שמה לאלכסנדר בשם אדוניו , כי נכח השלום דרכו ; בחשבו כי אולי יפול לב קיסר רוסיא בשמעו את כל כבודו בדרעזדען , וימלא כל משאלותיו . אמנם תוחלתו זאת נכזבה : המלאך שב ויגל אזנו כי לא רפו ידי אלכסנדר , וכרוחו אז כן עתה : איננו שואף למלחמה גם איננו ירא ממנה , ואף זאת הגיד לו קיסר רוסיא , כי אמנם יודע הוא את גבורת הצרפתים , בכל זאת לא יכהה רוחו ולא יפול לבו עליו עד-מה . — אלכסנדר לא תבק את ידיו , ותהי ראשית מפעליו לסכל את עצת נאפאלעאן אשר חשב מזמה להקים על רוסיא את שכנותיה . שוועציא התנתה אֶתֶּבִּים עם אלכסנדר על פי הברית אשר כרתה אתו (אפריל שנת 1812) , כי הבטיחה להתאמץ להסב אליה גם את ממשלת נארוועגיא ; שלום רוסיא עם טורציא יצא לאור ימים מספר בטרם פרצה המלחמה הגדולה—ותהי רוסיא שאננה ובטוחה מצפון ומדרום . גם עם אנגליא כרת ברית מנוחה (בחדש יוני) , וכן עם ממשלת קאדיקס בשם המלך פֶּערדינאנד השביעי . — אלכסנדר צוה להגדיל את מספר אנשי החיל להסיעם אל גבולות פאת מערב , להכין מסכנות לתבואת דגן , מִגְנוֹרוֹת ואסמי בר ומזון וצדה למכביר , לבצר את קיעוו , דינאבורג , באברויסק , ולשפוך מסביב להם דיק וסוללות . — בחדש יוני נקבצו רבבות חיל צרפת ויהיו נחתים על יד נהר ניעמאן , הגבול בין רוסיא ופרוסיא בימים ההם . ונאפאלעאן יצא מדרעזדען , אחרי יִשְׁבוּ בֵּה יְרֵחִי מספר , וימהר לבוא הלום להיות המפקד צבא המלחמה . בלשון מדברת גדולות נתן קולו לפני חילו : „ראו נא מלחמת פולין השנית החלה עתה ; הן המקרה ששם רסן מתעה על לִחְיֵי רוסיא להורידה שאולה !” רִבֵּי השרים העושרים את נאפאלעאן האמינו כמֹדוֹ כי חפצו בידו יצליח לכתות את רוסיא מפניו ולקיצנה , רק מתי מספר הזהירוהו ויגידו לו באר היטב כי לא תהיה תפארתו על הדרך הזה וכי יכלה את כחו לריק ; אמנם קול אנשי דעת האלה היה כקול קורא במדבר , כי לא איש כנאפאלעאן יקשיב לעצת אחרים ויִנָּחם מדרכו . הגענעראלים והאֶפִּיצֵעֵרים שקדו לחלות את פני נאפאלעאן לְקַחֲתָם אתו במספר צבאותיו ההולכים לרוסיא ; בהֶעֱתָרוּ להם נחשב הדבר בעיניהם כחסד גדול ושובה רַבָּה , ובהֶפְרָדָם מאת מיודעיהם לשום לדרך פעמיהם אמרו : „עד מהרה נשוב להתראות פנים !” , ולבם היה בטוח בקרבם כי ימהרו יחישו מעשיהם לכלות את חמתם ברוסיא , ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ובתפארת ויקר . כל העם ראו את הצבא הרב ההולכים לרגלי מלך עוזו ושר מלחמה מאין כמוהו , כי מאז החל לנופף חרבו

תשוב רוסיה עד דכא ואוצרותיה יִהְרֶסוּן ; ורבים הגירו וינבאו מראש כי שומה השמה הזאת מאת קיסר צרפת בערמה — לרושש בה בתחלה את רוסיה, לבעבור תמצא ידו אחרי כן גם לרשת אותה. על כן התקצף אלכסנדר ובשאת בנפש השיב ריקם את מַצֵּנֶת נאפאלעאן ויעש להפך, כי העלה מכס גדול על דברי הפץ, שעשועים ותענוגות בני אדם המובאים מצרפת, ואת אחדים מהם אסר להביא אל ארצו, לבעבור יעצור בידי המַרְבִּים להוציא מטבעות הזהב והכסף מרוסיה לצרפת. על אדות עניני המסחר התנכחו שתי הקיסריות ההן ירחים רבים, והתעצמו לריב ריבותיהן בדבר שפתים ובעט סופרים. אפס אחרי כן המירו את קסת הסופרים בקשת מלחמה, ואת עט ברזל ועפרת בחרב פיפיות. בשנת 1811 לא הוסיף עוד נאפאלעאן להסתיר בחבו את שנאתו ומזמתו אשר זמם על רוסיה. את הפאליאקים הקריב אליו, החליק אליהם בעיניו, ובקסם על שפתיו הבטיחם להשיב את ממלכתם לאיתנה ולכבודה הראשון; את שוועציה הסית להתיצב לשטן לרוסיה מצפון, ואת טורציה פָּתָה להלחם בה מדרום מלחמת בלתי סרה, לבעבור תהי המלחמה לרוסיה מפנים ומאחור, ובאכול האש משני קצותיה יוכל על נקלה להגדיל את המדורה גם בתוכה. ובכן התעתדו שתי האימפעריות למלחמה איומה ונוראה מאד.

§ 2 נאפאלעאן עולה על רוסיה לשחתה. מלבד חיל צרפת וחיל הארצות אשר נספחו אליה, אסף נאפאלעאן אליו מחנות רבות גם מפרוסיה, אויסטריא וכל ממלכות ברית הריין, עד כי נקבצו ובאו יחדו אנשי מלחמת מעשרים עמים שונים הסרים לשמעת לוכד הארצות הזה (*), ויהי מספר מפקד הצבא יותר משש מאות אלף איש — „לא נראה כמחנה הזאת בשערי אירופא מיום היותה לקהל גוים“. את כל ההמון הרב הזה הסיע נאפאלעאן אל גבולות רוסיה. ומשרתיו עושי רצונו שקדו לעבוד את אדוניהם יִתָּר מאשר הוא מבקש מידם, ויעשו לרוסיה ככל אשר עשתה אנגליא לצרפת בראשית ימי המרדות והשנויים — כי הכינו לו הַמֶּזֶן שטרי ממשלת-רוסיה מִזִּפִּים, לרושש בזאת את אוצרה; ואף כי לא ישר הדבר בעיני נאפאלעאן לא בָּעַר את שטרי-השוא מעל פניו, ויהיו נכונים באוצר המלוכה עד עת מצוא. (בחדש אפריל שנת 1812 דרוש דרש מלאך רוסיה מנאפאלעאן להוציא את צבאותיו מפרוסיה ומפאָמערמאניא ולהמעיט את צבא המשמר העומד בדאנציג, כי רק אז יתרצה אלכסנדר לקחת רצון מידו את מדינת-הכפורים, אשר יכפר בה את פני דודו נשיא-אֶלְדֶּענבורג ויִוְסִיף לקחת דברים עם צרפת כמבראשונה. אולם נאפאלעאן בגאון לבו לא אבה שמוע לרברים האלה, גסהתאנף באלכסנדר אשר העמיד חיל-צָבָא בקרבת גבולות פרוססיה ופולין. אז שלח נאפאלעאן לבשר בכל מקום אשר דברו מגיע, כי ידו נטויה על רוסיה וחרבו שלופה להלחם בה). בטרם יצא ככפיר על ארץ בָּפָה

(*) אלה הם בני חיל עשרים העמים בשמותיהם: צרפתים, לאמבארדים, איללירים, טאסקאנים, נעאפאליטאנים, האללאנדים, אויסטרים, פרוססים, באווארים, ווירטעמבערגים, וועזטפאלים, באדענים, העססען-דארמשטאדים, בערגים, מעקלענבורגים, איספאנים, פארטו-גאליים, פאליאקים.

לעינים, האמינו כי מוסדות האהבה אשר תברו את נאפאלעאן ואלכסנדר יחזקו ביותר שאת, אחרי אשר הואילו שני האיתנים מצוקי אירופא האלה להתראות פנים שנית בעיר ערפֿורט (1808), כי שם התחרו שניהם והתאמצו להראות איש לרעהו אותות ידידות ורעות עד למדי; אמנם אנשי בינה לעתים ומלמדי נסיון המעמיקים בהליכות רוזנים ומלכי ארץ, ראו והתבוננו כי בפעם הזאת רק בפיהם דברו שלום, ולבם לא נכון עָפֶם כאשר היה בפעם הראשונה. נאפאלעאן אשר הדביר עמים תחתיו ולא־מים תחת רגליו ויתנשא לראש מלכים אדירים וכבירים, לא יכול נשוא את הרעיון, כי במזרח אירופא יִשְׁנֶה ממלכה גדולה ורחבת ידים, אשר לא תכיר את על־ממשלתו ואת מוראו לא תירא, ועם קיסר הממלכה הזאת נאלץ הוא להתהלך בכבוד וביקר, כאשר יתהלך איש את עמיתו הדומה לו בתר המעלה והתפארת. הרעיון הזה הפריע מנוחת נפשו והערה בקרבו רוח קנאה ומשטמה לאלכסנדר ולא־רץ ממשלתו. חיש מהר נגלה בקהל כי יחמום נאפאלעאן כזמה על רוסיא. כי אחרי אשר נאות לאלכסנדר למחות מספר דברי־הימים את ממלכת פולין ולא יזכר ולא יפקד שְׁמָה עוד, הגדיל את ההערצָאָה סמוּךְ הווארשאוית והרהיב את גבולותיה במדינות חדשות. על פי שלום שֶׁאֵנְבְּרוֹנֶן ספח אליה חלק ממדינת־גאליציא המערבית אשר קרע מאויסמריא; וכאשר דרוש דרש ממנו אלכסנדר כי יכתוב ויחתום בספר למשמרת עולם לבל תשוב פולין לקדמותה לנצח — היה כאיש לא שומע והתעלם מהשיב דבר דבר על אפניו. אחרי כן הכלים שנית את פני אלכסנדר עד מאד: כאשר ספח לצרפת מדינות רבות הלקוחות מגערמאניא (האמבורג, ברעמען, ליובעק —) גול גם את נחלת אחזת ההערצָאָה האֶלְדֶּעֶנְבוּרְגִי, והוא דוד ומודע לקיסר רוסיא. אלכסנדר נחלה על שבר נשיאי גערמאניא ועל קרובו העשוק חנם, וירם כשופר קולו לצעוק חמם על נאפאלעאן ולהוכיחו על דרכו הרעה, אך הוא לא שָׁם לבו לזעקותיו ולא נתן כל מענה. בעצם העת ההיא התגלע ריב בין רוסיא ובין צרפת גם על דבר המסחר: שטת־היבשה אשר יסד נאפאלעאן הביאה נזק רב ועצום לסֶחַר אנגליא, למרכלתה ולכל תבואות אדמתה. אולם בהֶנְרֶשׁ אנגליא ובֶאֱבְדֶן עֶשְׂרֶה וְאַשְׁרֶה, דָּלוּ ורָשָׁו גם המדינות המחזיקות בשטה הארורה הזאת. סוחריו הנכבדו חדלו מלהוציא מרוסיא את יבולה ותבואות ארצה, ומחיר סחורות חוץ לארץ עלה עד מאד; אז נגרע ערך שטרי־הממשלה (אססיגנאציא) עד הרביעית, כי לא נתנו רק חמשה ועשרים קאָפ' כסף באססיגנאציא רובל, ומטבעות זהב וכסף אָזְלוּ ותמו מן הארץ. גם נאפאלעאן בראותו כי רעה גדולה נשקפת לצרפת בעקב שטת־היבשה, התעשת וַיִּתֵּר להביא צִרְפָּתָה מרכלת הקאָלאַניוֹת באניות אנגליא, רק העלה עליה מכס רב מאד, ויצו על ממשלת רוסיא כי תקצוב גם היא מכס כזה על הסחורות האלה. אז נוכח אלכסנדר וכל מביני חכמת כלכלת המדינה, כי אם תוסיף עוד רוסיא להחזיק בשטה אשר בדא נאפאלעאן מלבו

פולין (הנוצרים) יעלו שירי תהלה המספרים מעשה תקפו וגבורתו לפני מותו, ובקרב היהודים שמו מפואר כאיש נוצר תורה ושומר אמונים, ועל תמונתו, אשר היה לנכח עינינו, ראינו כי הצלב אשר כבד בו הנהו בעל חמשה קצוות.

בימי מלחמת ספרד חי רוח קיסר אויסטריא, וחשב מחשבות להשיב אליו את המדינות האובדות לו, והודיע גלוי כי ריב לו עם נאפאלעאן ועם צרפת וילחם. אך עד מהרה ראה כי נואל לעשות ונחם על מריזו. כנמר שוקד על טרפו בא נאפאלעאן חיש קל ארצה גערמאניא להרעיש את אויסטריא; ואף אמנם במלחמה הראשונה נגפו הצרפתים, עלתה יד נאפאלעאן באחרונה, ויך את חיל אויסטריא ויפתם עד חרמה (*). על פי הברית הכרותה בשאנברונן (לא-הרחק מוויען) לקחו מאויסטריא עוד ארצות אחדות (איליריא, גאליציא). — והנה יען לפי ברית שלום-טילזיט חייב אלכסנדר לתמוך בידי נאפאלעאן במלחמתו זאת עם אויסטריא, שלח את גדוריו אל גבולות גאליציא, אך הם משכו ידם מלעשות לאויסטריא רע בפעל כפים; ובכלות המלחמה נתן לרוסיא חלק מגאליציא המזרחית. — בעת ההיא היה שם כבוד נאפאלעאן מרומם על כל תהלה ותפארת; ולבעבור יוסיף אמץ וירב עזמה בעיני העמים, גמר אמר לקחת לו אשה מזרע המלוכה. על כן גרש את יאזעפינא אשתו הראשונה, אשר אהבה עזה כמות, ויקח לו את מאריא לואיזא בת קיסר אויסטריא, העשוק והרצוץ ביד תתנו זה, זה-לא-בביר, והבן אשר ילדה לו נקדש למלוכה בגיחו מרחם ונקרא בשם „מלך רומי“. אז גבה לב נאפאלעאן בעלותו על פסגת האשר ושיא הררי העז והגבורה; מלכים כרעו לפניו ברך, שרים ונשיאים נתנו בעפר פיהם. על כן התברך בלבבו כי זרוע כאל לו, ומזמות יעץ לכבוש תחתיו כל התבל ומלואה. סופרים אחדים יתנו עדיהם כי נאפאלעאן בגבה אפו שם לבו כלב אלהים, ויצו לצקת מטבע-זהב ועליו חרותה תבנית אל-שדי עם כתבת: „לך ה' השמים ולי הארץ!“.

אפס הגבור הנערץ והדגול מרבבה הזה, אשר נשא חרב גאותו אל לאמים עצומים, כל קצוי אירופא צללו ורעשו מצלצל להט חרבו המתהפכת והמתהלכת מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, וכל מושלי ארצות חלו וקנזו מפני זרועי עזו הנטויות על כל ארבע רוחות השמים; הגבור הנאור הזה כשל במרוצתו לפאת ירכתי צפון, התפוצץ על סלע כבד מאד, וכל גאותו וגאונו, שאונו והמונו עמו יחד ורדו פלאים!

פרק עא עלות נאפאלעאן עם חיל רבים עמים על רוסיא לשחתה ושובם ממנה בחרפה ובשת, הלא היא מלחמת שנת 1812.
(Отечественная война).

§ I סבות המלחמה. רבים מן השופטים למשמע און והרואים רק

(*) במלחמת נאפאלעאן עם אויסטריא בשנת 1809 עבד בצבא חיל פולין העוזרים לנא-פאלעאן אחד מבני ישראל דוב בער (בערקא) יאסעלאוויטש, יליד פולין. האיש הזה עזב את ארץ מולדתו זאת אחרי אשר נגזרה לגזרים בין שכניה, ויבוא עם בחורי הפאליאקים ארצה איטאליא, ויואל לשרת בצבא לגיוני פולין. אחרי אשר הראה גבורתו ואמונתו במלחמה הורם לאפיצער, אחרי כן היה לראש גדוד פרשי צרפת אשר התכונן בהאנאווער, וגם למנהל ולשעף לעסקאדראן פולאני. ויהי כשמעו כי בעיר קאצק ישנה מחנה הוזארים ווענגרים, אשר יוכל להכותם על גקלה, מהר שמה וילחם בם. אמנם כל עמלו לא הועיל לו להכריעם, כי פצעוהו בכדור-עופרת ויטוש עליו דמיו וימת מות גבורים. אנשי החיל אשר אהבוהו אהבה עזה לקחו את גויתו ויקברוה מחוץ לעיר קאצק בכבוד. הקבר נמצא שם עד היום הזה ונקרא „גבעת בערקא“. על שפתי עם

רוסיא יתחשבו בה לנשיאים גדולים עד היום הזה. אחרי כן ספחה הממשלה אל פֵּינלאנדיא את חבל וויבֶּאָרג וערי הגליל, אשר נכבשו זה כבר לפני פעטר הגדול ויעליזאבטא בתו—להיות להם חֶקֶה אחת ומשפט אחד עם פֵּינלאנדיא—אף כי מחצית יושביהם למדו בשכבר הימים אל דרכי הרוסים ואל שפתם, והיו כמוהם גם בהליכות ביתם.—ויהי במות בשוועציא קארל שלשה-העשר ערירי עלה על כסאו בערנארדט המארשאל הצרפתי אשר קנה את לבב השוועדים לאהבה אותו, וימלוך עליהם בשם קארל ארבעה-העשר ימים רבים (1818-1844).

§ 6 נאפאלעאן ביקר תפארת גדולתו. אחרי שלום-טילזיט הגיע נאפאלעאן עד תֵּאוֹת גְּבֻעוֹת ההצלחה והגדולה; וכרב לגדלו כן הרבה לשאוף שלטון בלי מצרים, לִרְדּ לִפְנֵי אילי אירופא, לדרוך על במתי נשיאים ונגידים ולהיות מלך עליון ונורא לכל מלכי ארץ. מבני בית בראגאנצא, מלכי פֶּאָרְטוּגַלְיָא, עשק את כסא המלוכה, על אשר לא נרצו לתת יד אל שטת-היבשה, ואת ארצם ספח אל ארצות ממשלתו (1807). בראות משפחת בראגאנצא המעשקה כי לא חוכל לדין עם שתקיף ממנה, לבשה כלי גולה ותלך לנוע למרחקי בראזיליא. מסבת שטת-היבשה נִסְבָּה לצרפת גם ארמט הכנסיה הרוסית, הלא היא ממלכת הפאפא, אשר התכוננה על תלה והחליפה כח בימי מסעי סוואָרָאָו ארצה איטאליא; ונשיא-הדת פיוס השביעי הובל כשבוי-חרב להתגורר בערי צרפת. בַּעֲקֵב שטת-היבשה הדית נאפאלעאן משאתו גם את לודוויג אחיו מלך הַאָלְלַאנְדִּיא, ומני אז התחשבה הארץ ההיא כאחת ממדינות האימפריא הצרפתית; אחרי כן הניף את ידו גם על ספרד: בימים ההם מלך בה קארל הרביעי, גבר חסר כח ורפה ידים, וכל דברי הממשלה יצאו ובאו על פי איש נבוב ונבער מדעת, גֶּאָדְאִי רצוי נפש המלכה וידירה, הנודע בשם „שר שלום“. העם שנאו את גֶּאָדְאִי תכלית-שנאה, וגם יורש העצר (פֶּאָרְדִּינַאנְד נשיא-סאטירי) לא יכול נשוא אותו ואת זדון לבו הקשה, ותהיינה שערוריות ומריבות בפנים ספרד. נאפאלעאן מצא בהן חפצו, כי בקש וימצא לו תואנה להתערב בעניני הממלכה ההיא, ויִסְבֵּב את פני הדבר, כי יפנו אליו שתי המפלגות המתקוטטות לשפוט ולהוכיח בין שתיהן, ובכן נטה את ידו החזקה לעשות בספרד כרצונו. את כסא בית הבורבֶּאָנִים מִגֵּר לארץ, וימלך בספרד את אחיו יוסף הנעאפֶּאָלִי, ואת נעאפֶּאָל נתן למוראט גיסו. האיספאנים עם לאֲעָזוּ בראותם כי ארצם נהפכה לזרים ומלך נכרי ימשול בם, לבשו רוח גבורה וקנאת הדת, ויקומו כלם כאיש אחד ויתגרו בעז מתניהם להתנקם באויביהם מציקיהם וקובעי נפשם. גם אנגליא נִעֲזְרָה ממקומה להציל את הספרדים מרעתם, ותשלח לעזרתם את חיל צבאה תחת יד וועללינגטאן. ימים רבים ארכו ימי מלחמת הספרדים עם הצרפתים נוגשיהם ורוצציהם; כל גבורת הצרפתים ותחבולותיהם לא הועילו למו מפני עם הארץ מרי הנפש, אשר כְּדָבִים שכולים התנפלו על בני הנכר הבאים לרשתם, והכריתום והצמיתום בכל מקום מוצאם. ובכן צר כח הצרפתים בספרד, ובשנת 1812 גלחצו להֶעֱלוֹת מעליה.

§ 5 מלחמת רוסיא עם שוועציא • אחרי אשר נתק אלכסנדר את מוסרות בריתו עם אנגליא, פנה אל שוועציא ואל דאניא וידרוש מאתן לסגור את חפי ים-הבאלטי לפני אניות אויבי צרפת • דאניא נרצתה לעשות כמשאלת קיסר רוסיא, ורק גוסטאו הרביעי, מלך שוועציא, אשר שָׁטַם את נאפאלעאן משטמה רבה מאד, מֵאֵן בשטת-היבשה ולא אבה שָׁמוֹעַ • אלכסנדר שלח מחנה אנשי חיל לעמוד על גבול פֵּינלאנדיא „לשמור על רוסיא מכל שטן ופגע רע“, וגוסטאו צוה להושיב בכלא את ציר רוסיא • אז הקדיש עליו אלכסנדר מלחמה, וכתב ספר גלוי כי כלה ונחרצה מֵאֵתוֹ לספח את פֵּינלאנדיא לרוסיא • כשבעה עשר אלף איש שולפי חרב באו בקרב פֵּינלאנדיא תחת יד הגראף בוקסהעוודען, ובמשך שני חרשים וַחֲצִי החדש נפוצו כמעט בכל הארץ ההיא וילכדו את מִפְתֵּי פֵּינלאנדיא, את סוועאבאָרג הבצורה מאד מאד • אפס בהגיע תר האביב והקבכות הרבות עם היאורים ואגמי בצה הממלאים את פני כל רֶחֶב פֵּינלאנדיא התפתחו ממסגרות הקרח והשלג, היתה הארץ הזאת כלה כבִּרְכַת מימי רפש ופיט-היון, אשר הפריעו את גרודי הרוסים מלהחיש צעדיהם על אדמת כבול ומהחבר יחדו; והפִּינִים, אזרחי הערים ואֲכָרֵי הַכִּפְּרִים, קמו יחד ויצאו לקראת הרוסים בנשק, וגם הצליח חפצם להוציא מידי הרוסים את מרבית המדינות אשר נלכדו כבר; גם גוסטאו המלך בא אל אלאנד וישלח אנשי חיל להתיצב בפני הרוסים, אפס עד מהרה בא הגראף קאמענסקי ובמלחמת רבת-דמים על יד אָרְאָוואי הכה את השווערים מכות חררי בטן ונזורו אחור עד נהר טֶאָרְנֶעָ • אז שככה חמת הפִּינִים ויחדלו מִרְצוֹת את הרוסים חרש • אלכסנדר חפץ מאד לֶאָנוֹס את שוועציא לבקש שלומו ולכלות את מלחמתו עמה, ועל כן החליט להביא מלחמה בשערי שוועציא • שרי צבאות רוסיא בפעם הזאת הרהיבו עז בנפשם לעשות דבר אשר לא היה עוד על עפר מָשְׁלוֹ, כי הלך באגראטיאן וחילו עמו למסעיו וחרף נפשו לעבור על פני ספון קרח לשון-ים-הבטנית אשר נקפא מקור הנורא, וילכוד את קבצת איי אלאנד • חיל רוסיא באו בסביבות שטֶאָקְהֶאָלֶם והרגו את יושבי קרית המלוכה; כי בעת ההיא חלף ועבר גם בארקלאי דֶע-טֶאָלֶלִי את לשון-ים הבטנית ויקרב עם חילו אל אוּמֶעָ העיר, ושׁוּוֹאֶלְאָו עבר את טֶאָרְנֶעָ וַיִּבְנֶע את גרודי שוועציא, וירא גוסטאו כי צר ומצוק מצאוהו מכל עִבְרִים וַיִּרְצֶה לכרות ברית-מנוחה • אפס בני עמו התקוממו עליו והכעיסוהו תמרורים עד כי עזב את כסאו, והם הושיבו תחתיו את קארל שְׁלֶשֶׁה-הַעֶשֶׂר • המלך החדש הזה לא אבה להקים לרוסיא את איי אלאנד והמלחמה התחדשה • הרוסים חדרו שנית בתוך ארצות שוועציא להחרידן ולהרעישן, ולא הניחו חרבם מידם עד אשר כָּתַת ברית-השלום בפֶּרִידֶרִיכְסֶהֶאָם (1809), ועל פיה קמה כל פֵּינלאנדיא עם איי אלאנד לירושת עולם לרוסיא • ואלכסנדר עוד טרם כלתה המלחמה קרא את נבחרי קהלות הפִּינִים מכל ארבעה מצבי העם למפלגותיהם, ואת הפקידים נושאי משרה, לאספה רבה (סִיִּים) בעיר באָרְנֶאָ • שם שָׁם אלכסנדר להפִּינֶלאנְדִים חק ומשפט, ושָׁם קִיִּים את פתשגן הכתב, לבלתי נגוע בכנסת-הדת הפִּינִית, לשמור את דרכי הנהגת הארץ מאז מעולם, ואת הזכויות אשר לכל אחת מן המפלגות ולכל עם הפִּינִים כָּלוּ באין נגרע דבר • פֵּינלאנדיא נִקְבָה בשם „הנשיאות הגדולה“ (великое княжество) וקיסרי

(„континентальная система“), אשר יעץ וזמם נאפאָלעאָן להשבות בקרב ארצות ממלכות אירופא את סֶחָר אנגליא גברת־הים, לבלי תת בחפיהן מעמד לאניותיה, עד אם תִּפְנֶנֶע תחתיו, ותתן תְּפִשָּׁה ודרור לכל החפץ לרדת הימה באניות סוחר. מלבד זאת קמה לצרפת לנהלה הכנסיה־החפשית שעל איי יאני, אשר מימי פאוועל היתה רוסיא לה למחסה ולמִגֶּן. הן אלה קצות דבר ברית־טילזיט, אשר לא שִׁמַּח את לב הרוסים, וגם בעיני החכמים יודעי העתים לא היה טוב אשר שָׁנָה אלכסנדר את דָּעוֹ ונהפך לנאפאָלעאָן עוכר אירופא לאוהב נאמן.

§ 4 מלחמת רוסיא עם טורציא ופרס. הנה הגדנו כי בחרות אף נאפאָלעאָן ברוסיא פְּתָה את טורציא להפר את הברית על דבר מֶאֱלֵדאוויא וואָלאַכיא. רוסיא מְהֵרָה ותשלח שמה מחנה אנשי חיל תחת יד מִיכַלסֶאָן (1807) ובכן החלה מלחמת אלכסנדר עם הסולטאן אשר נמשכו ימיה עד שנת 1812. גדודי רוסיא יגעו ועמלו לכבוש מבצרי טורציא, ומילאָראדאָוויטש סכך בעבי גבי מגנו על בוכארעסט, והשליך נפשו מנגד לבעבור הצילה מחרב הטורקים, אשר שאפו לבלעה בכל פה. בעצם העת ההיא לחום נלחמו הסערבים בטורציא אויבָתָם בחמה שפוכה ובאש נקמות תחת פקודת גבורם געאָרגי־השחור; גם על מימי הארכיפּעלאַג הכו אניות טורציא מפני הרוסיות, והגראף גוראָוויטש נגף את חילה על אדמת אזיָא (אצל נהר ארפאטשאי). אמנם כמעט כִּרְת ברית־טילזיט הסיר אלכסנדר את ידו מטורציא, ויאמר לשום קץ לִמְלַחְמָה, אפס השולטאן מֵאָן לשמוע לְדָבָר אפני הברית — לִנְהָר לרוסיא את מֶאֱלֵדאוויא וואָלאַכיא, ותתחדש המלחמה שנית. ההצלחה התהפכה מסבות בתחבולותיה: פעם עמדה על שדה המערכה לימין רוסיא ופעם לימין טורציא, עד שבא הגראף קאמֶנֶסֶקי, ויך בחרבו הקשה את הטורקים, וירדפם וילחצם עד רכסי הררי באלקאן; ורק המות שִׁם פתאם גבול למעשה תקפו וגבורותיו על שדה קטל. תחתיו בא קושוואָו, ובערמה רַב־תִּי משך אחריו את הוויזיר הגדול אל משמאל לחפי הדונאי, את חילו הגדול נֶגֶף מגפה גדולה מאד, ויבס סָנְגִיו וגבוריו תבוסה שְׁלֵמָה וישחקם על פני רוח. אז נאלץ הסולטאן לבקש את השלום, אשר יצא למענהו בבוכארעסט (טז מאי 1812). הסולטאן הקים לרוסיא לאחזת עולם את כל אדמות בעססאראביא עם המבצרים: חאָטִיני, בענדֶרֶי, אקקֶרמאן, קיליא ואיסמָעִיל, ונהר פרוט היה לגבול בין שתי הממלכות.

בימים ההם ובזמן הזה הצליחה רוסיא לעשות חיל ועוז במלחמתה עם פרס על אדות שלטון גֶרֶזִיא; וגענעראלי רוסיא: ציציאנאָו, גוראָוויטש וטאַרמאסאָו, הפליאו לעשות ברב כח ואמץ ידם. נשיאי מינגרעליא, אבכאזיא וגוריא קבלו עליהם את על מלכות רוסיא, וקיסר אימערעטיניא נער כפיו מתמוך בשבט הממשלה, וכל ארצו נספחה לרוסיא לעולם. אמנם מלך פרס (השאך) לא חפץ להשלים עם רוסיא, עד אשר בא קאָטלי־ארעווסקי, ובגדוד מצער הכה את מחנה פרס מכה נפלאה, בסערת מלחמה לכד את לענקאָראן, וישמר כפניו את הפושעים והמורדים ברוסיא. ותרא פרס כי ברע היא, ותתרפס לבקש שלום ומנוחה, וְתִפְרֹת ברית השלום בגוליסטאן.

ראַמבראָווסקי וואַיאַנטשעק; גם העיר קיסר צרפת את רוח מורציה להפיר בריתה את רוסיא על אדות מאָלדאוו־ואַוואַלאַכיא, עד כי נלחצה רוסיא לגרוע מִחִילָה, ולשלוח אל הארצות האלה להחזיק בהן מעמד וּמִשְׁמָר. אלכסנדר הודיע גלוי לעמו כי קרב צורך הארץ והמציק כונן להשחית, ויאסוף צבא רב כשש מאות ושנים עשר אלף איש להיות למשמר בפנים הארץ ("временная полиция"), ואת בעניינים עם הגראף בוקסהוורדען שלח בראש מחנה החיל להתחבר עם שארית צבא הפרוססים, אשר נסוגו אחור לפאת קרמה. אז חשפו הרוסים את זרוע עזם ולחום נלחמו עם הצרפתים כדבים שכולים, מלחמה אחר מלחמה. חרבם רוּתָה מִבְּשֹׁר האויב הנורא, וגם הם היו לחרבו למאכל; ביתר שאת שפכו דמי אדם כמים במלחמה האיומה על יד פרייסיש-איילוי (1807), אשר ארכה יומים, וכמוה לא היתה במאת תשעה-עשרה עד ימי "מלחמת צרפת ופרוסיא". שני מחנות הנלחמים שבו אחור משרה המערכה מכים ורצוצים עיפים ויגעים—ולא עלתה יד איש על יד רעהו. בכל-זאת הדיע נאפאלעאן תרועת נצחון והעביר קול כי ידו רוממה. על-יד פֶּרִידלאַנדר השתער שנית על מחנה הרוסים, אשר שכנו במקום לא טוב, ויהמם ויכם עד כי בשלו ונפלו חללים לרוב. אחרי כן לכדו הצרפתים גם את קאָניגסבערג, ויתר פליטת פרוססיא היתה להם הפעם לשלל.

וירא אלכסנדר כי קצרה ידו לברו לעולל עלילות מול אֵיל גוים, ויחל את פני אויסטריא ואנגליא להחיש לעזרתו, אך הממלכות ההן השיבו פניו ריקם; על כן התעשת לבל יוסיף לשפוך דמי עבדיו בגלל אירופא, וכתם מלחמת פֶּרִידלאַנדר ערך דברי שלום אל נאפאלעאן, אשר התרצה אליו חיש קל. על נְהַר ניעמאן אשר על גבול רוסיא ופרוסיא שמו רפסודות ועליהן נטו אהל-תפארת (פאווילאָן), ושמה נועדו שני האימפראטאָרים יחדו, התראו פנים והמתיקו סוד כשעות שתיים. אחרי כן הוסיפו להתייעץ ולקחת דברים בטיילזיט העיר, ויחרצו משפטם על אדות גורל אירופא ועתותיה אשר היו בידם, להרוס ולבנות לנתוש ולנטוע. שני האימפראטאָרים האדירים האלה דבקו איש באחיו ויכרתו ברית-שלום (כ"ה יוני 1807) ונִכְתָּב בספר ונִחַתם בטבעתם. בספר הברית הזאת יאמר, כי אם לא תאזת מורציה אל אַפְנִיָה, תלחמנה בה רוסיא וצרפת לקרוע מעל ממלכתה את כל נחלות הנוצרים, זולתי קאָנסטאַנטִינאָפֶּאָל ורומעליא. גם על פרוסיא נטה נאפאלעאן קו להשחיתה ולהסירה ממלוכה; אך נעתר לבקשת אלכסנדר לשום לה שם ושארית. ועל כן כתוב ספָּרָש באחד מאפני ספר הברית: "מפני הכבוד אשר יִכְבֵּד אימפע־ראטאָר צרפת את אימפעראטאָר רוסיא גֵּאוֹת להשיב לפֶּרִידריך את הארצות הָאֵל—". בכל זאת אבדו לפרוסיא בעת ההיא יותר מחצי מדינותיה, גם נטל עליה נאפאלעאן כסף-ענושים מס כבד מאד, וחילו נשארו נְצָבִים במבצריה עד אשר יובא כל הכסף אל אוצר צרפת. מן הארצות הנקרעות מפרוסיא בין הריין והעלבא כונן נאפאלעאן את ממלכת וועסטפֶּאליא בגלל יערָאָנים (הירונומוס) אחיו הקטן, ומן ארצות פולין אשר נָסְבוּ לפנים לפרוסיא עשה את ההערצאָנסטוואָ- (הערצאָגמֶהוּם) הווארשאוויט, ובראשה בעל בריתו פֶּרִידריך-אוֹיגוסט מלך-זאקסען. לרוסיא נספח חבל ביאליסטאָק לאחוזת עולם, אך גם היא נרצתה להָלוֹת אל שטת היבשה

§ 3 ברית רוסיא ופרוסיא על נאפאלעאן ושלום טילזיט. פֿרידריך ווילהעלם השלישי אשר התנודד עד כה בין מלחמה ושלום ויעמוד מנגד ביום שְׁבוֹת זרים חיל גערמאניא, עתה הִקְהוּ לָבוּ וַיִּנָּחֶם עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא נָלֹוּ עַל בְּעָלֵי בְרִית־הַשְּׁלִישִׁית. כִּי מִלְבַּד אֲשֶׁר עָבַר נֶאֱפֹאֲלֶעָן דֶּרֶךְ אֲרָצוֹ בַּחֲרֵב מִלְחָמָה שְׁלֹא כָדַת, עָשָׂה עִמּוֹ רָעָה אַחֲרַת גְּדוּלָּה מְזֹאת: פֿרידריך ווילהעלם נָתַן לוֹ מְדִינֹות אַחֲדוֹת חֵלֶף הָאֲנֶאָוֶער, אֲשֶׁר לָקַח מֵאֲנֶגְלִיָּא בַּחֲרָבוֹ וּבְקִשְׁתּוֹ; עֵתָּה אִמְנֵם הוּאִיל לְהַשִּׁיב אֶת אֶרֶץ הָאֲנֶאָוֶער לֵאֲנֶגְלִיָּא, וּלְפְרוּסִיָּא לֹא הִשִּׁיב אֶת נַחֲלוֹתֶיהָ אֲשֶׁר נָתַנָּה בַּמַּחִיר הָאֶרֶץ הַהִיא; עַל כֵּן הִתְחַמֵּץ לֵב מֶלֶךְ פְּרוּסִיָּא וַיִּתְּעַבֵּר בְּנֶאֱפֹאֲלֶעָן גְּזוּלוֹ, וַיִּתְּחַבֵּר עִם רוסיא לְהַקְדִּישׁ עָלָיו מִלְחָמָה. אִפֹּס בְּמֶרֶם מָהָרוֹ חִיל רוסיא לָבוֹא לְהִיֹּות זְרוּעַ לְהַפְרוּסִיסִים, הִתְרִימָם נֶאֱפֹאֲלֶעָן כְּתִמָּם בְּיוֹם אֶחָד: בִּידְיוֹ מַחֵץ אֶת רֹאשׁ הָאֲנֶף הָאֶחָד עַל־יַד יַעֲנָא (1806), וְהַמֶּלֶךְ שְׁאֵלָל דָּאוּ הִכָּה אֶת הָאֲנֶף הַשֵּׁנִי מִכָּה נַחֲלָה וְאִנּוּשָׁה. אַחֲרֵי כֵן לָכְרוּ הַצִּרְפָּתִים אֶת מִבְצָרֵי פְרוּסִסִיָּא, וַיֵּאֱסֹפּוּ כְּאִסּוֹף בִּיצִים עֲזוּבוֹת, וַיִּשְׁטְפוּ וַיַּעֲבְרוּ עַד נִהַר ווִיסְלָא. נֶאֱפֹאֲלֶעָן תִּפַּשׂ אֶת בֶּעֶר לִין הַבִּירָה, וְכָל בְּנֵי מִשְׁפַּחַת הַמְּלוּכָה חָרְדוּ פֶּצְפוֹר מֵהִיכְלִיחֵם לְהַמְלִיט עַל נַפְשָׁם מִפְּנֵי חֶרֶב רָעָה אֶל גְּבוּלוֹת רוסיא. רַבִּי צְבָאוֹת נֶאֱפֹאֲלֶעָן הָיוּ נִתְתִּים מִשְׁמָאֵל לַחֶף הוּוִיסְלָא, וּסְפָר שְׁלַח לְהַפְאָלִיאקִים לְבִשֵּׁר לָהֶם כִּי יוֹצִיָּאם לַחֲפָשִׁי מִתַּחַת עַל רוסיא וּפְרוּסִיָּא וַיְכוֹנֵן מִמְּלַכְתָּם כְּבִרָא שׁוֹנָה — לְבַעֲבוֹר יִפְלוּ אֵלָיו וְהָיוּ בְּתוֹמְכֵי יָדוֹ. הַפְּאָלִיאקִים שָׂמְחוּ לְדַבְרֵי הַסֵּפֶר וַיִּשְׁלְחוּ לְנֶאֱפֹאֲלֶעָן גְּדוּדִים אַחֲדִים תַּחַת פְּקוּדֹת

ללא צדק וללא משפט. ויחר אף מרכי אירופא, וינעצו לברות שלישית ברית-מלחמה (קאאליציא) יחדו על נאפאלעאן ויהי. הבאים במקסורת הברית — אנגליא, אויסטריא, רוסיא ושוועציא, ומגמת פניהן לנרע את זרוע העריץ הלזה ולשבור את חרבו הקשה החודרת אל מדינות הצפון לאכול ולהשחית בלי חמלה. רוח החיה באפני הברית ההיא היה יועץ אנגליא, פיטט הצעיר, אשר חשב מחשבות בחכמה וברעת להשבית את כל החדשות אשר עשה נאפאלעאן, ולהשיב את צרפת אל גבולותיה הראשונים, רק מלך פרוסיא לבדו פסח על שתי השעפים, מאן להת ידו אל בעלי הברית ויבחר במעמד הבינים (נעטראליטאט). כאשר נודע לנאפאלעאן כי ארבעה מלכים נוסדו יחד וחורשים עליו רעה, מהר וידא כעל כנפי נשרים ארצה גערמאניא עם מבחר גבוריו אנשי השם ומלמדי נצחון, ויחלוף חק גם הפר ברית-עולם בעברו בחרב גם דרך פרוסיא העומדת מרחוק. אצל אולם העיר אשר על אדמת באוואריא הפכה מכה נצחת את חיל אוסטריא, וילחוץ את מאק שר צבאה להפגע לפניו ולהסגיר בידו את מבצרי אולם, את כל כלי הנשק והכבודה, את כל האוצרות ושביה רבה מאד ואת אנשי החיל ופקידיהם, יותר משלשה ועשרים אלף איש בטספר. הנצח הגדול הזה הצליח בידי נאפאלעאן חיש קל בטרם השפיקו חילי רוסיא תחת יד קוטוואו ובאגראטיאן לבוא לעזרת אויסטריא; וגם אמנם גבורתם ועוזו רוחם לא יכלו לעמוד מפני תנופת יד נאפאלעאן, אשר לכד על נקלה את וויען הבירה, וישם פניו אל מאראוויא, ששם התחברו יחד צבאות אויסטריא ורוסיא. — מימי פעטר הגדול לא הלכו פני מלכי רוסיא בקרב, ורק אלכסנדר אור כגבר חלציו וימהר אל אנשי חילו. בעברו דרך פרוסיא התאמץ להטות את לבב מלכה, פרידריך ווילהעלם השלישי, להריץ ידיו אל מלחמת-הברית. בלונת המלכה היפה-פיה הלכו שניהם לבקר את קבר פרידריך הגדול בדממת ליל וישבעו איש לרעהו שבועת אמונים ואהבה. פרידריך-ווילהעלם נשא ידו כי שנאתו לנאפאלעאן לא תמוש מלבו לנצח, אך לא אבה להגר בו מלחמה לעין-השמש. בבוא אלכסנדר אל חילו חיתה רוחם, גם פראנץ השני קיסר אויסטריא בא אל מחנהו, ויחננו הצבאות כלם על יד אוסטערליץ. בטרם התחוללה המלחמה שלח נאפאלעאן מכתב דובר שלום לאלכסנדר, אשר ענהו בדברי כבוד ויקר, אך על גב האגרת לא קראה בשם אימפערטאטאר, כי אם ראש ממשלת צרפת ("Au chef du gouvernement français"). בכל-זאת שלח אליו נאפאלעאן מכתב שנית ויבקשו להתראות אתו פנים אל פנים, אפס אלכסנדר לא שעה אל בקשתו, וישלח אליו את השר הנשען על-ידו, את ידידו הגענעראל-אדיוטאנט פ' דאָלגאָרוקי, אשר מדי דברו עם נאפאלעאן לא פנהו גם פעם אחת בשם "הוד מלכות" — ובכן באה ונהיתה מלחמה-אוסטערליץ (1805), מלחמה נפלאה ונוראה, אשר עשתה לנאפאלעאן שם עולם בין אילי התבל, כי שרה באונו עם שני אימפערטאטארים ועם רבבות גבורים אדירים, ויוכל להם; ועד יום מותו התימר במלחמה הזאת ויתהלל בה מאד. אלכסנדר לא עזב את חילו הנגפים עד תם המלחמה, שלשת ימים תמימים לא ירד מעל סוסו, ובלילה שכב לנוח באהל כפרי על הקש—ויאמר לחדש את המלחמה. אך פראנץ בראותו כי נשתה גבורתו

אשר נטשה את ארצה ואת מולדתה מפני תגרת יד הצרפתים, אשר בוססוה וישפכו עליה כבד מלחמה; וכיעקאטערינא-הגדולה לפנים באה גם היא ארצה רוסיא וידיה רקות—ותצלח למלוכה בקרבה. בתכונותיה ובדרכיה דמתה האשה העדינה הזאת לאלכסנדר, לאהוב שלות השקט ומנוחה, ולבלתי רדוף אחרי הכבוד והיקר. —אלכסנדר מאס תמיד בתענוגות בני-אדם ובחמדת שעשועים, ולא אהב גם שירים ומחולות, כי היה איש נקשה ומלמד לשאת ולסבול כל עמל ומחסור. עוד בימי חיי אביו היה גובערנאטאָר לצבאות נפת פעטרבורג, חָבֵר ליועצי הסענאט, נגיד שעץ לגדוד השמעוני, ועוד משרות שונות בחיל הצבא נתנו על שכמו; והוא לא גרע מאומה מכל חקי-הדיסציפלינא הקשים בימים ההם, כאחד מאנשי החיל. תקצורנה שפתי אנוש למלל את כל השמחה והששון אשר חגרו העם בהתבשרם כי עלה אלכסנדר מחמד נפשם על כסא אבותיו. סופרי הדור ההוא יעידו ויגידו כי העם ברכו אז ויחבקו איש את רעהו „כמו עלו עריצי גוים על רוסיא לבב־שָׁנָה—ועד מהרה יצאה לחפשי וְהָאֹר בֹּאֹר הַדְּרוֹר“. בקתת אלכסנדר את שרביט המלוכה בידו, אמר עם הספר הגלוי, כי יחפוץ למשול בעם „כל־לב יעקאטערינא אמו־הזקנה, ולנחותם בארחות משפטיה הטובים והנכחים, לבעבור הרים את רוסיא על מרום פִּסְגַּת הכבוד והעוֹ“. כדבריו כן היה: בימי מלכותו הרחיבה רוסיא שנית את גבולותיה ותיף בגדלה ובעוזוה, כי הרכיבה אלכסנדר על בִּמְתֵי האֲשֵׁר, ושם תהלתה ותפארתה יצא עד אפסי ארץ.

אלכסנדר הראשון הכין בחדר כסאו, וביום עלותו עליו קרא דרור למאה וארבעה וחמשים אסירי עני וברזל, אשר ישבו כלואים בבית שופטי-הסתר, וגם העביר מן הארץ את לשכת-הסופרים (קאנצלאריא) אשר להשופטים הרעים האלה; בחשק לבב החל לעשות תקונים נכונים וסדרים ישרים בקרב ארצו פנימה, וכל ישע כל חפץ מושל באדם צדיק זה היתה טובת עמו ולאמו — להניח להם מסביב ולשים גם שלום ובִּטְחָה מכוון כסאו. על כן השלים עם אנגליא וספרד, ויחדש עם צרפת את ברית-המסחר אשר הופרה בימי המבוכה והשערוריות, ויקו לראות שלום-אמת בימיו.

§ 2 ברית מלחמה שלישית על נאפאלעאן. אפת תאות נפש אלכסנדר לא נמלאה: ברית השלום אשר כָּתַת באמיען לא היה ברית מלח עולם ולא הרגיע את אירופא לארך ימים. עוד בשנת 1809 התעוררה אנגליא להִלָּחֵם בנאפאלעאן, אשר תִּקְפֹּז וגבורתו גדלו מיום ליום. רבי ארצות אירופא כבר היו הדומ לרגלי כסא כבודו, וחלף ושטף ועבר אל כל אשר ישאנו רוחו ללכת. מפניו נִמְוָנו כל אדירי ארץ, לא ערב כל שליט לגשת אליו ואין איש מתיצב לנגדו — בלתי רוסיא ושוועציא לבר; כי נבאש נאפאלעאן בעיניהן על-דבר נשיא-ענגיען, אשר התנפלו עליו חיל צרפת בשבתו בארץ שלום על אדמת אשכנז, ויביאוהו צָרְפָּתָה למות שם ביד הורג. אז חדלו רוסיא ושוועציא מקחת דברים עם ממלכת צרפת, ואת נאפאלעאן לא הכירו לאימפּעראטאָר עליה; אמנם הגבור הנערץ לוכד הארצות לא שם לבו אליהן ולא סר מדרכו הרעה. ברוח פיו ובכח ידיו הוסיף לעשות מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ, ויספח לצרפת את הרעספובליקא הליגורית, היא גענוא,

XII.

ימי הנצח וההוד .

ימי מלכות אלכסנדר המכרך , ותפארת גאון רוסיא בקרב
ממלכות אירופא כלה .

פרק ע דברי ימי מלכות אלכסנדר הראשון פאולאוויטש (1801—1825)
ומלחמותיו עד שנת 1812 .

§ 1 נעורי אלכסנדר . ויהי כשֶׁכַּב פאוועל פעטראָוויטש עם אבותיו ,
ויעזוב אחריו ארבעה בנים : את אלכסנדר הבכור , את קאנסטאנטין , את
ניקאָלאי ואת מיכאיל . מראשית ימי עלומי אלכסנדר נבאו לו שרי חצר המלכות
כי נוצר לגדולות ולנצורות ; הצירים צירו את דמות תבניתו , כי יאחז חרב פיפיות
בכף ויגזור לגזרים את קשר-גאָרדיום , ככל אשר עשה אלכסנדר המקדוני , אשר
שמו נקרא עליו לכבוד ולתפארת * . יעקאטערינא אָהֶבְתּוּ עַד מָאד וּתְשַׁמְרֵהוּ
כַבֵּת עֵינָהּ , בְּכָל לֵב וּנְפֶשׁ עֲמָלָה לְגַדְלוֹ וּלְחַנְכוֹ בְּדַרְכֵי נֶעֶם , וַתִּתְּכֶר בְּגִלְלוֹ
סְפוּרִים בִּשְׁפַת רוֹסִיָּא נַחֲמִידִים , הַמְדַּבְּרִים עַל אֲדוֹת בְּנֵי מַלְכִּים , אֲשֶׁר יִתְעַתְּדוּ
לְכֶסֶּא מוֹשָׁלִים — כִּי אוֹתוֹ הֵכִינָה גַם הִיא לְהִיּוֹת נוֹשֵׂא נֹזֶר הַמְּלוּכָה בְּבוֹא עֵתוֹ ;
וּתְתֵן לוֹ מוֹרִים חֲכָמִים גְּדוֹלִים וְאֲנָשֵׁי שֵׁם (פאללאס , קראפֶּט) , לְהוֹרֹתוֹ דֶּרֶךְ
תְּבוֹנֹת וּלְלַמְדֵּהוּ חֲכָמוֹת וּלְשׁוֹנוֹת . אֶלְכְּסֵנְדֵּר הָיָה יָפָה תֶּאֶר וַיִּפְה־עֵינָיו עַד לְהִלָּל ,
נִשְׂא חֵן בְּעֵינֵי כָל רוֹאֵיו , עַד כִּי כָּנָה בַּחֲצֵר הַמְּלוּכָה בִּשְׁם קוֹפִידָאָן (אליל האהבה) ;
אוֹלָם בְּכָל זֹאת הָיָה מִתְּבוּשֵׁשׁ וְעָנָו , מִצְנִיעַ לְבָת וְתַמִּים-לֵב , וְעַם כָּל הַשְּׂרִים
הַקְּרוֹבִים אֵלָיו הִתְהַלֵּךְ תָּמִיד בְּאַחֻזָּה וּבִידִירוֹת . כִּשְׁרוֹנוֹת נִפְשׁוֹ הִחְלוּ לְהִתְפַּתַּח
מִשְׁחָר טַל יִלְדוֹתוֹ קַל-מַהֲרָה , וַיְהִי חֲרוֹץ וּמִפְּלִיא לְהַשְׂכִּיל בַּלְמוּדִים . בַּעֲוֹרוֹ בֶּן
שְׁתֵּים-עָשָׂרָה וּמִוְרוֹ בַּחֲכַמַּת-הַטֶּבַע הוֹאִיל לְבָאָר לוֹ עַל-פִּי שְׁטֵת נְיוֹטָאָן כִּי הָאֹר
הוּא חוֹמֶר נוֹזֵל מִגֹּו הַשֶּׁמֶשׁ , עָנָה אֶלְכְּסֵנְדֵּר וְאָמַר לֹא יִתְּכֶנוּ דְּבָרֶיךָ , מוֹרִי , וְלֹא
יְהִי כֵן כִּי עֵתָה הִלְכָה הַשֶּׁמֶשׁ הָלוֹךְ וְחָסוֹר . בְּכָל הַפְּעֻלָּה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר פָּעַל לַעֲפָאָרְט
אִישׁ שׁוֹוִיִּצְאָרִיא עַל פֶּעַט־הַגְּדוֹל , כֵּן הִרְבָּה לַפְּעוֹל גַּם עַל אֶלְכְּסֵנְדֵּר לְטוֹבָה
וּלְבִרְכָּה אוֹמְנוֹ לֹא-הָאָרֶפּ (La-Harpe) יִלְיֵד-שׁוֹוִיִּצְאָרִיא , אִישׁ חֲמוּדוֹת וִיקָר עֶרֶךְ
מָאד . כֹּאֲשֶׁר יִדְבֹק הָאֹזֶר בַּמַּתְנֵי אִישׁ , כֵּן דְּבָקָה נִפְשׁ אֶלְכְּסֵנְדֵּר בַּמְנַהֲלוֹ זֶה .
לְאֶהֱבָה אוֹתוֹ וּלְבַלְתִּי סוֹר מִמִּצּוֹת שְׁפָתָיו לְהִימִין אוֹ לְהַשְׁמִיל , רַק בְּעֵינֵי תוֹרַת
הַדָּת נִמָּה מְדַרְכּוֹ ; כִּי הִיָּה יוֹרֵשׁ הָעֶצֶר הַזֶּה יִרְאֵה אֱלֹהִיו מִנְּעוּרָיו , חֲסִיד וּמֵאֲמִין
בְּכָל קִדְשֵׁי אֱמוּנָתָם , אֵף כִּי כִּפֹּד בְּכָל נִפְשׁוֹ וּמֵאֲדוֹ גַּם אֶת דְּתֵי עַמִּים אֲחֵרִים ,
וַיְהִי לָהֶן לְסִתְרָה . בְּהִיּוֹתוֹ בֶּן תְּשַׁע-עָשָׂרָה שָׁנָה לָקַחָהּ לוֹ יַעֲקֹאטֶעֶרִינָא לְאִשָּׁה
אֶת מֵאֲרִיא-לֹואִיזָא-אוֹגֹוסְטָא (היא יַעֲלִיזָאוּעֵטָא אֶלְעֶקְסֵיעֵוֹנָא) , מִזֶּרַע נְשִׂאֵי בֹאדַעַן ,

(* דברי ימי עולם חלק א' § 76)

ИСТОРИЯ РОССИИ

ЧАСТЬ III

Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го
(1801—1825)

Сочинилъ

Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го
Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го

דברי ימי רוסיא

ИСТОРИЯ РОССИИ

Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го

Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го

В А Р Ш Е А

Историческое описание Императоров Александра I-го и Николая I-го

1825

Mandelkern, Solomon,

Dibrē jemē Rūsīja [Auch m. russ. Tit.:] Istorija Rossii

Bd.: 3

Warschau 635/1875

A.hebr. 1091-3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11312313-0